

Pavol Strauss a katolícka moderna

Nitra 2014

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Fakulta stredoeurópskych štúdií
Ústav stredoeurópskych jazykov a kultúr

PAVOL STRAUSS A KATOLÍCKA MODERNA

Ján Gallik (ed.)

Nitra 2014

Posudzovatelia:

prof. PhDr. Peter Liba, DrSc.

doc. PhDr. Gabriela Magalová, PhD.

Zborník štúdií z medzinárodnej vedeckej konferencie s názvom *Pavol Strauss a katolícka moderna*, konanej v dňoch 11. – 12. septembra 2013 na FSŠ UKF v Nitre. Vernisáž výstavy s názvom *Pavol Strauss Človek pre nikoho – človek pre všetkých* sa konala 11. septembra 2013 v Synagóge – koncertná a výstavná sieň mesta Nitry.

Organizátormi konferencie boli Ústav stredoeurópskych jazykov a kultúr Fakulty stredoeurópskych štúdií Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, Mesto Nitra a Múzeum Janka Kráľa v Liptovskom Mikuláši.

Konferenciu finančne podporili: *Mesto Nitra, MegaTech Solutions – vyspelé web technológie, Blesk Šurany – elektro a plyno servis, OZ Paraboláni.*

© *Bogusław Bakula, Mária Bátorová, Małgorzata Dambek, Iveta Blažeková, Ján Gallik, Jozef Jarab, Martin Koleják, Enzo Passerini, Ivo Pospíšil, Július Rybák, Jozef Strauss, Tibor Žilka, Marta Žilková*

ISBN 978-80-558-0592-4

OBSAH

Úvod (Tibor Žilka).....	5
Spomienky na môjho otca (Jozef Strauss).....	9
1. <i>Bogusław Bakula (UAM Poznań)</i> „Žywoť eksperymentalny“ a filozofia tvorčosti Pavla Straussa.....	15
2. <i>Mária Bátorová (UK Bratislava)</i> Špecifika diela Pavla Straussa vo vzťahu k slovenskej duchovnej tvorbe.....	23
3. <i>Małgorzata Dambek (UAM Poznań)</i> Kwestie židovskej tožsamości w zbiorze esejów Człowiek dla nikogo Pavla Straussa.....	33
4. <i>Ján Gallik (UKF Nitra)</i> Mysliteľské dielo Pavla Straussa a Jozefa Tótha	47
5. <i>Jozef Jarab (Teologický inštitút Spišská Kapitula)</i> Pavol Strauss a spiškokapitulské spoločenstvo: Ladislav Hanus, Jozef Kútnik Šmálov a „Piráti krásy“	55
6. <i>Martin Kolečák (Teologická fakulta v Košiciach – KU Ružomberok)</i> Hudba v živote a diele Pavla Straussa	69
7. <i>Enzo Passerini (Bratislava)</i> Úvahy o preklade a vydaní Straussovej knihy Tesná brána v talianskom jazyku	83
8. <i>Ivo Pospíšil (MU Brno)</i> Pavol Strauss a hrst českých souvislostí.....	91
9. <i>Július Rybák (Gelnica)</i> Poznámky k Straussovej nezrozumiteľnosti	111
10. <i>Tibor Žilka (UKF Nitra)</i> Tvorba Pavla Straussa v stredoeurópskom kontexte.....	123
11. <i>Marta Žilková (Nitra)</i> Križová cesta Pavla Straussa	133
Summary	143
Prílohy.....	145
Menný register	159

ÚVOD

Pavol Strauss je stredoeurópsky fenomén. Už dávno prekračuje svojím významom hranice Slovenska. Ako mysliteľ sa vymyká z rámca domácich tvorcov, lebo vie osloviť čitateľov aj v zahraničí. V tomto duchu bola usporiadaná aj konferencia o jeho celoživotnej tvorbe na Fakulte stredoeurópskych štúdií Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre v dňoch 11. a 12. septembra 2013, spojená aj s výstavou o jeho živote a tvorbe v priestoroch nitrianskej synagógy. Konferencia sa teda uskutočnila na fakulte, ktorá svojím poslaním stmeluje kultúrne a duchovné dianie strednej Európy a synagóga je miestom, symbolicky spätým s jeho pôvodom i pohnutým životom.

Navyše v priestoroch univerzity si P. Strauss kedysi plnil svoje lekárske poslanie, preto je umiestnená na budove terajšej Filozofickej fakulty pamätná tabuľa na jeho počesť. Ale aj prvá konferencia o jeho tvorbe bola organizovaná na bývalej Pedagogickej fakulte ešte v roku 1992 za prítomnosti samotného autora. Hlavným organizátorom tejto konferencie bol prof. Andrej Červeňák. Autor skromne vtedy prijímal oslavné ódy na svoju tvorbu, aby nás 3. júna 1994 navždy opustil.

Ale už 13. a 14. novembra 1996 sa konala o ňom 1. medzinárodná konferencia na Filozofickej fakulte Katolíckej univerzity Petra Pázmánya v Pilišískej Čabe v Maďarsku aj za účasti Mons. Rudolfa Baláža, vtedajšieho predsedu Konferencie biskupov Slovenska. Príspevky z tejto konferencie vyšli knižne v dvoch zborníkoch: jeden je známy pod názvom *Duchovnosť ako princíp tvorby* (2001), druhý je už menej známy, lebo bol vydaný v maďarčine a má názov *Író a senki földjén* (2002, Spisovateľ na území nikoho). Na konferencii však všetky príspevky odzneli v slovenčine, pričom mala zaujímavú prednášku o Straussovi aj prof. Halina Janaszek-Ivaničková z Varšavy. Bol to prvý pokus o hodnotenie a propagáciu tvorby P. Straussa v medzinárodnom kontexte.

V ďalšom období pribúda čoraz viac prívržencov, ktorí sa zameriavajú na literárnu pozostalosť P. Straussa. Najväčším propagátorom jeho diel sa stal Július Rybák, veľký kus práce v tejto oblasti vykonal predovšetkým Jozef Leikert ako iniciátor udeľovania Ceny Pavla Straussa. Prvýkrát bola udelená táto cena 8. novembra 2005 v Divadle Andreja Bagara v Nitre, túto cenu vtedy prevzala aj prvá dáma slovenského herectva – umelkyňa Emília Vášáryová. J. Leikert bol editorom aj podnetného zborníka o jeho živote a tvorbe pod názvom *(Ne)naplnený čas Pavla Straussa* (2005).

Treba spomenúť aj to, že Slováci v Maďarsku sa pričínili o vydanie básní P. Straussa v maďarčine. V preklade Sándora Tótha vyšli knižne vybrané básne

Milana Rúfusa a Pavla Straussa pod názvom *Liptovskí pevcí*, s doslovom Tibora Žilku.

Aj do poľského prostredia postupne preniká tvorba P. Straussa. Po H. Janaszek-Ivaničkovej prejavuje záujem o jeho diela Bogusław Bakuła, profesor na Univerzite Adama Mickiewicza v Poznani, ale najmä jeho študentka – Małgorzata Dambek. Obidvaja sú zastúpení svojimi príspevkami aj v tomto zborníku. M. Dambek píše doktorandskú dizertačnú prácu o živote a tvorbe P. Straussa pod vedením prof. Bakułu.

Možno evidovať viac pokusov o propagáciu P. Straussa v medzinárodnom kontexte. Dôkazom je aj štúdia prof. Iva Pospíšila z Masarykovej univerzity v Brne v tomto zborníku. Istý impulz týmto tendenciám dáva prvá monografia o P. Straussovi, ktorú vydala prof. Mária Bátorová pod názvom *Paradoxy Pavla Straussa* (2006). Autorka hodnotí jeho tvorbu predovšetkým kritériami literárnej vedy. Z teologického hľadiska spracúva celoživotné dielo P. Straussa v poradí druhá monografia o ňom – monografia Martina Kolejáka *Pavol Strauss, hľadač pravdy* (2013). Obidve monografie majú svoju nespornú hodnotu, hoci obidve sú špecifické svojím zámerom i obsahom. Osobitne treba spomenúť súborné dielo P. Straussa, ktoré má 10 zväzkov a edične ho do tlače pripravil prof. Július Pašteka. Zásľuhu na tom má predovšetkým František Mikloško, ktorý získaval sponzorov na vydanie jednotlivých zväzkov a organizačne sa pričínil o vydanie súborného diela.

Možno s istou dávkou hrdosti konštantovať, že P. Strauss žne v súčasnosti úspech aj za hranicami Slovenska, lebo po prekladoch do maďarčiny postupne vznikajú preklady jeho tvorby aj do iných jazykov. Jeho dielo *Tesná brána* (1992) bolo preložené do taliančiny a vyšlo pod názvom *Stretta è la porta* v roku 2013 v Miláne (knihu preložil Enzo Passerini). V tom istom roku pod názvom *Die enge Pforte* vyšiel preklad tejto knihy aj v nemčine s úvodom Tibora Žilku ako prvý diel trilógie. Treba dodať, že preklad vyšiel v známom vydavateľstve vo Frankfurt nad Mohanom – vo *Frankfurter Literaturverlag*. Veľkú zásluhu na vydaní tejto knihy v nemčine má dr. Gerhard Weag. Kniha *Die enge Pforte* mala prezentáciu na Frankfurtskom knižnom veľtrhu v októbri 2013, ale zároveň aj na Medzinárodnom knižnom veľtrhu vo Viedni v novembri 2013. Organizačne zabezpečoval prezentáciu knihy vo Viedni MUDr. Martin Jančuška, predseda Spolku priateľov MUDr. Pavla Straussa.

Ukazuje sa, že 100. výročie narodenín P. Straussa je medzníkom, od ktorého sa odvíja čoraz väčšia popularita tohto mysliteľa nielen doma, ale aj v zahraničí. Dôkazom je i záujem o jeho tvorbu v zahraničných kruhoch. Napokon aj jeho nevšedný život, zahalený dlho rúskom tajomstva, dáva mnoho impulzov pre výskum i spoznávanie jeho diel. Hádám okrem Ladislava Mňačka sa ťažko nájde v slovenskej literatúre spisovateľ, ktorý by prešiel toľkými životnými peripetiami ako P. Strauss. Osobitným podnetom pre ďalší výskum je aj jeho priateľstvo s rodinou Munkov-

cov, z ktorých otec František a starší syn Juraj sú už v štádiu blahorečenia. Proces ich blahorečenia sa otvoril v roku 2011. Napokon aj P. Strauss bol celý život obeťou dvoch totalít: najprv kvôli židovskému pôvodu ho prenasledovali fašisti, potom ako konvertitu ho odsunuli na vedľajšiu koľaj komunisti. Z jeho kníh sa dozvedáme aj to, že počas druhej svetovej vojny viackrát visel jeho život na vlásku. Jeho kontakty s významnými osobnosťami ho tiež predurčujú na popredné miesto v dejinách slovenskej i stredoeurópskej kultúry, ako i v dejinách katolíckej cirkvi.

Svedčí o tom aj zborník, ktorý predkladáme slovenskej verejnosti ako ďalší príspevok na odhalenie bohatej a mnohoznačnej výpovednej hodnoty literárnych diel básnika, spisovateľa, mysliteľa a prekladateľa P. Straussa. Napokon ide o autora, ktorý si po smrti získava viac obdivovateľov, čitateľov i sympatizantov ako počas svojho života.

Trenčianske Teplice 22. februára 2014

Tibor Žilka

SPOMIENKY NA MÔJHO OTCA

Jozef Strauss

Milí priatelia,

Ďakujem za možnosť predstaviť vám život môjho otca, s ktorým som strávil veľkú časť môjho života. Azda naintenzívnejšie od roku 1984, keď veľmi vážne ochorel. Vtedy som s ním strávil vyše jeden a pol mesiaca v nemocnici v Podunajských Biskupiciach a odvtedy sa prehĺbil náš vzťah do úžasného partnerstva – až do jeho smrti 3. 6. 1994. Pozostával z dlhých rozhovorov a prechádzok, počas ktorých sme rozoberali dobové problémy, problémy viery a kresťanstva, filozofické otázky, umenie, medicínske problémy i rodinné a osobné veci. Keďže nemám dobrú pamäť, poprosil som ho, aby napísal autobiografiu. Výsledkom je jeho kniha *Človek pre nikoho* – tá je pre mňa najvzácnejšia. V nej – jemu vlastným spôsobom – spomína na detstvo, študentské roky, priateľstvá, dobové udalosti, umelecké zážitky, pričom je všetko vsadené do jeho spôsobu myslenia. Nie je to autobiografia na akú sme zvyknutí. Spomienky sú vtkané do filozofického, umeleckého a kresťanského kontextu.

Začal by som jedným citátom z tejto knihy: „*Spomienka je živý návrat minulosti. Ako obraz, v ktorom sú minulé udalosti stále živé a prítomné. Aj osoby. Spomienky sú novým životom minulosti. Zachytilo sa v nich to podstatné, ako v umeleckom diele, kde sa všetko stále oživuje vynovenou intenzitou. V novom a prenikavejšom pohľade.*“

Otec sa narodil 30. augusta 1912 v Liptovskom svätom Mikuláši (tak sa vtedy volal). Žili spolu s jeho starým otcom – mestským lekárom Bartolomejom Kuxom – na námestí, v dome, kde je dnes múzeum Janka Kráľa. Jeho detské spomienky sa viažu na ordináciu jeho starého otca, kde nasával prvé medicínske dojmy. S hrdosťou asistoval pri púšťaní žilou a iných populárnych medicínskych výkonoch tej doby. Spomínal naňho ako na originálneho, filozofujúceho človeka, nesmierne empatickeho, sociálne cítiaceho, ktorý od chudobných nebral honorár za svoju prácu, ba naopak, uštedril im aj almužnu. Jeho otec bol advokát. Opisuje ho ako pokojného a rozvážneho človeka, vždy s knihou v ruke, alebo zahĺbeného nad šachovnicou. Svoju matku mal nesmierne rád. Vo svojej autobiografii ju opisuje neuveriteľne krásne – ako milujúcu matku, výbornú klaviristku, dokonalú interpretku Chopinových diel. Obdivoval jej multilinguálnu schopnosť vyjadrovania – okrem nemčiny a francúzštiny brilante ovládala aj angličtinu, ktorá v tej dobe nebola preferovaná. Mal jediného brata Juraja, ktorý doposiaľ ešte žije. Juraj bol význam-

ným vedcom a expertom WHO (Svetovej zdravotníckej organizácie) v odbore mikrobiológia, so špeciálnym vedeckým zameraním na virológiu a výskum chlamýdií. Podielal sa na eradikácii osýpok a rubeoly v bývalom Československu, ale i v Európe. Môj otec začal svoju oficiálnu edukáciu v maďarskej základnej škole, kde však chodil len dva mesiace. Na toto obdobie spomína takto: „*Učiteľ Koros povedal: Ty si najlepší žiak. Ale povedz mamke, že ja ľúbim medový koláč. Referoval som to doma a mamička promptne vyhovel. Opakovalo sa to s makovým koláčom aj s orechovým. Prevrat v osemnástom roku oslobodil mamičku od pečenia ďalších fajnôt pre pána učiteľa.*“ Po prevrate začal chodiť do židovskej základnej školy, ktorá v tej dobe mala najlepšiu úroveň a do nej chodili nielen židovské deti, ale aj kresťanské a evanjelické deti. Gymnázium v Liptovskom Mikuláši malo vtedy vynikajúcu úroveň – najmä Samovzdelávaci Hodžov krúžok. Tu začína aj jeho umelecká kariéra. Po matke zdedil talent pre hru na klavír i lásku k tomuto nástroju a hudbe ako takej. Tu sa začalo aj celoživotné priateľstvo s huslistom a neskorším riaditeľom hudobnej školy, Ervinom Smatekom, ktorý bol neskôr, zhodou okolností, svokrom nitrianskeho lekára – gynekológa MUDr. Fiebiga. Otcove gymnaziálne slohové práce boli skutočným skvostom a boli pedagógmi vysoko hodnotené. Nesmierne veľa čítal. Veď už ako dvanásťročný mal prečítaného Dostojevského. Ako trinásťročný si začal písať denník v nemeckom jazyku. Prvá veta bola: „*Mám strach pred smrťou, mám strach zo zániku. Keď toto napíšem, nezaniknem hádam nadobro.*“ Treba poznamenať, že ako deti mali vždy guvernanky, z ktorých jedna vždy bola Nemka alebo Francúzka, ktorá slovensky nehovorila. Nemčinu ovládal rovnako ako svoju materinskú reč – slovenčinu. Pretože viac inklinoval k nemeckej literatúre a všetko čítal v origináli, jeho prvé knihy, ktoré začal vydávať od roku 1936, boli napísané v nemčine. Jeho obľúbenými autormi boli najmä Reiner Maria Rilke, Hermann Broch, Johann Wolfgang Goethe, Robert Musil, Franz Werfel, Thomas Mann a ďalší. Ku koncu gymnaziálnych štúdií mal veľkú dilemu, čo študovať. Rozhodoval sa medzi hudbou, filozofiou a medicínou. Nakoniec zvíťazila medicína, ale ostatné dve oblasti zostali jeho celoživotnou láskou. Štúdium medicíny začal vo Viedni. Keď spomínal svojich profesorov, žasol som, že to boli osobnosti, z ktorých diel sme sa my neskôr učili. Hlavne profesor anatómie Tandler, ale utkveli mi aj mená ako Furth, Denk, Demel, Weibl a Artza. Vo Viedni sa cítil ako v raji, pretože mohol navštevovať vynikajúce koncerty, opery, mohol pokračovať v štúdiu klavíra – a tu si privyrábal doprevádzaním známej koncertnej speváčky Alžbety Kramerovej. Nakoľko štúdium bolo drahé, po dvoch semestroch odišiel študovať na nemeckú univerzitu do Prahy. Vždy sa pohyboval v umeleckých kruhoch. V Prahe študoval vtedy aj spomínaný Ervin Smatek. Otec viedol nekonečné debaty o umení s neskôr známymi maliarmi: Nevanom, Nemešom, Baumfreundom, sochárom Réderom a hlavne so slepým básnikom Oskarom Baumom. Otec mal po celý svoj život nesmierne sociálne cítenie, a to ho priviedlo na krátky čas medzi

vtedy sa rodiace komunistické hnutie. Tu sa osobne spoznal s Vladom Clementi-
som, Lacom Novomeským a ďalšími. Pomerne rýchlo sa s týmto hnutím rozišiel,
keď sa dozvedel, že Stalin zakázal predstavenie Šostakovičovej opery. Šostakovič
potom na dlhý čas podľahol alkoholu. Vtedy sa rozhodol prerušiť všetky kontakty
s komunistickým hnutím, rozhorčený a zhrozený nad takýmto štýlom kultúrnej
politiky. V Prahe pokračoval v návštevách koncertov, kde počul vtedajšie špičky
umeleckého sveta, ako bol Jozef Suk starší a cyklus symfonických diel dirigovaných
Václavom Talichom. Zaujali ho Mahlerove a Brucknerove symfónie, ktoré dirigoval
svetoznámy Bruno Walter. Ďalej spomínal klaviristu Horowitza, Gieseinga, husli-
stov a čelistov Kubelíka, Kociana, Hubermanna, Milsteina, Ricciho, Oistracha,
Kazalsa, spevákov Jeritza, Lehmannovú, Totti dal Monteho, Iccavera, Gigliho, Šalja-
pina. Spomínal mi aj osobné stretnutie s Bélom Bartókom, ktorému sa po koncerte
prihovoril a dlho s ním debatoval aj o slovenskej hudbe, pretože Béla Bartók zbieral
i slovenské piesne. Hovorím tu obšírnejšie o týchto menách preto, lebo to boli na tú
dobu skutočne špičkoví umelci. Počas pražského pobytu ho postihla veľmi drama-
tická udalosť – smrť matky, ktorá zomrela ako štyridsaťjedenročná na endokardití-
du. Toto na dlhú dobu poznačilo jeho život. Hľadal útechu v stredovekej mystike,
vo východných náboženstvách, napr. v budhizme. V tomto období sa zoznámil
s rodinou Munkovcov, ktorá zmenila podstatne jeho život. Boli to konvertiti
zo židovstva na kresťanskú vieru, ktorí ho postupne priviedli ku kresťanstvu. Svoj
vzťah k novému vierovyznaniu spečatil konverziou a krstom v roku 1942. V týchto
rokoch už pracoval ako mladý lekár. V roku 1944 narukoval do Vojenskej nemoc-
nice v Ružomberku. Tam ho zastihlo aj Slovenské národné povstanie, kde prechá-
dza do poľnej nemocnice na povstaleckom území v Korytnici v dobe najväčších
náletov, kde operoval doslova dňom i nocou. Z tohto obdobia sú aj niekoľkonásob-
né zatknutia nemeckou armádou. Bol niekoľkokrát eskortovaný. Boli to skutočne
neuveriteľné náhody, že dokázal vyviaznuť so zdravou kožou. Napríklad pri jed-
nom eskortovaní, keďže vedel dobre nemecky, tlmočil nemeckému dôstojníkovi,
ktorý k nemu neskôr pristúpil a povedal mu: „*Mám v eskorte 151 mužov. Mám však
odovzdať len 150. Pre vás je to nebezpečnejšie ako pre tých druhých. Ak tu máte zná-
mych, pustím vás a vrátim vám doklady.*“ Zaviedol otca do nemocnice v Ružomber-
ku, objal ho a odišiel. Inokedy sa po dlhom transporte dostal do povestného zber-
ného tábora v Novákoch, odkiaľ sa väzni transportovali rovno do koncentračného
tábora. Tu sa podarilo otca i mnohých ďalších intelektuálov oslobodiť vtedajšiemu
poslancovi parlamentu Michalovi Klimkovi z Prievidze. Toto boli životné skúšky,
ktoré ho podstatne zmenili, a preto dokázal bez ujmy prežiť perzekvovanie
v 50. a 60. rokoch. Po roku 1945 viedla jeho medicínska dráha do Bratislavy, kde pra-
coval u MUDr. Brežného, ktorý bol šéfom v Onkologickom ústave. Spolupracoval
a spolu operoval s docentom Žuchom, vtedajším vynikajúcim neurochirurgom.
Pracoval zároveň aj v Anatomickom ústave – experimentálne, hlavne na problema-

tike regenerácie periférnych nervov, ich konzervácii a transplantácii, v pokusoch na králikoch a psoch. Anatomický ústav vtedy viedol prof. Dr. Kratochvíl, ktorý neskôr, na konci svojej kariéry, pôsobil i v Nitre. V Anatomickom ústave spolupracoval aj so známym prof. Kappelerom a Dr. Godálom. Z tejto doby sa zachovali mnohé odborné publikácie, ale aj korešpondencia s vtedy známymi európskymi odborníkmi. V tomto období už písal po slovensky a vyšli jeho diela *Mozaika nádeje* a básne v próze *Stĺpy*. Publikoval i v literárnych časopisoch či v lekárskej odbornej literatúre, kde uverejnil dvanásť prác. Z chirurgickej a kultúrnej stránky to boli preňho idylické časy. V tom období ho Dr. Brežný nahovoril, aby si podal žiadosť o primariát. Zažiadal teda o primárske miesto v troch menších nemocniciach. Odmietli mu ju zásluhou jedného člena komisie, ktorému prekážal otcov diplom z pražskej nemeckej univerzity. Neprešlo však ani pol roka a ten pán utiekol do Nemecka. Nakoniec bol otec po pol roku umiestnený v novej nemocnici Milosrdných bratov v Skalici ako primár chirurgie a riaditeľ nemocnice v jednej osobe. Tu sa zaslúžil o výstavbu najväčšej časti vtedy malej budovy, ktorej podoba zrekonštruovanej nemocnice pretrváva doteraz. V tomto čase bol na významnej odbornej stáži v Zürichu u prof. Brunnera, ktorý, keď ho videl operovať, mu hneď ponúkol miesto na klinike. Zvíťazila však jeho láska k Slovensku. V tomto období azda ako prvý na Slovensku robil lumbálne sympatectomie a stellectomie. Ako jeden z mála chirurgov na Slovensku robil v tom čase neurochirurgické zákroky, operoval štítne žľazy, pri úrazoch zavádzal Kuntscherove fixácie, vykonával resekcie kardie žalúdka, oesophago-jejunostómie a všetky druhy brušných operácií tej doby, taktiež robil transplantácie kože pomocou tubulovaných lalokov. Vtedy publikoval i originálnu embolectomiu bifurkácie aorty. V tom čase nebola chirurgia taká, ako ju poznáme v dnešnej podobe. Zahrňovala aj gynekologickú a pôrodnícku činnosť, urologické operácie v prestávkach medzi operáciami aj tonsilectomie. Aj v tomto skalickom období mal krásne umelecké priateľstvá s akademickým maliarom Júliusom Koreszkom, Jozefom Kolárom a Jozefom Ilečkom. Často bol hosťom v skalickej búde známeho speváka Dr. Janka Blahu pri dobrom skalickom vínečku. Z tohto obdobia sa datuje aj jeho priateľstvo s hercom Gustávom Valachom, ktorého manželka porodila prvého syna a dostala na tie časy smrteľnú popôrodnú otravu krvi. Otec jej ako prvej pacientke v Skalici zohnal penicilín a zachránil jej život. Boli to tvrdé 50. roky, a tak v roku 1956 bol z úradnej moci preložený od operačného stola v Skalici do Nitry. Tu mal byť pôvodne zástupcom primára na chirurgii v nemocnici. Dobré duše však zariadili, že bol odstránený na miesto poliklinického chirurga s možnosťou operovať jediný deň v týždni. A tak sme sa v roku 1957 celá rodina presťahovali do podnájmu na Chmelovej doline. Perzekvovania vzhľadom na fakt, že nebol nikdy konformným človekom, ho sprevádzali po celý život. Je veľmi ťažké pochopiť, čo prežíval, keď v plnom rozlete chirurgickej erudície musel ošetrovať bežné drobné úrazy, zápalové procesy a stretávať sa s nevráživosťou

a podrazmi od kolegov, ktorí boli politickými figúrkami. Dobre si uvedomovali, že naňho odborne nestačia, a tak mu znepríjemňovali život, ako sa len dalo. Bol pod neustálym dozorom ŠTB. Vždy, keď sme zdvihli telefón, bolo počuť cvaknutie odpočúvacieho zariadenia. Keďže medzi jeho pacientov patrili aj niektorí z členov ŠTB a aj iné nomenklátúrne kádre tej doby, tak mu v slabej chvíli prezradili, že ho majú za úlohu sledovať. Otcovo meno je možné v súčasnosti nájsť v zverejnených zväzkoch ŠTB ako nepriateľskú osobu pod označením Svätý. Opakovane bol na výsluchoch. Nebolo to príjemné, lebo sme nikdy nevedeli, či sa vráti. Čo som však obdivoval, nikdy nereptal, nikdy sa na nikoho nehneval, každému dokázal odpustiť, aj keď na tieto výsluchy chodil s malou dušičkou.

Nezaháľal ani odborne. Naďalej študoval. Na poliklinike vykonával aj menšie operačné zákroky. Akoby predbehol dobu, pretože dnes sú tieto výkony súčasťou jednoduchovej chirurgie. V 60. rokoch vykonával sklerotizácie varixov na dolných končatinách. Keď som o tom rozprával môjmu koňškolákovi a terajšiemu dekanovi lekárskej fakulty prof. Labášovi, bol z toho veľmi prekvapený, pretože vtedy to bola neznáma liečebná metóda.

Neprestával so spisovateľskou činnosťou. Písal denne. Jeho heslo bolo: napísať denne aspoň dve vety. Ako som spomínal, od trinástich rokov si písal denník, v ktorom pokračoval až do svojej smrti. Aj v Nitre mal veľké množstvo priateľov z radov umelcov, ktorých menovanie by si vyžiadalo veľa času. Len ho trápilo, že je zaradený medzi „šuplíkových“ autorov. Niekoľko drobných diel sa podarilo prepašovať do Ríma, kde vyšli pod pseudonymom Jozef Augustín, napr. *Rozhrnutá opona* alebo *Postila dneška*. Keďže nemohol verejne nič vydať, využíval možnosti, keď rečnil na pohreboch a oslavách, vždy do týchto prihovorov vsunul mnohé zo svojich myšlienok. Po malom „oteplení“ po roku 1968 vydáva *Zákruty bez ciest* a *Zápisky diletanta*. Mali vyjsť aj ďalšie knihy, ale boli zošrotované. A tak počas normalizácie sa všetko vrátilo do starých kolají a ostalo len pri dobrých priateľstvách, nespočetných rozhovoroch a čítaní svojich diel v úzkom kruhu. Vydavateľstvá zo zbabelosti pred jeho kádrovým profilom odmietali jedno dielo za druhým. Až rok 1989 mu priniesol satisfakciu ako vo forme ľudského ohodnotenia, tak aj literárnej práce. Stal sa prvým čestným občanom mesta Nitry, čestným občanom mesta Skalice. V roku 1992 mu vedecká rada Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach udelila čestný doktorát filozofických vied spolu s jeho priateľom básnikom Milanom Rúfusom. Dňa 21. apríla 1990 sa zúčastnil na stretnutí kultúrnych, umeleckých a vedeckých pracovníkov s pápežom Jánom Pavlom II. v Prahe. Vydával postupne svoje diela *Rekviem za živých*, za ktoré si v januári 1991 prebral cenu Slovenského spisovateľa. Na pôde Filozofickej fakulty Univerzity P. J. Šafárika v Prešove sa konal seminár o živote a diele môjho otca. Vychádzajú postupne ďalšie knihy, ako nevydaná trilógia *Mozaika nádeje*, *Ecce homo* a *Tesná brána* v Spolku sv. Vojtecha v Trnave i v iných vydavateľstvách: *Nádhera nečakaného*,

Kvety z popola, Úsmev nad úsmevom. 10. novembra 1992 sa na Vysokej škole pedagogickej v Nitre konal vedecký seminár na tému literárna tvorba Pavla Straussa, ktorý neskôr vychádza ako zborník. V ďalších rokoch vychádza rozšírená reedícia knihy *Zákruty bez ciest, Krížová cesta, Za mostom času, Listy sebe, Kolíska dôvery.* Otec dlhodobo bojoval so zákernou cukrovkou, ktorej komplikácie ho čoraz viac telesne hendikepovali, ale nie jeho psychické schopnosti. Dňa 3. júna 1994 si ráno zapísal do denníka jedinú vetu: „*Smrť neovplyvní vesmírny čas.*“ Popoludní mi matka telefonovala, že otec sa necíti dobre. Okamžite sme prišli aj s manželkou Zuzanou, ktorá je tiež lekárkou, a našli sme otca v kritickom stave opuchu pľúc, cyanotického. Okamžite sme ho odviezli do nemocnice. Napriek komplexnej starostlivosti však zakrátko zomrel. Po jeho smrti vychádzajú ďalšie diela: *Torzo ticha, Stĺpy*, ktoré boli pôvodne vydané v roku 1948, a slovenský preklad nemecky písanej zbierky *Slová noci* v preklade Teofila Klasa. V roku 1996 vyšiel *Život je len jeden*, pričom sa 13. a 14. novembra toho istého roku konala prvá medzinárodná vedecká konferencia o jeho diele zorganizovaná Ústavom slavistiky Filozofickej fakulty katolíckej univerzity Petra Pázmanya v Pilíšskej Čabe v Maďarsku. V neskorších rokoch vyšli publikácie a spomienky mecenáša jeho diela profesora Júliusa Rybáka *V dotyku s Pavlom Straussom a So Straussom po Straussovi*, autobiografia *Človek pre nikoho, Odvrátený hlas*, ako aj reedícia jeho prekladu knihy Petra Lipperta *Človek Jób hovorí s Bohom*. Postupne sa zakladá Spolok priateľov Pavla Straussa v jeho rodnom meste Liptovskom Mikuláši, kde pravidelne vychádzajú Listy PS a každoročne je na jeseň usporiadané stretnutie členov spolku. V Nitre sa za posledné roky uskutočnilo niekoľko odovzdávaní Ceny Pavla Straussa, ktorého laureátmi boli napr. kardinál Ján Chryzostom Korec, herečka Milka Vášáryová, básnik Milan Rúfus a operný spevák Peter Dvorský.

Na záver chcem vyzdvihnúť to, čo som na mojom otcovi obdivoval: jeho láskavosť, úžasnú empatiu k iným, neveriteľný intelekt a pritom skromnosť a absenciu takých vlastností ako je závisť a nenávisť. Mal tie vlastnosti, ktoré chýbajú v dnešnej dobe. Nepoznal rozdiely a separovanie na konfesionalnej, politickej či etnickej báze. Miloval všetkých ľudí bez rozdielu a vážil si každého človeka bez výnimky. V dnešnej dobe chýba ten pokoj, nadhľad a noblesa, ktorú on rozdával plným priedrhtím.

„ŻYWIOT EKSPERYMENTALNY“ A FILOZOFIA TWÓRCZOŚCI PAVLA STRAUSSA

Bogusław Bakula

Wśród wielu tekstów, które pozostawił Pavol Strauss, i które zgromadzono w pomnikowym 12-tomowym wydaniu jego dzieł uwagę zwraca proza intymna, dzienniki, rozważania osobiste, a także proza eseistyczna, która została ukształtowana w różnych formach gatunkowych: eseju, notatki, polemiki, aforyzmu. Ona zdaje się przeważać w dorobku Straussa, który został przypomniany po latach, najpierw jako poeta, ale teraz jest odbierany przede wszystkim jako komentator sztuki, eseista, filozof-amator, komentator słowackiego życia społecznego i kultury XX wieku. Moim zdaniem byłoby błędem zaszukadkować P. Straussa wyłącznie jako rzadko publikowanego poetę, publicystę i komentatora nawiązującego do idei katolickiej moderny. Katolicka moderna wywarła wielki wpływ na myślenie Straussa o świecie, o człowieku, religii, Bogu, ale jej wpływ na myślenie pisarza o sztuce, o twórczości, był umiarkowany. Ogromną rolę odgrywało w jego pisarstwie nie tylko to, że był poetą, namiętnym muzykiem, intelektualistą, ale także i to, że był lekarzem, przedstawicielem nauk przyrodniczych, znawcą ludzkiej, twórczej duszy i ciała. Mówiąc o ograniczonym wpływie myśli katolickiej na refleksję Straussa o sztuce mam na myśli to, że pisarz do rozważań o procesie twórczym, o zasadach estetycznych nie włączał pierwiastków religijnych. Jego tomistyczny pogląd na świat nie kończy się jednak na progu sztuki. Oznacza to, że w sztuce człowiek nie wyzbywa się ani łaski, ani rozpaczy, ale staje się kimś w rodzaju stwórcy, a Bóg dyskretnie usuwa się na dalszą odległość. Na pewno można wykazać obecność myśli katolickiej w refleksji Straussa o charakterze etycznym i moralnym, nieodłącznej od twórczości artystycznej. Nie była to jednak zasadnicza droga, którą podążał Pavol Strauss. Powiedziałbym raczej, że jest to droga nowoczesnego humanizmu, wrażliwego również na etyczne i estetyczne wskazów płynące z doświadczenia duchowych, z transcendencji. Ów humanizm artysty i filozofia, który nie był profesjonalnym artystą i filozofem, kształtował się pod wpływem największych wydarzeń artystycznych oraz intelektualnych wieku XIX oraz XX. Strauss jest nowoczesnym, modernistycznym pisarzem, który posiada zadziwiająco pamięć sztuki wieku XIX, zwłaszcza muzyki, i z tej pamięci w ocenie swojego czasu korzysta, jako erudyta i filozofujący lekarz-artysta.

Nie znam całości pisarskich dokonań Straussa, zapoznałem się jedynie z pierwszymi sześcioma tomami jego dzieł wydanych pośmiertnie. Moją uwagę, oprócz poezji, która częściowo poznałem wcześniej dzięki uprzejmości prof. Tibo-

ra Žilki, przyciągnęły dwa utwory eseistyczne pozwalająca zapoznać się z przemysłeniami Straussa na temat związków życia i twórczości w szczególnym kontekście jego lekarskiej profesji i świadomości czasów, w jakich przyszło mu żyć. To *Zápisky diletanta* z roku 1968, ówczesnie opublikowane, oraz rozważania znane pod tytułem *Život je len jeden* z roku 1976, wydane dopiero w roku 1996¹.

Najczęściej porządek rozważań o sztuce ukazuje, w jaki sposób twórczość wychodzi z życia, w jaki sposób ewoluuje, emancypuje się z okoliczności egzystencjalnych, społecznych, dziejowych. W niniejszej wypowiedzi przyjmę inny porządek. Chciałbym mianowicie przyjrzeć się najpierw egzystencjalnym aspektom myśli P. Straussa, a szczególnie temu, w jaki sposób życie układa się jako swego rodzaju twórczość, tworzenie, przeniknięte pierwiastkiem boskim, ale przede wszystkim ludzkim, nacechowanym ludzką odpowiedzialnością za istnienie. W tym porządku eseistyczny tekst, złożony z fragmentów, notatek i aforyzmów jest myślowo pierwotny, poprzedza historycznie wcześniejszy utwór *Zápisky diletanta*. Nie ma w tym nic dziwnego, oba teksty są rozwinięciem wcześniejszych przemysłów, a odwrócenie porządku historycznego pozwala odnotować trwałość i niezmienność zasadniczych myśli i wniosków odnoszących się do związków sztuki, życia, ludzkiej jednostki i jej misji, powołania, na tym świecie w pracach P. Straussa. Oba utwory stanowią parę nieopozycyjną, której zawartość myślowa znajduje ukoronowanie w późniejszym dzienniku Straussa z lat 80. XX wieku.

W zapisanej refleksji Straussa dokonuje się nieustający eksperyment myślowy, artystyczny i duchowy, do którego zresztą przyzwyczała nas literatura wieku XX, zamieniająca prozatorską fikcję fabularną na swego rodzaju prozatorską fikcję intelektualną: dzienniki, notatki, wspomnienia, wyznania, eseje, fragmenty, *silva rerum*. Pisarz dołącza w ten sposób do znacznego szeregu twórców współczesnych, dla których esej jest polem eksperymentu myślowego ważniejszym niż powieść czy dramat. Pisarz wytwarza silną świadomość autotematyczną, to znaczy taką, która posiada silne ego i to ego potrafi pokazać. Nie jest wszakże ego-centrykiem. Samowiedza pisarza i artysty pozwala mu na swobodne poruszanie się w przestrzeni sztuki, literatury, muzyki, co najmniej XIX i XX wieku po to, by móc osiągać cele nie tylko artystyczne, ale także filozoficzne i etyczne. Strauss jest erudytą i dyletantem, nie tylko jako piszący lekarz, któremu brak formalnej edukacji humanistycznej, ale swoją formacją intelektualną i duchową przypomina wielu twórców-pisarzy, którzy nie kończyli studiów literackich, a wkroczyli na grunt filozofii, estetyki, socjologii, psychologii twórczości, ponieważ zmuszały ich do tego okoliczności powstające w związku z ich własną twórczością (ze współczesnych Jakub

¹ Korzystam z wydania: Strauss, Pavol. *Zápisky diletanta; Život je len jeden*. In: Strauss, Pavol, 2010. *Zobrané literárne a mysliteľské diela. Hudba plaší smrť*. II. zväzok. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška. s. 17 – 95; 158 – 305. Wszystkie cytaty za tym wydaniem, numery stron w nawiasach obok przytoczeń.

Deml, Dominik Tatarka, Václav Havel, Miroslav Holub i wielu innych, a Polsce np. lekarz Tadeusz Boy-Żeleński czy lekarz Stanisław Lem).

Jakkolwiek *Zápisky diletanta* są historycznie wcześniejsze, to wydaje się, że *Život je len jeden* zawiera poglądy na świat, życie, człowieka i sztukę, o których można powiedzieć, że stanowią swego rodzaju grunt, że to *sui generis materia prima* straussowych przemyśleń odnoszących się do procesu tworzenia, który jest jednocześnie procesem poznania siebie i świata. Kluczowym rozdziałem tego ważnego eseju jest rozdział zatytułowany *Experimentálny život*. P. Strauss zawarł w nim piękny obraz życia, które jest nieustającym i nieukończonym eksperymentem biologicznym, społecznym, duchowym i w końcu także artystycznym. Tekst przenika świadomość, iż zestawienie życia, duchowości i procesu tworzenia jest eksperymentem *in statu nascendi*, eksperymentem niepowtarzalnym i niekończącym się w doświadczeniu świadomej jednostki. Tworzy ono tę unikalną wartość, jaką jest twórcze istnienie człowieka na Ziemi. Człowiek jest więc istotą eksperymentującą, a jednocześnie sam stanowi efekt eksperymentu. Jest podmiotem i przedmiotem procesu, w którym może jednak odegrać ważną rolę poprzez własną kreującą świadomość.

„Sme danos' experimentu, ktorý pozostáva z toho, že zo života možno urobiť experiment, alebo ho môžeme chápať tak, že sa s nami robí.“²

Eksperymentujący subiekt i podany eksperymentowi obiekt są tym samym, ale w zależności od perspektywy i wartości, które odniesiemy do niego, wykazują odmienne właściwości i znaczenia. Problemem jest ich integralność. Jest ona zapewne możliwa na poziomie określonej transcendencji, ale o tym Strauss nie pisze. W ogóle nie zajmuje się metafizyką. Konsekwentnie redukuje problemy transcendencji do zagadnień epistemologicznych. Otwiera w ten sposób przestrzeń dla rozwoju duchowości, a w jej ramach dla zjawiska, które ma dla niego wartość podstawową – dla sztuki.

Strauss nie rezygnuje całkowicie w eseju z problemów ontologicznych, ale widzi je w szczególnej perspektywie. Nie przypomina ujęcia Heideggera czy Sartre'a, chociaż autor wymienia ich w szeregu swoich inspiratorów, ponieważ w jego rozumieniu egzystencjalistyczny determinizm tragicznego istnienia ulega przemianie dzięki woli istnienia, która zamienia rozpacz nieuchronności na akt wyboru i twórczości.

Według P. Straussa poznanie (samopoznanie) nie jest i nie będzie ostateczne; samo istnienie zaś może okazać się problematyczne. Kto z nas wie, czy życie nie jest calderonowską wizją snu albo snu we śnie (Bóg nas śni?). Autor zastanawia się na tym: „a či si uvedomujeme, že sme asi dajako experimentujúci experimentom v ruke väčšieho experimentátora.“³ Ten wątek niepewności, niemożliwości pozna-

² Ibid., s. 222.

³ Ibid., s. 228 – 229.

nia źródeł istnienia Strauss kontrapunktuje rozważaniami dotyczącymi wolnej woli człowieka, której myślowy rodowód jest chrześcijański. Dla pisarza zasadniczymi atrybutami człowieka, nieważne czy jest on podmiotem, czy przedmiotem eksperymentu Stwórcy, są: poznanie, miłość i wolna wola. Z ich złożenia, kombinacji, przenikania powstaje duchowy potencjał człowieka. Życie jest ryzykownym eksperymentem, w którym, pomimo zwątpienia, najważniejsza jest twórczość. Twórczość przezwycięża lub ogranicza zwątpienie i pozwala odsunąć lęk przed śmiercią. Postawa twórcza nie oznacza tworzenia w sensie romantycznym, *cratio ex nihilo*, oznacza świadomą reakcję na każde istnienie, współuczestniczenie w życiu innych. Postawa twórcza to jest forma eksperymentu oznaczającego otwarcie się na innych, współlistnienie z Innymi. Życie eksperymentalne to życie świadome, wyczułone na każdy przejaw niepewności istnienia, na cierpienie zwłaszcza, to życie rozumiejące początek i koniec, narodziny i śmierć. Śmierć zwłaszcza, w perspektywie życia jako eksperymentu Boskiego czy tylko zbiegu okoliczności eksperymentu przypominających, posiada zasadnicze znaczenie, określa niezwykłą wartość tego eksperymentu. P. Strauss rozdział następnym zatytułował *Poznamki k problému tanatologie*, w którym rozważa etyczne i moralne aspekty wiedzy o starzeniu się, o umieraniu i śmierci. Rozważania te ukazują perspektywę odwrotną do perspektywy tworzenia, ukazują zanikanie, odchodzenie *versus* powstawanie, nadchodzenie, lecz są to zjawiska nierozdzielne, w jakimś sensie z siebie wynikające – powiada Strauss. W perspektywie kulturowej, która się tutaj pojawia łączy je postać człowieka dyletanta pogrążonego w walce ze śmiercią (lekarz) i dyletanta w boju z sobą o twórczość (artysta).

W wcześniejszych *Zapiskach dyletanta* z lat 1962 – 1965 Pavol Strauss przedstawia własne rozumienie związku życia/śmierci i twórczości. Kluczem do tego rozumienia jest właśnie postać dyletanta, który nie może nikogo obdarować dodatkowym życiem lub zabrać mu jego śmierć, a z drugiej strony nie może być także doskonałym artystą. Obaj, lekarz i artysta, zabierają sobie to, co najcenniejsze w życiu, czas, ale i dają sobie to, co pozwala ów czas przetworzyć na pracę i twórczość, a jest tego niemało: wolną wolę, cierpliwość, wrażliwość, talent, chęć doskonalenia się.

Strauss odnosi swoje uwagi przede wszystkim do muzyki. Literatura w *Zapiskach dyletanta* odgrywa rolę tła. Muzyka jest według eseisty przejawem doskonałości rzewyzszającej wszelkie inne twory ludzkie. Skupia w sobie wielkość geniuszu, cierpienia, miłości, wiary. Kompozycja muzycznego utworu stanowi pewien wzór dla kompozycji zwanej życiem, a historyczne zmienne odczucie harmonii staje się odzwierciedleniem zmiennych losów cywilizacji. Muzyka jest, w rozumieniu Straussa, najczystszy eksperymentem łączącym w sobie sztukę i życie.

Zapiski dyletanta nie są filozoficzną rozprawą, u której podstaw leży określony, sformułowany system. Dyletantyzm Straussa polegał na tym, że budował on raczej

konstrukcje oparte o pewien myślowy impresjonizm. Utwór ten cechują stosunkowo nieuporządkowane, niesystematyczne rozważania, widac także zmienność tematyczną, brak aparatu pojęciowego, terminologii, uporządkowanej koncepcji wykładu. Tym niemniej autor wytrwale, dzień po dniu, notuje różne przemyślenia, docierając w ich formułowaniu tam, gdzie zawsze dociera niemal każdy filozof – do skrótowej, mocnej formy językowej, jaką jest aforyzm – esej zredukowany do minimalnej formy zdaniowej.

Pavol Strauss swoją koncepcję sztuki wywodzi z kilku źródeł. To przede wszystkim: romantyczny i modernistyczny kult sztuki (kult artysty, procesu tworzenia); chrześcijański humanizm integralny (etyczność); środkowoeuropejska tradycja swobodnej, intymistycznej formy wypowiedzi (Fryderyk Nietzsche, Robert Musil, Franz Kafka). Połączenie tych składników zauważalne w *Zapiskach dyletanta* i *Życiu eksperymentalnym* rodzi własną, straussowską, filozofię twórczości. Jest ona złożona z paradoksów. Ideałem owego życia eksperymentalnego według eseisty jest praca nad formą doskonałą, skończoną, ale z konieczności opisaną w formie niedokończzonej; pełna kompozycja (kantata, sonata, fuga) wyjaśniona w kompozycji fragmentarycznej (esej); człowiek spełniony jako artysta, ale przejawiający się poprzez wątpliwości amatora i dyletanta; lekarz, który wierzy wyłącznie w siły przyrody oraz moralista uwzględniający rolę transcendentalnych inspiracji dla życia. Filozofia tworzenia nie jest tutaj spójnym systemem. Widać u Straussa tęsknotę za tworzeniem obejmującym całość artystycznego doznania. W jego refleksji przebija świadomość, że w jego przypadku możliwe jest tylko współtworzenie, uczestniczenie poprzez aktywny odbiór oraz od-tworzenie, uczestniczenie w wykonaniu, np. poprzez muzykę. Strauss jako artysta realizował się jako odtwórca, sam pisał o sztuce odtwórczej, którą szanował, wykonując cudze partytury, natomiast pełnym proces twórczy stał się przedmiotem jego intelektualnych i filozoficznych spekulacji. Im bardziej zagłębiał się w istotę tworzenia, tym bardziej oddalał się od praktyki twórczej. Dalszym etapem jego świadomości tworzenia był proces redukcowania rozważań. Strauss sprowadzał je do wizji ujętych w lakonicznych stwierdzeniach, a następnie do aforyzmów. Można powiedzieć, że najciekawszy Strauss jako filozof twórczości jest tam, gdzie jest go najmniej, tam, gdzie pozostawia wielki obszar dla konkretyzacji swoich lakonicznych sformułowań, pole domysłu, fantazji czy nawet spekulacji czytelnika uzupełniającego przeczytany tekst. Był artystą, który spełniał się w mniejszym stopniu poprzez tworzenie, a w większym poprzez wydobycie potencji twórczej z otaczającej go rzeczywistości.

Zbierzmy zatem elementy filozofii twórczości Pavla Straussa zawarte w cytowanych dwóch esejach. Według autora *Zapisków dyletanta* oraz *Życie jest tylko jedno*:

- 1/ Twórczość to prawo i obowiązek człowieka świadomego. Tylko człowiek twórczy jest człowiekiem pełnym.
- 2/ Człowiek twórczy dąży poprzez sztukę do możliwości przemiany świata.

- 3/ W twórczości liczy się jednostka i praca.
- 4/ Twórczość wyłania się z pozytywnych i negatywnych doświadczeń człowieka. W znacznym sensie kształtuje ją cierpienie artysty.
- 5/ Śmierć nie jest negacją twórczości; twórczość ogranicza smutek umierania.
- 6/ Twórczość to samowiedza.
- 7/ Tworzenie to nieustający eksperyment, który nigdy się nie kończy.
- 8/ Eksperymentujący artysta ma świadomość, że funkcjonuje w planie szerszego eksperymentu, jako element procesów natury z jednej strony, a z drugiej świata boskiego.
- 9/ Artysta eksperymentuje i jest zarazem przedmiotem eksperymentu, a to oznacza, iż efekt współdziałania talentu, woli, miłości, wiary nigdy nie jest możliwy do przewidzenia. Twórczość, proces twórczy, są zawsze wartością nieznaną, choć ich efekt pozwala lepiej rozumieć.
- 10/ Bóg towarzyszy człowiekowi w jego twórczych wysiłkach, ale ich nie uzasadnia, ani też nie wymusza. Twórczość jest skutkiem wolnej woli, a nie narzuconego, boskiego determinizmu. Twórczość nie jest hołdem dla Boga, ale przejawem dojrzałości człowieka w planie boskim i kanałem, poprzez który człowiek może wkroczyć w sferę transcendencji.

Literatura

- STRAUSS, Pavol, 1996. *Život je len jeden*. Bratislava: Nové mesto. 150 s. ISBN 80-85487-38-1.
- STRAUSS, Pavol, 2010. *Zobrané literárne a mysliteľské diela. Hudba plaší smrť*. II. zväzok. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška. 408 s. ISBN 9788071657545.

Summary

„*An Experimental Life*” – *Pavol Strauss’s Philosophy of Creativity*. The text analyzes two essays by Pavol Strauss – *The Life of Dilettante* and *There is Only One Life*. The author focuses on the question of creativity, the place of experiment in human life, life and death, the meaning of music for human beings and others. The main elements of Pavol Strauss’s philosophy are defined and characterized in detail: Creativity is a human right and the duty of a conscious human being. Only the creative man is a full man. Creative man seeks to transform the world through art. Creativity emerges from the positive and negative experiences in human life. It is primarily suffering that forms the artist. Death is not the negation of creativity, but rather creativity limits the sadness of dying. Creativity is a continuous experiment that will never end. The literary works of Pavol Strauss is shown in a new, deeper context of philosophy, art, modernism, music and faith.

O autorovi

Prof. Dr. Hab. Bogusław Bakula. Literárny historik a slavista. Od roku 1996 je profesorom poznaňskej univerzity a vedúcim špecializácie *komparatistika*. V 80. rokoch spolupracoval s viacerými opozičnými časopismi. Vo svojom vedec-kom výskume sa zameriava na kontakty poľskej, českej, slovenskej, ukrajinskej a ruskej literatúry alebo na kultúru emigrácie a diaspóry. *Esej o proměnách kánonu v polské a české kultuře po roce 1989* reprezentuje jeho najnovší bádateľský záu-jem o problematiku politickej transformácie v literatúrach a kultúrach strednej a východnej Európy.

Kontakt: bakula@amu.edu.pl

ŠPECIFIKÁ DIELA PAVLA STRAUSSA VO VZŤAHU K SLOVENSKEJ DUCHOVNEJ TVORBE

Mária Bátorová

Spojenie „katolícka moderna“ a meno spisovateľa Pavla Straussa má pre mňa špecifickú konotáciu. Znova nemôžem neupozorniť na to, že pojem katolícka moderna vznikol ex post a sami básnici, ktorí sa pod tento pojem zahrňajú, sa tak nenazývali. Názov sa vraj vyskytol ako posmešné pomenovanie pre skupinu básnikov v príspevku Ruda Brtáňa¹. Na túto skutočnosť ma upozornil osobne Pavol Strauss. Isté je, že básnici okolo Rudolfa Dilonga a jeho prvej *Antológie mladej slovenskej poézie* (1933) nevydali manifest a ani sa vo svojich časopisoch *Postup* a *Prameň* v neskorších 30. rokoch takto neprezentovali.

Pojem moderna chápeme a explikujeme (aj dnes)² podľa W. Welscha, ktorý rozlišuje dva druhy moderny: a/ *novovekú modernu* (obrat v myslení zaznamenáva v Descartesovom „princípe zo seba vychádzajúceho myslenia“ v „Mathesis universalis“ v „exaktnej vede, vo vedecko-technickej civilizácii“. R. Descartesov a F. Baconov projekt novoveku spočíva v presvedčení, že nič zo starého myslenia nemožno vylepšiť, všetko aristotelovské je potrebné nahradiť novým; b/ *radikálnu modernu 20. storočia*, v ktorej už kľúči postmoderna (namiesto singularity a univerzalizmu dominuje pluralita a partikularizmus, ktoré narušili intencie totalitarizmu predošlého obdobia³. Ak vychádzame pri určení podstaty moderny (podľa Welscha) z filozofických konceptov, potom slovenská spirituálna tvorba nepatrí k moderne: 1. Neprerušuje kontinuitu so stredovekým myslením (typ a); 2. Náboženský univerzalizmus nepodlieha partikularizmu (typ b). Volnejšie chápaný teoretický koncept poetiky tvorby týchto básnikov však musí pripustiť vplyv poetizmu, surrealizmu, symbolizmu a iných *izmov*, ktoré boli v medzivojnovom období príznačné nielen pre slovenskú spirituálnu tvorbu, no najmä pre francúzsku, ktorá bola estetickým a významovým zdrojom aj pre slovenských básnikov. Myslíme tu na preklad svetovej poézie z francúzštiny, taliančiny a nemčiny od Jána Harantu *O Tebe spieva zem* z roku 1943, ktorej sémantickým podkladom bol vzťah básnik –

¹ V príspevku R. Brtáňa nachádzame výraz „poézia katolíckej moderny“ v Prílohe časopisu *Postup*, č. 1, r. 1934. Neskôr sa ortograficky neustále tento výraz používal až dodnes. Keď som po počiatočných štúdiách a výskumoch začiatkom 90. rokov chcela v Ústave slovenskej literatúry SAV, kde som vtedy pracovala, iniciovať diskusiu k zmene tohto názvu, vyjadril sa Milan Hamada, že názov je už zaužívaný a ťažko ho bude meniť, čím bola diskusia vlastne zamietnutá. Aspoň som teda tento názov nepoužívala a miesto toho som použila mnohokrát názov „*moderná katolícka spirituálna poézia*“.

² Hvišč – Marčok – Bátorová – Petřík, 1991, s. 43 – 60 a Bátorová, 1992, s. 85 – 88.

³ Welsch, 1987, s. 65 – 79.

Boh, no myslíme najmä na filozoficko-teoretické zdroje, akým sa stal preklad knihy „teoretika podstaty poézie“ abbého H. Bremonda *Modlitba a poézia*, venovanej francúzskemu noetikovi M. Blondelovi, v preklade od Pavla Gašparoviča Hlbinu (Turčiansky Sv. Martin 1943).

H. Bremond vysvetľuje zmysel svojej knihy Maritainovou vetou: „*Každá krása má snahu spojiť nás s Bohom.*“ Podľa H. Bremonda realitu možno spoznávať nielen diskurzívne, pojmovo, ale aj intuíciou, mystickým životom.

Ostávame pri klasifikáciách básnikov katolíckej moderny, ako sme ich pred rokmi v štúdiách uviedli: Duchovné univerzum – nezávislé od premeny spoločenských pomerov – spôsobilo, že si táto poézia zachovala svoju tvár, svoju spirituálnu závislosť a spoločenskú nezávislosť. Diferenciácia typov básnikov, subjektivizujúcich objektívnu skutočnosť, bola možná len podrobnou, konkrétnou analýzou. Táto ukazuje, že títo básnici sa vedome uberajú k „najvyššej Poézii, k Bohu“ cez poéziu (R. Dilong, P. G. Hlbinu) a cez seba poéziou (J. Silan, S. Veigl). Spoločné majú však naliehavé motívy (spomienky, spovede stále návratné, napätia medzi časnosťou a večnosťou, duchom a zmyslami, každodennosťou duchovného a jeho dobrovoľnej askézy), ktoré predstavujú miesto stresu. Ako ukázali analýzy textov, životné situácie pomenované a vyspierané v poézii kňazov – básnikov sa „dejú“ na ceste „zo dna“ ľudskej existencie k Bohu. Mystika vety z Vyznaní sv. Augustína (po slovensky vyšli v r. 1943) „*Nespokojné je srdce moje, kým nespočinie v Tebe, Božé*“ sa nanovo naplní v tejto poézii obsahom. Ona sa „deje“ medzi nespokojnosťou, túžbou po pokoji a krátkym pokojom – spočinutím. Intímna dráma tejto poézie sa odohráva v túžbe po spočinutí v stratenom raji.

Ambivalentnosť tejto poézie, jej spiritualita a zmyslosť je zrejma (okrem poézie Jána Harantu, u ktorého pochybnosť a nejednoznačnosť temer nenájdeme). V tejto poézii kňazov ide o spiritualitu denne skúšanú všednosťou dňa.

Pokúsme sa teda na chronologickej osi, ale aj v hĺbkovej významovej dimenzii nájsť vývinové odlišnosti a paralely medzi tvorbou tejto skupiny básnikov – kňazov a tvorbou Pavla Straussa.

„Otvorené okná“ do Európy, ktoré v 20. rokoch 20. storočia umožnili básnikom – kňazom spontánnu previazanosť na poéziu francúzskej proveniencie, či už išlo o prekliatych básnikov z konca 19. storočia, surrealistickú poetiku, alebo previazanosť na poetizmus českej proveniencie, tento čas nebývalo priaznivý pre slovenskú kultúru v rámci Československa, bol priaznivý aj pre tvorbu Pavla Straussa. Jeho cesta však bola celkom iná.

Hoci z domu vedel po francúzsky, v tomto čase sa orientoval na nemeckú literatúru a hudbu.

Jeho čas „prvej konverzie“ bol časom nadšenia pre sociálne premeny, ako ich avizoval v tom čase veľmi aktuálne všade vo svete marxizmus. Vo Viedni na štúdiách a neskôr v Prahe bol touto ideológiou Pavol Strauss celkom pohltý, pretože

riešila mnohé z toho, čoho bol svedkom ešte ako dieťa v lekárskej praxi svojho starého otca v Liptovskom Mikuláši, teda najmä biedu a nemoci chudobných vrstiev obyvateľstva. Sám spisovateľ nazýva toto obdobie späťne rokmi „intelektuálnej exorbitácie“. Mladý intelektuál, ktorý základy vzdelania v jazykoch aj v hudbe získal v domácnosti, cez domácu knižnicu a matkinu hru na klavíri, ako i v slávnom mikulášskom gymnáziu, kam chodil s M. Rúfusom, E. Nevanom a inými neskoršími osobnosťami slovenskej kultúry, prichádza dobre pripravený do svetových veľkomiest a dopĺňa si vedomosti vo viacerých salónoch, kde koncertuje, v univerzitných knižniciach, no najmä v búrlivých študentských debatách. Mladý človek, ktorý ako azda všetci slovenskí intelektuáli v tom čase bez rozdielu vierovyznania či straníckej príslušnosti, s empatiou zažíval a precítoval sociálne rozdiely ako páľčivý problém. Preto čítal F. Engelsa, K. Marxa, F. Mehringa, Komunistický manifest, V. I. Lenina, G. V. Plachanova a I. N. Bucharina. Verí, že sovietsky model môže uzdraviť svet. Verí Marxovej vete, že zmenou sveta zmeníme aj seba. V tomto čase číta všetko, čo doposiaľ nepoznal: B. Brechta, G. Benna, R. M. Rilkeho, F. Werfela, Else Laskar-Schülerovú, A. Bretona, P. Éluarda, L. Aragona, J. Préverta, V. Nezvala a F. Halasa. Rad by sme mohli doplniť o autorov indickej mystiky a európskej filozofie. Toto rapsodické hľadanie nazýva neskôr priliehavo a výstižne prvou fázou konverzie a napriek sústavnému nachádzaniu nového obdobím prázdna. Ak bolo niečo „exorbitálne“ v tomto období, bola to práve túžba P. Straussa po poznaní a pravde, ktorú mu čiastočne dokázala naplniť doposiaľ len hudba. A práve v tom momente, kedy sa najdynamickejší prúd otvorenej, hľadajúcej mladosti zrazil s prvým totalitným zásahom (Stalinov zákaz Šostakovičovej hudby) a neskôr s iným, fašizmom v Nemecku a s holokaustom, ktorý zasiahol Európu počas druhej svetovej vojny, dištancuje sa Pavol Strauss od hrubých prejavov politiky a utahuje sa k svojmu útočisku – k hudbe a literatúre. Netuší, že totalita v inej podobe ho bude sprevádzať skoro do konca života.

Jeho spaľujúca hľadačská vášeň poznáva v tom bezútešnom čase niečo, čo dokáže zaplniť onú prázdnotu srdca na celý život. V mikulášskej rodine konvertitov Munkovcov nachádza kultivovanosť, vzdelanie a ľudskú senzibilitu, ktorá mu vyhovuje. Nachádza tu knihy P. Lipperta, R. Guardiniho a iné, ktoré doposiaľ nepoznal. V pokojných, reflexívnych rodinných diskusiách si určuje svoj vlastný svet a duchovný priestor. Prichádza druhá fáza skutočnej konverzie. Mladý básnik a lekár píše po dvoch po nemecky napísaných a v Prahe vydaných básnických zbierkach tretiu *Worte aus der Nacht* (1940) venovanú práve manželom Munkovcom, ktorá ostáva desaťročia v rukopise a vychádza dvojazyčne *Slová z noci* (*Worte aus der Nacht*, v preklade Teofila Klasa (vl. menom Jozefa Zavarského) v roku 2001 v bratislavskom vydavateľstve DAKA).

Cesta duchovného vývinu intelektuála, lekára a básnika Pavla Straussa, ako sme ju chronologicky zachytili, je viackrát popísaná na mnohých miestach jeho

denníkov, esejí, rôznych stručných i rozvedených poznámok a reflexií. Prví, ktorí si všimli vzácnu osobnosť Pavla Straussa boli literárni vedci a profesori manželia Marta a Tibor Žilkovci⁴, nasledovali štúdie Júliusa Rybáka, Petra Libu, Júliusa Pašteku a i.⁵ Podkladom pre prvú monografiu o Pavlovi Straussovi *Paradoxy Pavla Straussa*⁶ bola autobiografia *Človek pre nikoho*⁷, kde nachádzame podrobnú koncentrovanú reflexiu vlastnej cesty autora.

Druhá kapitola *Paradoxov...* pod názvom *Je čierna farbou beznádeje?* (Poézia Pavla Straussa v kontexte nemeckej, českej a slovenskej moderny) sa venuje analýze básnických zbierok z tridsiatych rokov, ktoré boli napísané v nemeckom jazyku. Autor by sa nimi mal priradiť k rarite českej poézie a prózy – po nemecky písanej literatúre, k pražským autorom R. M. Rilkemu a F. Kafkovi, teda k po nich nasledujúcej fáze „literárnej moderny“. Slovenský pôvod túto skutočnosť ozvláštňuje, slovensko-židovský pôvod ju však opodstatňuje, pretože ak by išlo len o vzdelanostnú úroveň, mohol tento autor písať verše aj po francúzsky⁸. Básnické zbierky Pavla Straussa z tridsiatych rokov boli štyri, z toho vyšli dve v Prahe v roku 1936/37: *Die Kanone auf dem Ei*. Verlag Die Bücherstube. Prag, 1936; *Schwarze Verse*. Verlag Dr. Flesch. Prag, 1937; *Worte aus der Nacht*, vyššie spomínané vydanie, až na prelome storočí a zbierka z roku 1940 *Und der Bruder Abel lebt ja noch* ostala v rukopise.

Podrobné textové analýzy a porovnania týchto zbierok, Straussovej poetiky s Rilkeom a s Werfelom⁹, priniesli závery o charaktere Straussovej poézie, ktoré jasne poukázali na rozdiely od poézie básnikov tzv. katolíckej moderny, ktorých lektúra a životné skúsenosti boli od Straussových podstatne odlišné. Začiatkom 30. rokov, po vyhorení Reichstagu, je Praha prvou záchytnou stanicou a útočiskom nemeckých

⁴ Literárny týždenník zo dňa 13. 4. 1990, s. 5 – 6. Iniciatíva prof. Žilku sa týmto nevyčerpa, už desaťročia sa stará o vedecký diskurz na domácej pôde aj v zahraničí, z ktorého vychádzajú zborníky vždy s novým výskumom diela Pavla Straussa.

⁵ Rybák, Július, 1997. *V dotyku s Pavlom Straussom*. Košice: Bibliofilská edícia Spolku sv. Vojtecha. Rybák, Július, 1998. *So Straussom po Straussovi I, II*. Prešov: Vyd. M. Vaška. Rybák, Július, 1999. *V dotyku s Pavlom Straussom II*. Košice: Vydavateľstvo Slovo. Rybák, Július, 1999. *So Straussom po Straussovi III*. Prešov: Vyd. Michala Vaška. Pašteka, Július, 1992. *Tesná brána*. (Doslov). Trnava: Spolok sv. Vojtecha.

⁶ Bátorová, Mária, 2006. *Paradoxy Pavla Straussa*. Bratislava: Petrus. 215 s.

⁷ Strauss, Pavol, 2000. *Človek pre nikoho*. Bratislava: DAKA. 190 s.

⁸ Nemecký jazyk však bol v tom čase akoby jeho rodným jazykom. Ak by sa niekedy skúmala genealógia rodu Pavla Straussa, jeho línia by pravdepodobne smerovala na Oravu, kde sa usídlil prastarý otec kunsthistorika Tomáša Straussa a bol tam učiteľom, jeho syn začal podnikáť v kúpeľníctve a vystaval dva pavilóny kúpeľných domov na Šliači. Otec však študoval matematiku a bol gymnaziálnym profesorom. Zomrel v dedinke Ostrá Lúka v posledný deň vojny, keď počul volanie o pomoc a vyšiel za hlasom na nechránené priestranstvo, kde ho zasiahla guľka. Tomáš Strauss dostal na základe svojho nemeckého pôvodu v 80. rokoch minulého storočia v emigrácii štátne občianstvo. Stálo by za vyskúmanie, či tieto dve osobnosti slovenskej kultúry majú spoločný pôvod, pretože by sa tak výskum fenoménu, ktorý je pre strednú Európu typický, opodstatnil aj na našom území.

⁹ Bátorová, 2006, s. 41 – 76.

intelektuálov – emigrantov. Mierové kongresy však nezabraňujú zabíjaniu. Slovenský básnik reaguje na občiansku vojnu v Španielsku. Motív smrti nadobúda všeplatnosť a z autorovho súkromia sa zovšeobecňuje do objektívnych polôh.¹⁰

V druhej časti zbierky *Schwarze Verse*, ktorá má názov *Die Welt mit einem blauen Auge*, pokračujú motívy smrti a čiernej farby, podmienené tentoraz už nie vlastným súkromím autora. Nadobúdajú vesmírny rozmer tým, že sa priestor stráca v čase – späť do histórie a napred do budúcnosti. Spája ich dôsledok disproporcie času, miery a strát v autorskom vedomí. Vzniká tak nové poznanie v živote a vo vedomí autora: uvedomenie si krásy strašného. Tento oxymoron spočíva v strachu:

„Das Wahrzeichen sind fliegende Lampen
mit schwarz verhängter Hoffnung vor den Nüstern...
schön, weil sie schrecklich sind.“

(„Znamenie pravdy sú lietajúce lampy / s čiernou osudovou nádejou pred nozdrami / krásne, pretože sú strašné.“)¹¹ Takto, nie cez knižnú lektúru, ale autentickým zážitkom, sa Strauss prepracúva k nietzscheovskej „estetike škaredého“ (Ästhetik des Häßlichen) bez toho, aby si uvedomil, začlení do svojej poetiky jeden zo základných atribútov moderny, najmä expresionizmu, v ktorom práve strach a smrť tvoria súčasť prevládajúcej paradigmy estetických symptómov.¹²

Tu, v momente poznania, dochádza u Straussa k paralele aj s jeho obdivovaným básnikom R. M. Rilke. „Tušenie Rilkeho, že krása je začiatok strašného“ („des Schrecklichen Anfang“) sa stáva pre oboch skutočnosťou. W. Muschg hovorí v tejto súvislosti o „romantickom expresionizme, ktorý je agóniou novoromantizmu“. Patria sem podľa neho maliari z okruhu „Blauer Reiter“ a básnici ako Georg Heym, Georg Trakl, Else Lasker-Schüler, Gottfried Benn a mladý Bertolt Brecht. „Ohyzdné a jeho vonkajšie stupňovanie – odpudzujúce, sa odhalilo ako pravda, pred ktorou zaniká každá krása. Krása sa ukazuje ako lož, mučivý rozklad zas ako skutočný obraz pre chaotickú nezmyselnosť bytia.“¹³

K tomuto poznaniu smeruje Straussova poézia, používajúc z poetiky expresionizmu prevažne čiernu farbu, ktorá s mnohorakými synonymami prevažuje aj v druhej časti zbierky, hoci v názve má už modrú farbu hľadania a nádeje.¹⁴ Čier-

¹⁰ *Wiegeliad für ein spanisches Kind. Uspávanka pre španielske dieťa*, s. 20.

¹¹ Tamže, s. 23.

¹² Rothe, 1977, s. 417 – 432.

¹³ Muschg, 1961, s. 46.

¹⁴ Tamže, s. 73.

na je aj farba minerálky v básni *Der verschwiegene Ort, der Schuß an dem jeder Traum verbluten kann*¹⁵, aj mŕtva záhrada v básni *Nachts*¹⁶ atď.

Kult ohyzdnosti sa vypestoval najmä vďaka G. Bennovi. U Straussa síce nenájdem „*vášnivé balansovanie medzi extázou a odporom*“, ale meditatívne obrazy pútnikov v noci, ktorí sa nikdy nestretnú¹⁷, sú vystriedané odpudzujúcim akustickým vnemom a obrazom: „*hudbou nenávisť mŕtvych*“¹⁸ alebo nasledovným obrazom krajiny v básni *Slowakisches Dorf* zo zbierky *Die Kanone auf dem Ei*:

„*Wie wenn ein Toter im Wasser lang liegt,
den Kindern der Schimmel die Füßchen verbiegt.
Das Aas ist vor Fliegen ein stinkender Schwamm,
das Land ist verbraucht wie ein alter Stamm.*“

Obraz plesne a rozkladu sa tu rovná obrazom G. Bennu, rovnako lekára, ktorý realitu svojho okolia videl cez prizmu prísneho medicínskeho oka – svet ako ľudské telo. Atribúty obrazu slovenskej dediny: pleseň na detských nôžkach, sivá ako mŕtvoľa dlho ležiaca vo vode. Zem je opotrebovaná ako starý kmeň a prirovnaná k zdochline, smrdiacej špongii pre muchy. Tento, v ďalších veršoch, precizovaný obraz núdze a neznesiteľnej existencie bol vo svojom čase najexpresívnejším a zároveň najrealistickejším obrazom Slovenska.

Aj Straussova cesta k Bohu je odlišná od – v tejto súvislosti sa predovšetkým vynárajúceho – Rilkeho, ktorý mal v detstve prísnu katolícku výchovu a neskôr sa vyrovnával s otázkou viery veľmi zdĺhavo. Obraz Boha v básnickom diele Rilkeho (Christus-Visionen) je podstatne iný, ale aj od ostatných slovenských básnikov – kňazov. Straussovo náboženstvo bolo zažitá, tradicionalisticky absolútne prijatá, ktoré mu pomohlo prežiť v podmienkach, v ktorých žiť musel. Čas patrí medzi kľúčové abstraktá v poézii Pavla Straussa. Sémanticky ho naplňa najmä strachom, ktorý je jedným zo základných motívov expresionistickej poézie. Čas je u Straussa významovo spätý so zánikom. Písanie, myšlienka ako vyhnutie sa zániku, smrti, to bol, ako sme už spomenuli, aj prvý impulz k písaniu. V prvej zbierke *Die Kanone...* hovorí o čase, ktorý jeho generácii nastal, považuje ho za nenáležitý (narodil sa rok pred prvou svetovou vojnou). Zbierka začína slovnou hračkou v názve prvej básne: *Eintausendneunhundertarg*. Druhý oddiel zbierky má názov *Die letzten Stationen der Kindheit* a prvá báseň *Die Chronik der blauen Tage*. Chronológia v akejkolvek podobe (časti roka, dňa atď.) zohráva v tejto poézii podstatnú rolu. Druhá časť zbierky sa volá *Die revidierte Woche* a básne majú názvy dní. V posled-

¹⁵ Utajené miesto, strela, na ktorú môže vykrvacať každý sen, s. 33.

¹⁶ V noci, s. 35.

¹⁷ *Schwarze Verse*, s. 14.

¹⁸ Tamže, s. 31.

nej časti zbierky *Die Kanone auf dem Ei* sú názvy básní: *Liptauer Sommer*, *Törichter Herbst* atď.

V druhej zbierke sa strach naplnil a smrť matky personifikovala čas na prevažujúco negatívnu kategóriu: „*Die Zeit hat allen Raum verschluckt /...“* „*Alles Sein ist Verlust*“ (*Kleine Litanei vom Verlust*). V druhej časti zbierky je to čas – bič.¹⁹ Celé bytie je vlastne len zomieranie: „*Wie viele tausend Stunden, wielange mag das Sterben / dauern?*“²⁰ Intímna smrť tu má svoj všeobecný pendant – vojnová smrť, generačný pocit života „*medzi dvomi strelami*“. Čas má len negatívne konotácie: „*chorý čas*“²¹, „*zomierajúci čas*“²². V zbierke *Worte aus der Nacht* dochádza ku kombinácii významov času: chronologického vyjadrenia (časti roka) a vnútornej dimenzie tohto motívu. Na rozdiel od záveru druhej zbierky *Schwarze Verse*, kde pocit bytia „*medzitým*“²³ ústi do optimistickej metafory: „*Lobet die Zukunft, denn sie spitzt die Ohren*“²⁴, končia *Worte aus der Nacht* ostrou bilanciou prežitých rokov.

Životná skúsenosť, osobná aj spoločenská, ktorá sa postavila medzi šťastné detstvo autora a jeho súčasnosť už navždy ostala na dne jeho vedomia, pričom postupne pribúdali nové a nové trnité skúsenosti. Život „*medzi*“ sa stal konceptom, ktorý bolo treba ešte len napísať, nie však už vo veršoch, ale v próze denníkov, esejí či v aforistickej podobe. Vedomie času, rozluky s detstvom a zásahu vojny do mladosti spája Straussa s medzivojnovou poéziou L. Novomeského, ktorého prvá báseň začína veršami: *Čas letí jak vtáci nedozerní / 1904 na ten rok dávno zabudol som...*“; v 40. rokoch 20. storočia nachádzame u Novomeského metaforu slepý čas „*opretý o palicu bielej brezy*“. Aj motívy smrti, utopenca a i. sú spoločné s pocitmi a poetickými vyjadreniami medzivojnovej a vojnovej generácie slovenských básnikov. Keď Strauss píše báseň *Der junge Hirt* (Mladý pastier) s podtitulom *Nach Nezval* (zb. *Schwarze Verse*), je to už jeho reakcia na uplynulý poetizmus, nie príklon k nemu. Báseň vydaná na sklonku obdobia medzi vojnami konfrontuje tak čas po prvej kataklizme, čas vzniku poetizmu, úsilia umelcov zbaviť sa skúsenosti prvej svetovej vojny so súčasnosťou.

Smútok a nostalgiu nad nemohúcnosťou umenia sprevádza záver básne. Radostné „*zvuky*“ umenia ustupujú noci, smrti a spev umelca nik nepočuje. Blíži sa neodvratne druhá apokalypsa. V tom čase K. Teige píše už svoju reflexiu poetizmu po pätnástich rokoch.

Strauss, ktorý prišiel do Prahy až začiatkom 30. rokov (1932 – 1937) z viedenského prostredia, si prinášal viac pevnú, viazanú formu, rilkeovský „*impresionizmus*“ a reflexívnosť, Werfelov typ expresionizmu. Deväťsil, pod ktorým bol m. i. aj

¹⁹ *Die Peitsche*, s. 27.

²⁰ *Tausend, ein Leitmotiv*, s. 39.

²¹ Tamže, s. 41.

²² Tamže, s. 42.

²³ Tamže, s. 41.

²⁴ *Optimistischer Schlußchoral*, s. 44.

podpis F. Werfela, združoval ľavicových umelcov, k čomu sa P. Strauss rád pripojil. Imagináciu poetizmu vidno najmä v jeho prvej zbierke. Viac však v jej forme než v jej významoch. Tie aj tu reflektujú najmä rozpor medzi umením a tvrdou skutočnosťou vývinu historických udalostí, smerujúcich k druhej svetovej vojne: „*Was Klaunen streicheln, der Stiefel verbiegt.*“²⁵

Umieranie, noc, kríž, lebka mesiaca, zbrane a hluchota voči kráse umenia spreádzajú túto básnickú reflexiu svojej doby. Rok 1940 je vpísaný v záhlaví zbierky *Worte aus der Nacht*. Pocit, z ktorého pochádzajú, je zhodný s najlepšimi úsiliami českého umenia a myslenia. V tom istom roku napísal Jindřich Chalupecký: „*Žít, žít. Navzdory všemu, přes pohodlí bežživosti.*“

Hľadajúci Pavol Strauss nachádza svoju trvalú istotu ako konvertita.

Záverom možno konštatovať, že Straussove zbierky básní, ako to vyplýva z predmetných analýz formou, jazykom, poetikou a významami, ktoré nesú, patria do kontextu stredoeurópskej lyriky. Formou najmä prvé zbierky prináležia ku klasickej moderne, vyznačujúcej sa pravidelnou strofou, rytmom a rýmom. Pravidelnosť sa neskôr obmedzuje na rým v závere zbierky *Slová z noci* (báseň *Sylvesterbilanz*). Kým v 20. rokoch 20. storočia sa v českom Deväťdesiat a inde vzráha mohutná oslava civilizácie, pre koniec 30. a začiatok 40. rokov je charakteristická čierna farba. K nej sa družia sociálne a vojnové motívy, u P. Straussa aj osobné tragédie, straty a prenasledovanie, posúvajúce jeho básnický svet do temných farebných tónov. Kým klasické umenie vsádza na individuum a marxizmus vsadil na masu ako na silu, moderna je kombináciou oboch. Čas ako základná abstraktná kategória vyjadruje u Straussa všetky premeny: od hľadania nenávratného detstva a šťastnej mladosti, cez trpké dospievanie až k deziluzionizmu vojnových a povojnových čias. Ide o postupnú cestu zrenia, pochopenia celej zložitosti žitej skutočnosti v rozporoch. Ide o výrazne „kruhovú štruktúru“ tvorby, v ktorej sa isté motívy a témy stále znova vracajú v iných a iných obrazoch.

V čase, keď básnik vydáva svoje prvé zbierky, má za sebou aj viedenskú literárnu lektúru, pre ktorú bola už začiatkom storočia typická vzbura proti oficiálnej vyhlásenej estetike krásneho. Pravdivo reflektovať zložitú skutočnosť vo veršoch znamenalo oprieť sa najmä o paradox. Protiklady vytvárajú krásu celku, aj keď jednotlivé obrazy môžu pôsobiť ohyzdne, celkový dojem z tejto poézie môže byť expresívne čierny, ponurý a rozorvaný. Teoretik výtvarného umenia a moderny W. Hofmann sa pri explikácii tohto problému odvoláva na Augustínovo dielo *Gottesstaat* (Boží štát), v ktorom autor skutočnosť explikuje ako takú, ktorá sa skladá z protichodných entít (posita a contraposa). „*Ale kto neprehľadne celok, bude urazený ohyzdnosťou časti, pretože nerozozná, k čomu patrí a na čo sa vzťahuje.*“ Mysleniu v paradoxoch ostal Pavol Strauss verný v ďalšom období svojej tvorby,

²⁵ *Die Kanone...* „*Hallelujah gegen die dunklen Mächte*“, s. 17.

v iných žánroch, ktoré po roku 1946 pestoval. Do virtuózne podoby dovedol tento princíp v žánri aforizmu.

Pavla Straussa s básnikmi tzv. katolíckej moderny spájajú niektoré motívy. Najvýraznejšie napríklad motív ticha, ktorý ho spája s Jankom Silanom. Ak by sme však sumarizovali poznatky z týchto explikácií básnikov „katolíckej moderny“ a Pavla Straussa a jeho eventuálnu príslušnosť k tejto skupine básnikov, musíme konštatovať, že vývinová cesta básnikov – kňazov bola v tom istom čase podstatne odlišná od cesty Pavla Straussa. Ich založenie, vedomie a vnímanie okolitého sveta bolo celkom iné, navzájom príbuzné v rámci skupiny, a predsa odlišné aj tam, no vo vzťahu k Straussovmu osobnostnému vývinu a následne aj poetike básní podstatne iné. Najväčší rozdiel určujeme v realistickom až naturalistickom vnímaní skutočnosti u Pavla Straussa a v jeho princípe všadeprítomného paradoxu. Básne venované Bohu či Krížová cesta sú však jednoznačné, meditatívne, písané s hlbokým a neochvejným presvedčením, no aj tam zachytávame vecný, významový i výrazový diskurz.

Toto odlišenie typu básnika Pavla Straussa a básnikov slovenskej duchovnej tvorby nezasahuje hodnotovo-estetickú kvalitu ani jedného z porovnávaných členov, pretože každý z nich má svoju vlastnú vysokú estetickú úroveň.

Literatúra

- BÁTOROVÁ, Mária, 1992. *Roky úzkosti a vzopätia*. Bratislava: Causa editio. 179 s. ISBN 80-8553-30-30.
- BÁTOROVÁ, Mária, 2006. *Paradoxy Pavla Straussa*. Bratislava: Petrus. 215 s. ISBN 8089233171.
- HVIŠČ, Jozef – MARČOK, Viliam – BÁTOROVÁ, Mária – PETRÍK, Vladimír, 1991. *Biele miesta v slovenskej literatúre*. Bratislava: SPN. 259 s. ISBN 80-08-01577-2.
- MUSCHG, Walter, 1961. *Von Trakl zu Brecht. Dichter des Expressionismus*. München. s. 46 – 73.
- ROTHE, Wolfgang, 1977. *Der Expressionismus*. Frankfurt am Main. s. 417 – 432.
- WELSCH, Wolfgang, 1987. *Unsere postmoderne Moderne*. Weinheim WCH: Acta Humaniora. s. 65 – 79.

Summary

Specifics of Work by Pavol Strauss in Relation to the Slovak Spiritual Creation. The study aims to find and highlight the chronological axis, also in the depth semantic dimension, developmental differences and parallels between creation of the group of poets – Catholic priests of modern spiritual poetry, so-called Catholic Modernism and the creation of Pavol Strauss.

O autorke

Prof. PhDr. Mária Bátorová, DrSc. Popredná literárna vedkyňa, germanistka, slavistka, spisovateľka, prozaička, poetka, esejistka, publicistka a vysokoškolská pedagogička. Vo svojich monografiách a štúdiách reflektuje predovšetkým problematiku tabuizovaných tém slovenskej literárnej histórie 20. storočia a novou komparatistickou metódou pomenúva miesto slovenskej literárnej moderny v kontexte európskej literárnej moderny. Zaoberá sa aj súčasnou slovenskou a nemeckou literatúrou a kultúrou. Knižne mohla publikovať až po roku 1989. Jej diela vyšli vo viacerých jazykoch. Jedným jej z najnovších knižných príspevkov do oblasti literárnej vedy je dielo s názvom *Dominik Tatarka – slovenský Don Quijote* (Vydavateľstvo Veda, 2013).

Kontakt: m.batorova@mail.t-com.sk

KWESTIE ŻIDOWSKIEJ TOŻSAMOŚCI W ZBIORZE ESEJÓW CZŁOWIEK DLA NIKOGO PAVLA STRAUSSA

Małgorzata Dambek

Imre Kertész w swoim eseju *Budapeszt Berlin Budapeszt* stwierdza: „Najlepszym przykładem intelektualnej samotności i samotności intelektu są w naszym stuleciu Żydzi.”¹ I choć ten węgierski pisarz daje do zrozumienia, że o żydostwie można mówić w kwestiach metafory, to jednak dla słowackiego poety, pisarza, eseisty, a przede wszystkim lekarza-chirurga – Pavla Straussa żydostwo i wiążące się z nim poszukiwanie własnej tożsamości staje się ważnym, o ile nie najważniejszym, tematem jego bogatej twórczości literackiej. Strauss, w dziennikach i esejach, próbuje niejednokrotnie przybliżyć czytelnikowi własne życie: spokojne dzieciństwo przy boku dziadka-lekarza Bartolomeja Kuxa, dość burzliwe lata studenckie, które spędził w Wiedniu i Pradze, bolesne doświadczenie związane z nagłą śmiercią matki czy niełatwe lata spędzone na praktyce lekarskiej w różnych słowackich miastach. Między tymi, zdawałoby się zwyczajnymi, wydarzeniami góruje to najważniejsze – konwersja religijna. Całą twórczość Straussa przenika przy tym głęboka, filozoficzna refleksja, która skupia się wokół nieustannych pytań pisarza o swoją złożoną tożsamość. „Kim jestem?“, „czy jestem Żydem, czy Słowakiem?“, „dlaczego jestem skazany na wyobcowanie, samotność, śmierć za życia?“ to jedne z licznych pytań przez niego stawianych. Strauss próbuje sformułować koncepcję bycia Żydem, odpowiedzieć na pytanie o własną tożsamość, która potem stanie się tożsamością konwertyty. Pytanie o żydowską tożsamość jest stosunkowo nowe. W średniowieczu na przykład pytanie takie nie miałoby racji bytu. Wiedziano wówczas, kim jest Żyd. Żydzi byli narodem szczególny, „*narodem wybranym*“ jak mówi Biblia, wybranym przez Boga jako narzędzie Jego objawienia. W późnym średniowieczu Żydów zepchnięto do podrzędnej pozycji społecznej: zamykano ich w gettach, kazano nosić wyróżniającą ich odzież, wykluczano z cechów, zakazywano wykonywania niektórych zawodów, posiadania ziemi a z ambon nazywano ich mordercami Chrystusa. O ile chrześcijanie czy muzułmanie uważali Żydów za obcych ludzi, doprowadzając do ich odseparowania, o tyle sami Żydzi ujmowali siebie i swoją pozycję społeczną w starych, biblijnych kategoriach. Traktowali siebie jako naród wybrany przez Boga, wygnany ze swojej ziemi. Tym samym, przez całe średniowiecze (a nawet dłużej) Żydzi nie mieli problemu ze zdefiniowaniem własnej tożsamości. Ich tradycja spotęgowana postawą sąsiadów, wyraźnie ich oddzielała od otaczającej rzeczywistości. Obecnie, kwestia kształtowania się żydowskiej

¹ Kertész, 2004, s. 21.

tożsamości nie jest prosta do zdefiniowania. Amerykański profesor historii żydowskiej Michael Meyer, posługując się badaniami socjologa Erika H. Eriksona, przedstawia żydowską tożsamość jako: „Ogół cech, które według jednostek kontynuują je. Indywidualna tożsamość jest budowana w dzieciństwie poprzez identyfikację z osobami bliskimi dziecku, reprezentowanymi przez nie wartościami i wzorcami zachowań. Kiedy jednostka staje się dorosłym człowiekiem, poszczególne aspekty jej tożsamości muszą być zharmonizowane ze sobą oraz z normami społeczeństwa, w którym będzie spełniać określone funkcje. Ten późniejszy okres jest właściwym formowaniem się tożsamości.”²

Dla Żyda zatem rodzina, tradycja, wspólnota i wyobcowanie ze wszystkiego, co znajdowało się poza tym, wyraźnie określało jego tożsamość. Jednakże stopniowe otrzymywanie praw obywatelskich przez Żydów w Europie czy Ameryce Północnej spowodowało, że zaczęli oni czuć się obywatelami nowych narodów. Zetknięcie się z normami i wartościami tak dalece różnymi od tych wyniesionych z domu, z czasów dzieciństwa, doprowadziło do tego, że określanie własnej tożsamości było mniej jasne i mniej bezpieczne. Meyer dodaje, że istnieją trzy rzeczy wpływające na formowanie się XX-wiecznej tożsamości żydowskiej: Oświecenie, które uwolniło Żydów od konieczności życia w getcie; antysemityzm – z jednej strony odrzucenie przez świat zewnętrzny reaktywowało żydowską tożsamość, z drugiej natomiast antysemityzm doprowadził do osłabienia identyfikacji z żydowską wspólnotą i proces zatracania lub ukrywania żydowskich korzeni przez wtopienie się w otaczający świat. Meyer uważa, że: „Antysemickie uprzedzenia powodowały powstanie u Żydów wysokiej samoświadomości w obecności nie-Żydów, co pociągało za sobą wysiłki, ażeby żydowskość była tak niewidoczna, jak się tylko dało, i na tak długo, jak to było możliwe przed niegodnymi zaufania oczyma obcych, których względy chciało się pozyskać.”³ Trzecią rzeczą, wg Meyera, jest powstanie państwa Izrael. Tożsamość jednostki obejmuje wiele elementów a bycie Żydem to zawsze nie więcej niż część tej całości. Tym samym wyłaniają się nowe i odmienne formy „żydowskości”.

Wspomniany wcześniej Imré Kertész w *Dzienniku galernika* pisze: „Potrafię traktować żydostwo jako symbol, sytuację życiową, zadanie etyczne; widzieć w nim możliwość poznania, wielką szkołę przeżywania sytuacji kompletnej zależności, nowoczesnej nędzy, wykluczenia. Ale żydostwo jako nacja, jako religia, jako historia – cóż mam z tym począć?”⁴

Tu rodzi się pytanie o to, czym dla Straussa było jego żydostwo? Kim był Strauss-Żyd i ile żydostwa zostało w nim po konwersji?

² Solomon, 1996, s. 18.

³ Ibid., s. 18.

⁴ Kertész, 2006, s. 107.

Urodzony w 1912 roku, na północy Słowacji, w multikulturowym Liptowskim Mikulaszu, Strauss był pierworodnym synem Vilmy Straussowej z domu Kuxowej i Izidora Straussa. Dziadek Pavla Straussa – przywołany wcześniej Bartolomej Kux był szanowanym lekarzem w szpitalu w Liptowskim Mikulaszu. Strauss pochodził z poważanej w miasteczku rodziny, mającej żydowskie korzenie. Młody Pavol Strauss uczęszczał, od 1918 roku, najpierw do węgierskiej szkoły podstawowej, po czym przeniósł się do szkoły żydowskiej o bardzo wysokim poziomie nauczania. Strauss będzie potem wspominał z sentymentem zajęcia z historii Biblii i przekładu pięciu Ksiąg Mojżeszowych z hebrajskiego na niemiecki. Opiekunka zaprowadzała chłopca każdego dnia do katolickiego kościoła, ale on czasem odwiedzał też świątynię żydowską. Strauss wspominał po latach: „*Sporadyczne wizyty w żydowskiej świątyni nie miały na wewnętrzne i uczuciowe życie wielkiego wpływu. Ale nieartykułowanie sam na kolanach się modliłem. Jeszcze w czasach gimnazjum solidaryzowałem się z innymi kolegami – żydami, bez wewnętrznego przekonania, a w sobotę nawet strajkowałem i niczego nie pisałem.*”⁵

Mimo, że – jak się wydaje – żydowskie pochodzenie pisarza zostało przez niego w pełni zaakceptowane, to jednak w jednym z esejów przyznał, że „*synagoga była dla mnie chłodnym i obcym miejscem.*”⁶ Żydostwo w Strausie nieustannie rezonowało. Nie było ono dla niego pojęciem nacji, nie ujmował go w ramach religii czy historii. Żydostwo stało się dla niego li i wyłącznie symbolem, kwestią, którą próbował „*jakoś*” rozwiązać, uporządkować w sobie albo nauczyć się z nią żyć.

W dzienniku zatytułowanym *Za mostem czasu* pod datą 10. maja 1983 roku widnieje: „*Żyję stale w izolacji. Nie w splendid isolation. To, co piszę to tylko okruszki ze stołu myślenia. I tak tego nikt nigdy nie będzie mieć w rękach. A życie, i to w samotności, potrzebuje jakiegoś echa. Mnie do tego wystarczy papier. Już nic nie chcę, niczego nie oczekuję. Niewłaściwe mam pochodzenie: żydowskie. Niedobre mam wyznanie: katolik. Niedobrą pozycję społeczną: aktywny wierzący. Nigdy nie wiem, czy urodziłem się za wcześnie, czy też za późno.*”⁷

Można konstatować, że żydostwo stało się dla pisarza czymś na miarę brzemiem. Stał wobec tego faktu trochę bezradnie. Jednocześnie przyjmuje postawę negatywną, bo bycie Żydem oznaczało nieszczęście, osamotnienie i ten rodzaj nie-

⁵ „*Občasné návštevy v židovskom kostole nemali na vnútorný a citový život nijaký vplyv. Ale neartikuloval som sa sám na kolenách modliť. Ešte v gymnaziálnych rokoch som bol s inými židovskými spolužiakmi solidárny, bez vnútorného presvedčenia, a v sobotu som štrajkoval a nepísal*” (Strauss, 2000, s. 140). Tłumaczenia fragmentów dzienników i esejów Pavla Straussa – własne.

⁶ „*Synagoga mi bola chladná a cudzia*” (Strauss, 1994, s. 71).

⁷ „*Žijem stále v izolácii. Nie v splendid isolation. Čo si píšem, sú omrvinky zo stola myšlenia. Nik to asi nebude nikdy mať v rukách. A život, i v samote, chce dáku ozvenu. Mne na to stačí papier. Už nič nechcem a nič nečakám. Nedobrá mám pôvod: židovstvo. Nedobré mám náboženstvo: katolík. Nedobré spoločenské postavenie: aktívny veriaci. Nikdy neviem, či som sa narodil zavčasu, či neskoro*” (Strauss, 1993, s. 40).

pewności, o której pisał Victor Klemperer, według którego prowadziła ona do tego, że Żydzi izolowali się, zamykali się w gettach, trwali w Talmudzie, podkreślali swoją przynależność narodową – zwłaszcza niemiecką czy francuską, aktywnie działali w ruchach syjonistycznych czy internacjonalistycznych, pielęgnowali pamięć o żydowskich korzeniach.

„Bez pamięci nie można być Żydem. Ktoś, kto traci pamięć, za życia umiera“ – niejednokrotnie mawiał Roman Brandstaetter a Pavol Strauss niejako dodawał, że „zapominaniem okłamujemy życie (12. 2. 1983).“⁸ U Żydów zagadnienie pamięci było niezwykle istotne – przywoływanie dziejów jego narodu, historii minionych pokoleń, przodków. Jeśli Żyd traci pamięć, tę biblijną, mającą swe źródło w tradycji, traci swą religijną tożsamość. Przywracanie do życia przeszłości wpływa na aktualną egzystencję tego, który sobie przypomina.

Jeden z paradoksów życia Straussa polega między innymi na tym, że z jednej strony pielęgnował pamięć przodków, wyróżniał nawet kilka rodzajów pamięci, jak np. pamięć rzeczową, świadomości, psychologiczną czy duchową. Z drugiej natomiast przestawał być Żydem, bo jak twierdzi dalej Klemperer „Żydzi wolni od antysemitycznych nacisków lub, a właściwie przede wszystkim wyzwoleni z lęku wywołanego takim uciskiem, staną się pod względem wrażliwości i myślenia innymi ludźmi: przestaną być Żydami, będą całkowicie przynależeli do narodów, pośród których żyją.“⁹ Wydarzeniem, które spowodowało, że Strauss zaczął całkowicie przynależać do narodu, pośród którego żył, była konwersja. Zmiana wyznania dla Żyda oznaczała wstrząs wewnętrzny ogromnych rozmiarów. Dla każdej grupy religijnej zmiana wyznania jest decyzją trudną i poważną. U konwertytów żydowskich była ona jednak wyjątkowo trudna, albowiem judaizm był całym systemem życia a konwersja oznaczała tu wyrzeczenie się wszystkich dotychczasowych wartości, przetworzenie się. Jednocześnie asymilujący się Żyd zmieniał swe oblicze społeczne, zmieniał świat swoich wartości, ulegał transformacji zawodowo-społecznej. Przeszłość pisarza zatem musiała niejako obumrzeć, żeby mogła na nowo narodzić się w innej formie. W momencie konwersji Strauss mógł zaistnieć na nowo. 28 sierpnia 1942 roku, w dzień wspomnienia św. Augustyna, Strauss przyjął chrzest. Był to dla niego dzień przepełniony wspomnieniami, moment powrotu i przełomu. Poeta napisze potem: „*Incipit vita nuova, zaczęło się nowe życie. W nowej przestrzeni poczułem się prawdziwie w domu. Jednym z najpiękniejszych przeżyć w życiu jest pewność odzyskanego domu* (28. 8. 1989).“¹⁰ Proces dwuletniej wewnętrznej walki – decyzji o konwersji religijnej Strauss określił jako proces silnego dynamizmu. W dzienniku z 1989 roku pisał: „*W zasadzie zdecydowaliśmy się*

⁸ „Zabúdaním klameme život“ (Strauss, 1993, s.14).

⁹ Klemperer, 2000, s. 25.

¹⁰ „V novom prostredí som sa však cítil ako doma. Jeden z najkrajších pocitov v živote je istota získaného domova (28. 8. 1989)“ (Strauss, 2005, s. 120).

zmienić swoją sytuację w sobie. Natknąć się na coś, co było do tej pory niepoznane. Może to być wszystko niepoznane, do tej pory nieprzeżyte, od artystycznego pomysłu aż do zmiany wewnętrznej postawy. Ale mogą w nas powstać również i sprzeczne wewnętrzne sytuacje (5. 10. 1989).¹¹

Postanowienie Straussa nie spodobało się jego ojcu, ale ani razu nie wyraził on swojego sprzeciwu. Natomiast dla wielu innych konwersja religijna Straussa była sporym zaskoczeniem. Do tego stopnia, iż twierdzono, że Strauss ochrzcił się tylko dlatego, żeby nie nosić żółtej gwiazdy na ramieniu, a tym samym uratować się przed wywozem do obozu koncentracyjnego. Nie była to prawda, o czym pisarz próbował przekonywać w swoich wypowiedziach i utworach. Twierdził, że „*nigdy i przez nikogo, nawet przez Hitlera czy zażartych antysemitów*“ nie wyparł się swojego pochodzenia, „*bo to jest posłannictwo Boże. A z niego nie da się i nie chcę zrezygnować. Wręcz przeciwnie, w chwili, gdy jasnym stało się dla mnie, że Jezus Chrystus jest Synem Bożym, obiecany Mesjaszem i Odkupicielem, zostałem i chrześcijaninem, i żydem.*“¹² W książce *Za mostem czasu* pod datą 9 listopada 1983 roku Strauss chciał wyjaśnić i przekonać innych, że „*swoją konwersją chcę ludzi utwierdzić. Moim pisaniem chcę dołożyć się, jak groszem, do skarbonki myślenia. W spokoju chcę znosić niedocenienie i wszelką niesprawiedliwość, i wstępuję do woli wiecznego Ojca narodów* (9. 11. 1983).“¹³

Pisarz, przez fakt konwersji religijnej, dla Żydów przestał być Żydem, dla katolików wydawał się „*podejrzany*“. Odrzucenie Straussa przez Żydów i pojawienie się problemów związanych z asymilacją wśród katolików, pogłębiło tylko poczucie niesprawiedliwości, bycia niepotrzebnym, osamotnionym, zagubionym. P. Strauss zaczął o sobie mówić i pisać, że jest „*człowiekiem dla nikogo*“, mimo iż jego życie lekarza-chirurga poświęcone było służbie bliźniemu. Nieznośnie często, zwłaszcza w zbiorze autobiograficznych esejów *Człowiek dla nikogo*, określał się mianem „*zbędny, zbyteczny człowiek*“. Świadczyć o tym może fragment: „*Od początku do końca, a przynajmniej do teraz, to jest życie człowieka dla nikogo. Przypominam sobie charakterystykę katolickiego losu Chestertona: 'Człowiek, który otyłym wydaje się szczupły a szczupłym otyły, chyba będzie normalny'. A było to tak. Dada wychowała mnie po katolicku, ale uważano mnie za Żyda, w szkole, w społeczeństwie,*

¹¹ „*V podstate sme sa rozhodli zmeniť svoju situáciu v sebe. Nadabíť v sebe na niečo doteraz neznáme. Môže to byť všetko doteraz neznáme, nezažité, od umeleckého nápadu až po zmenu vnútorného postoja. Môžu v nás vzniknúť aj protirečivé vnútorné situácie* (5. 10. 1989)“ (Strauss, 2005, s. 129).

¹² „*Nikdy a kvôli nikomu, ani Hitlerovi, ani iným zažartým antisemitom. (...) Lebo to je Božie určenie. A z toho sa nedá, ani sa nechce, vyhnúť. Opačne, vo chvíli, keď mi bolo jasné, že Ježiš Kristus je Boží Syn, prisľubovaný Mesias a Vykupiteľ, stal som sa kresťanom a židom*“ (Strauss, 2000, s. 141).

¹³ „*Svojou konverziou chcem ľudí utvrdiť. Svojimi písачkami chcem prispieť, čo len haliermi, do pokladnice myšlien. Pokojne chcem znášať zazadávanie i všakové príkorie a vkladám sa do vôle večného Otca národov* (9. 11. 1983)“ (Strauss, 1993, s. 108).

w papierach. Dziadek, lekarz, ironicznie mi pokazywał Żydów, jak szukali pierwszej gwiazdy, która kończyła szabat. (...) Do komunizmu podświadomie wprowadziłem własne chrześcijańskie etyczne i socjalne poczucie, i nie rozumiano, że szukałem głębszy, ludzki wymiar, jednak na darmo. Podczas pierwszej republiki byłem komunistą. Podczas trwania państwa słowackiego byłem żydobolszewikiem. Luteranie, w większości niewierzący, po mojej konwersji uważali mnie za kłamcę. Dla katolików stałem się podejrzanym. Żydzi traktowali mnie jako zdrajcę i oszusta. (...) I tak oto zawsze pozostawałem w opozycji wobec panującej rzeczywistości. Nigdy nie miałem żadnych korzyści z własnych przekonań. Za słowackiego państwa wyrzucono mnie z pracy a za socjalizmu wyrzucono mnie ze Skalicy, po wybudowaniu szpitala (...).¹⁴

Pisarz próbował niejako się bronić i bronić własnego rozumienia żydostwa. Pisał, że „cały żydowski problem należy rozumieć tylko metafizycznie, a nie politycznie czy też społecznie. Zbawienie było potrzebne a dotyczy to całej ludzkości. A zakończy się to według świętego Pawła, że cały żydowski naród się nawróci. I mam taką nadzieję, i wierzę w to, że raz się tak stanie.”¹⁵

Nasiliły się pytania o sens samotności a przede wszystkim pytania dotyczące własnej tożsamości.

To, co Imre Kertész nazwał „intelektualną samotnością“, Strauss zrozumiał dość wcześniej, kiedy to jako nastolatek zaczął pisać pierwszy dziennik w języku niemieckim. „Pierwszy raz swoją samotność uświadomiłem sobie, gdy jako jedenasto-dwunastoletni chłopak poczułem zupełną i przejmującą samotność wokół siebie, niczym zapowiedź śmierci, i zacząłem pisać dziennik, żeby nie pograć się w pełnym opuszczeniu, żebym zostawił po sobie ślad, z którym i w którym bym przetrwał. O, to szczęście i pewność, że będę zawsze wtedy, gdy zostanie coś na papierze.”¹⁶

¹⁴ „Od začiatku do konca, aspoň doterajšieho, je to život človeka pre nikoho. Spomínam si na Chestertonovu charakteristiku katolíckeho osudu: ‚Človek, ktorý sa tučným zdá chudý a chudým tučný, bude asi normálny‘. Bolo to tak. Dedom som bol vychovávaný po katolícky, a mali ma za žida, v škole, v spoločnosti, na papieroch. Starý otec, lekár, mi ironicky ukazoval židov, ako hľadali prvú hviezdu, že prestal šábes. (...) Do komunizmu som podvedome predstavoval svoje kresťanské, etické a sociálne ctenie, a nechápali ma, že som hľadal hlbší ľudský rozmer, no nadarmo. Za prvej republiky som bol komunista. Za slovenského štátu som bol židobolševik. Luteráni, väčšinou neveriaci, ma po konverzii mali za klamára. Katolíkom som bol podozrivý. Židia ma považovali za zradcu a podvodníka. (...) A tak som vlastne vždy bol v opozícii voči vládnucej realite. Nikdy som neprofitoval zo svojho presvedčenia. Za slovenského štátu ma vyhodili zo zamestnania i za socializmu ma vyhodili zo Skalice, po vybudovaní nemocnice (...)“ (Strauss, 2000, s. 130).

¹⁵ „Celý židovský problém sa dá chápať len metafyzicky, a nie politicky, ani spoločensky. Vykúpenie bolo potrebné a týka sa celého ľudstva. A dovršené bude podľa svätého Pavla, až sa obráti celý židovský národ. Že to raz bude, v to verím, v to dúfam“ (Strauss, 2000, s. 141).

¹⁶ „Prvý raz som si samotu uvedomil, keď som ako jedenásť-dvanásťročný pocítil úplnú a desivú samotu okolo seba, ako predzvesť smrti, a začal som si písať denník, aby som sa nestratil do úplnej opustenosti, ale aby som zanechal za sebou stopu, s ktorou a v ktorej by som pretrvával. O, to šťastie a istota, že vždy budem, ak ostane niečo na papier!“ (Strauss, 2000, s. 150).

Najwyższą, naczelną dla Żyda wartością była wiedza, mądrość. Zdobywanie jej stanowiło najważniejszy wyraz służenia Bogu. Posiadanie jej było widowym dowodem charyzmy. Najbardziej uniwersalną, dostępną i charakterystyczną formą żydowskiej duchowości było intensywne studiowanie Pisma a za serce judaizmu uważa się Talmud. Jest on, po Biblii, najczęściej studiowaną przez Żydów księgą a samą Biblię czyta się w jej świetle. „Talmud zawierał najrozmaitsze przepisy i rozważania, które stanowiły swego rodzaju encyklopedię wszelkiej wiedzy. Była to oczywiście encyklopedia swoista, o charakterze kanonicznym, egzegetyczna, w nieskończenie większym stopniu magiczna niż empiryczna i empiryczno-racjonalna.”¹⁷

V. Klemperer twierdził, że Żydzi zamykali się w getcie i Talmudzie. Strauss zamknął się w Słowie, które – jak pisał – nie jest niczym ograniczone, ale ono może stawiać granice: „*Na początku było Słowo. Będzie ono i na końcu* (1. 1. 1989)”¹⁸, jak czytamy w dzienniku *Jesteśmy mocniejsi niż czas* pochodzącym z 1989 roku. Ma ono w sobie siłę sprawczą, jest nieograniczonym światem możliwości, przeszłości i obietnic¹⁹, a w końcu „słowo to narzędzie prawdy. Prawda jest w słowie, gdyż przetrwa słowo. Słowo jest wyrazem prawdy, dopóki ona tkwi w człowieku.”²⁰ Można dojść do przekonania, że Strauss był człowiekiem słowa. I bliskie staje się wyznanie Derridy, który był przekonany, że istnieje pewien typ judaizmu oparty na namietności pisma, miłości i cierpliwości pisania. Zresztą Derrida dowodził, że „*kondycja żydowska staje się przykładową sytuacją poety, człowieka słowa i pisma. Ten bowiem przeżywa takie doświadczenie wolności, że jest oddany w niewolę języka, a równocześnie wyzwolony przez słowo, którego jest władcą.*”²¹ Według Straussa, poeta to człowiek, który posiada władzę i zdolność dojrzenia i uchwycenia prawdy we wszystkim, czego się poetycko dotknie. Poeta ukazuje całą tajemnicę istoty tylko dla niego szczególnym, twórczym i pobudzającym do rozmyślań, sposobem. Słowo stało się narzędziem poznawania tego, co materialne i niematerialne, tego, co zmysłowe i duchowe. Samej istocie słowa i poezji Strauss poświęcił wiele esejów. W *Człowieku dla nikogo* po raz kolejny próbował odnaleźć sens pisania, tworzenia, a przede wszystkim chciał określić to, czym jest słowo. Pisał: „*Poprzez słowo rzeczy stają się bardziej rzeczywiste, bardziej obecne. Słowo definitywnie je stwarza i formuje, nadaje ostateczny rys, i dlatego tęsknią one za słowem. Słowo ożywia rzeczy. Stawia w żywym porządku. Poprzez nie człowiek bierze udział w porządkowaniu świata. Między wieżą a górą jest przepaść Tworzenia. Tu stworzenie zaświadcza o sobie w ciągle nowym dotyku z ludzkim umysłem. Raj na pustyni. Pieśń pośród martwej ciszy. Lustro pośród ciemności. Nie chodzi o nowe słowo, nie chodzi o stare*

¹⁷ Hertz, 2004, s. 143.

¹⁸ „*Na počiatku bolo slovo. Bude aj na konci* (1. 1. 1989)” (Strauss, 2005, s. 5).

¹⁹ „*Slovo je neohraničený svet možnosti, minulosti a prísľubov*” (Strauss, 1996, s. 74).

²⁰ „*Slovo je nástrojom pravdy. Pravda je v slove, lebo pretrvá slovo. Slovo je výrazom pravdy, kým je ona v človeku*” (Strauss, 1992, s. 20).

²¹ Derrida, 2001, s. 138.

słowo, nie chodzi o rzadkie słowo, nie chodzi o słowo nieznanne. Każde słowo tanie i znieważone przez częste używanie, czy też od święta rzadkie, jest tylko odbiciem słowa. I dlatego jest dającym się podejść znakiem, niczym największy zaszczyt i zrozumiałość człowieka nad wszelkie stworzenie. Jest stabilne niczym góra albo wieża, głębokie i nieskończone niczym morskie wody, tajemniczo błyszczące jak iskrzące światy kosmosu. Jest początkiem i końcem. Jest „stań się” i jest „amen”. Największym zaszczytem jest wejść w słowo, w jego tajemnicze i zachęcające towarzystwo. Nadużyć słowo jest podle, jest jak zabójstwo. Umniejszyć słowo to likwidacja życia. Słowo ma skrzydła, które pokonują wszelkie przeszkody. Ale to jest przeciwieństwo funkcji uskrzydłonych słów. To one rozrzedzają duchową atmosferę. One ujmują życiu specyficzną wagę. Słowo ma w sobie muzykę. Być może razem się narodzili.“²²

Bez wątpienia Strauss wpisuje się w to, o czym wspominał Derrida – był człowiekiem, którego przepelniała miłość i cierpliwość pisania. Dlatego też poeta opisując najkrócej swoje życie, nie raz stwierdzał, że „*most przez jego życie był wsparty na trzech filarach: na muzyce, na słowie i myśli, i na medycynie*“. Pisanie było dla niego też pewną misją – od Straussa-lekarza oczekiwano, że będzie dociekał przyczyn chorób, że swą pracą będzie przywracał innym zdrowie, dawał nadzieję i siłę, że będzie leczył medykamentami, ale i słowem. Z kolei od Straussa-poety oczekiwano, że będzie – tylko i wyłącznie przy pomocy jednego narzędzia, jakim jest słowo – dociekać prawdy, docierać do struktur tego, co niepoznane albo zapomniane. Jednocześnie poeta podkreślał samotność pisania, tworzenia, mówiąc, że „*pisze tylko dla siebie, bo nie ma komu pisać*.“²³

Strauss mówił o sobie, że jest dojrzały w samotności, odporny na ból bycia osamotnionym, choć przecież miał rodzinę, żonę, dwoje dzieci, oddanych przyjaciół wśród największych słowackich pisarzy, malarzy, lekarzy. Przy tym należał do najlepszych słowackich chirurgów, któremu wielu chorych zawdzięczało powrót do zdrowia, do życia. Mimo to uparcie przystawał w twierdzeniu, że „*człowiek jest sam. Zawsze. Tylko nie zawsze jest to oczywiste. Po świecie rozpryskane*

²² „Slovom sa veci stávajú skutočnejšími, prítomnejšími. Slovo ich definitívne vytvára, dotvára, a preto túžia po slove. Ono ich oživuje, i keď sú už tu. Stavia ich do živého poriadku. Nimi sa človek zúčastňuje na usporiadaní sveta. Madzi vežou a horou je priepasť tvorenia. Tu svedčí stvorenie o sebe v stále novom dotyku s ľudským duchom. Raj v púšti. Pieseň v nemote. Zrkadlo nad temnotami. Nejde o nové slovo, nejde o staré slovo, nejde o vzácné slovo, nejde o neznáme slovo. Každé slovo, či používaním zlacnené a znevážené, či sviatocne zriedkavé, je iba odrazom slova. A preto je znakom prepožičaným, ako najväčšie vyznamenanie a povýšenie človeka nad všetko tvorstvo. Je stabilné ako vrch alebo veža, je hlboké a nedozerné ako vody mora, je tajomne ligotavé ako iskrivé svety vesmíru. Je začiatok a koniec. Je „staň sa“ a je „amen“. Najväčším povýšením je vojsť do slova, do jeho tajomného a povzbudivého spoločenstva. Zneužiť slovo je ako podlosť, ako vražda. Umenšovať slovo je likvidácia života. Slovo má krídla, ktoré prekonávajú všetky prekážky. Ale to je opak funkcie okrídlených slov. Tie rozriedujú duchovnú atmosféru. Tie uberajú životu špecifickú váhu. Slovo má v sebe hudbu. Možnože sa razom zrodili!“ (Strauss, 2000, s. 75).

²³ „Píšem pre seba, lebo niet pre koho písať“ (Strauss, 1993, s. 46).

bytości. Samotność jest albo niewidzialną, izolacyjną warstwą wokół człowieka, albo wewnętrznym ciągłym odwróceniem się od stworzonego. Jeśli jest sposób – jest wielka, jeśli jest wybór – jest piękna, jeśli jest zamiar – kruszy się, jeśli jest droga – poświęca. Trudna jest zawsze. Samotność jest świątynią duszy – a do niej nie ma nikt wstępu. Ostatnim zakolem samotności jest Boża wspólnota. (...) Samotność, prawdziwa samotność, nigdy nie jest samolubstwem, ponieważ jest czysta. A wszystko, co czyste jest wielkim wkładem do świata, i wszyscy mają w nim swój udział. Tylko w samotności się tworzy, w towarzystwie się tylko konsumuje. Świat jest tylko pasożytem wielkich bolących samotności. (...) Samotność zna tylko wielkie czyny Nieznanego. (...) Samotność jest wolnością. Tak. Samotność jest ostatnią możliwą formą wolności.²⁴ Czuł się człowiekiem zbytecznym (w książce Człowiek dla nikogo stwierdzenie „zbyteczny człowiek“ albo „człowiek dla nikogo“ pada ponad pięćdziesiąt razy), wolnym a jednocześnie uwięzionym w przestrzeni słowa, niewolnikiem i jednocześnie władcą słowa.

W Piśmie ma swe korzenie żydowska postawa wobec zła i cierpienia. Zawsze była ona tematem żydowskiej teologii. W latach siedemdziesiątych XX wieku rozwinęła się odrębna dziedzina – teologia Holocaustu. Jedna z zasad – zasada Kidusz Haszem, czyli uświęcanie imienia Bożego mówi, że Żyd musi być przygotowany na to, by raczej poświęcić swoje życie, niż wziąć udział w morderstwie, zepsuciu moralnym czy bałwochwalstwie. Znaczące, wielu Żydów, nawet w momencie ekstremalnego zagrożenia w czasie Holocaustu, utrzymywało wysoki poziom moralny i zgodnie z prawem religijnym unikało współdziałania ze swoimi oprawcami. Większość Żydów pozostała wiernym Bogu i dali świadectwo swojej wiary. Głosili miłość Boga nawet w najgłębszej otchłani zniszczenia, wiara miała zatriumfować nad złem.

Francuski pisarz, filozof i teoretyk literatury – Maurice Blanchot zadaje pytanie „Co znaczy być Żydem? Dlaczego to istnieje? (...) To istnieje, żeby istniała idea exodusu i idea wygnania jako słusznego ruchu (...), aby doświadczenie obcości utrwaliło się w nas w niemożliwym do zrealizowania stosunku.”²⁵ Zatem Żyd zostaje zredukowany do stwierdzenia to, do kogoś zupełnie bezosobowego, odartego z tożsamości, ciągle poszukującego własnego miejsca. Żyd istniał także, aby istniała idea

²⁴ „Človek je sám. Vždy. Len to nie je stále zrejmé. Po svete rozprsknuté bytia. Samota je alebo neviditeľnou izolačnou vrstvou okolo človeka, alebo vnútorným stálym odvrátením od stvoreného. Ak je spôsob – je veľká, ak je voľba – je krásna, ak je údel – drví, ak je cesta – posväčuje. Ťažká je vždy. Samota je chrámom duše – a do nej nemá prístup nikto. Ostatný záhyb samoty je Božia spoločnosť. (...) Samota, pravá samota nie je sebeckvom nikdy, lebo je čistá. A všetko čisté je veľkým prínosom do sveta a účasť na ňom majú všetci. Len v samote sa tvorí, v spoločnosti sa len konzumuje. Svet je len príživníkom veľkých bolavých samôt. (...) Samota pozná len veľké činy Neznáma. Ľudské výmysly, ako väzenie, zbrane a úklady, nevníma, lebo cieľia mimo nej do tvrdších oblastí hmoty. Samota je sloboda. Áno. Samota je posledná možná forma slobody“ (Strauss, 2000, s. 97 – 98).

²⁵ Blanchot, 1996, s. 59 – 60.

Holocaustu. Podejmując tę kwestię, można dojść do stwierdzenia, że Żyd, który miał przed sobą wizję tragicznej śmierci w obozie koncentracyjnym, a który został ocalony, tym bardziej będzie się borykał z problemem własnej tożsamości i nie będzie potrafił określić swojego położenia w otaczającej go rzeczywistości. Według niektórych badaczy prawdziwy Żyd to ten, który zginął śmiercią męczeńską a tym samym dał innym świadectwo. Pavol Strauss, w 1944 roku, aż dwukrotnie uniknął wywiezienia do obozu koncentracyjnego. Warto wspomnieć, że w tym czasie władzę na Słowacji zaczął sprawować ks. Józef Tiso. Od 14 marca 1939 roku Słowacja zaczęła funkcjonować jako samodzielne państwo, jednakże satelicko zależne od Trzeciej Rzeszy. Jednym z pierwszych posunięć niezależnego państwa słowackiego było ogłoszenie „*prawa żydowskiego*“ sformułowanego na wzór praw węgierskich. Według tego prawa Żydem był każdy, kto wyznawał religię żydowską i nie zmienił wyznania przed 1918 rokiem. Słowacy, podobnie zresztą jak Węgrzy, nie uznawali za chrześcijan osób niedawno nawróconych, których pobudki mogły wydawać się podejrzane. Natomiast osoby niewierzące, których jedno z rodziców było Żydem, uważano za Żydów, tak jak wszystkich, którzy zawarli małżeństwo z Żydami.²⁶

26 października 1939 roku ks. Tiso został wybrany na prezydenta republiki. Pozostał nim aż do 1945 roku. Pod jego rządami ustrój państwa szybko przybrał totalitarno-faszystowski charakter i podjęto m.in. próby rozwiązania tzw. kwestii żydowskiej. W 1942 roku Słowacja była jedynym państwem nieokupowanym jeszcze przez Niemców, państwem, które „*na własną rękę*“ prowadziło wewnętrzną wojnę z 89 tys. własnych obywateli, czyli z Żydami. Traktowano ich jako nieprzyjaciół narodu słowackiego i przymusowo wywożono (ok. 58 tys.) do nazistowskich obozów zagłady. Propaganda antysemita osiągnęła apogeum w postaci uchwalonych przez sejm ustaw antyżydowskich, w tym dwóch ustaw konstytucyjnych. Ustawa z maja 1942 roku sankcjonowała deportacje Żydów, pozbawiano ich także obywatelstwa słowackiego. Powstał tzw. kodeks żydowski, który był najdrastyczniejszym antyżydowskim aktem prawnym w ówczesnej Europie. Tiso ustanowił również tzw. licencje prezydenckie, które miały pozwolić unikać rygorów dyskryminacyjnych. To stało się jednym z ważniejszych zadań Kancelarii Prezydenta Republiki. Rozwiązywanie problemu żydowskiego przybrało najtragiczniejszy wymiar funkcjonowania Republiki Słowackiej do czasu wybuchu powstania latem 1944 roku. Warto tu także nadmienić, że w 1941 roku przygotowano antyżydowską akcję. Deportowano blisko 70 tys. Żydów, a władze słowackie zobowiązały się wobec Trzeciej Rzeszy do opłaty specjalnej na „*koszty transportu i osiedlania*“ w wysokości 500 marek od osoby. Wielu Słowaków jednak okazywało Żydom pomoc w ukrywaniu się. Dzięki temu ocalono blisko 5 tys. osób narodowości żydowskiej.

²⁶ Mendelsohn, 1992, s. 229 – 230.

Nie powinno zatem dziwić, że Strauss dwukrotne uratowanie przed wywózką do obozu określał mianem cudu. W 1944 roku Strauss zaciągnął się jako żołnierz słowackiej armii do szpitala wojskowego w Ružomberku. Tu zastało go Słowackie Powstanie Narodowe. W listopadzie 1944 roku gestapo uwięziło Straussa w Liptowskim Mikulaszu. Stamtąd został eskortowany do Ružomberka. O tym, jak doszło do uwięzienia pisarz dokładnie opisał w *Człowieku dla nikogo*: „Już mieliśmy trening w przygotowaniu do śmierci. (...) Z dwoma oficerami zostaliśmy otoczeni przez zgraję bandytów, spitych, zezwierzęconych chłopów, którzy chcieli nas zastrzelić (...) prowadzili nas do swojego obozu. Koniec wydawał się nieunikniony. Wszystko we mnie wyschło. Widziałem materialnie ostre szczegóły, drzewa, kałuże na wół roztopionego śniegu, suche liście, skały na drodze. Jedyne, co mi pozostawało i o czym mogłem myśleć na sucho i bez głębi, było Ojczyzna. I postawiono nas przed polana na pięć metrów od siebie i gdy chłopcy już w nas celowali karabinami, zabrzmiał głos jednego z tej bandy, który mnie rozpoznał – jako lekarza. I puszczono nas. Dlaczego? Wiedziałem, że nie z łaski. Jeszcze nie było na to czasu. (...) Piątego dnia zaprowadzono nas na dworzec. (...) Prowadzący eskortę podbiegł do mnie i wyszeptał: „Panie doktorze, to nie dla pana. To transport do jenieckiego obozu a nie na przesłuchanie do Bratysławy. W transporcie mam stu pięćdziesięciu jeden mężczyzn. Muszę przekazać stu pięćdziesięciu. Dla pana to bardziej niebezpieczne, niż dla innych. Jeśli ma pan tu jakichś znajomych, wypuszczę pana, zwrócę dokumenty i odprowadzę.” Odprowadził mnie do szpitala, objął mni e odszedł. Byłem na wolności. Był 10 listopada. Wspomnienie św. Andrzeja Avellina, patrona dobrej śmierci i obrońcy przed nagłą śmiercią, zakonnika, który umarł przy ołtarzu podczas wznoszenia do Boga modlitwy „Introibo ad altare Dei” („Oto przystępuję do ołtarza Bożego”).²⁷

Potem, przez pewien czas, Strauss skrywał się w klasztorze siostr Marianek w Trnawie. Stąd z kolei musiał uciekać do Lubietowa niedaleko Bańskiej Bystrzycy. I tu po raz kolejny udało się pisarzowi uniknąć transportu do obozu koncentracyjnego. Dzięki pomocy znajomych, dostał się do dziecięcej kliniki w Bratysławie,

²⁷ „S dvomi dôstojníkmi zajala nás svorka banditov, ožraných, zozverštených chlapov, a chceli nás zastrelif. Viedli nás do svojho tábora. Koniec sa zdal neodvratný. Vo mne všetko vyschlo. Videl som materiálne ostré detaily, stromy, kaluže poloroztopeného snehu, suché listy, skały na ceste. Jediné, čo ostalo a na čo som mohol myslief sucho a bez hĺbky bol Otčenáš. I postavili si nás pred brvná a na päť metrov od seba a keď už chlapi s automatmi predstupovali, ozval sa hlas jedného z tej svorky, ktorý ma spoznal – ako lekára. I pustili nás. Prečo? Vedel som, že nie z milosti. (...) Na piaty deň nás viedli na stanicu. (...) Vedúci eskorty ... pribehol ku mne a pošepol: „Pán doktor, toto nie je pre vás. Ide sa do zajateckého tábora a nie na výsluch do Bratislavy. Mám v eskorte stopäťdesiatjeden mužov. Mám odovzdať len stopäťdesiat. Pre vás je to nebezpečnejšie ako pre tých druhých. Ak tu máte známych, pustím vás, vrátim vám doklady a zavediem vás ta. Ďakujem vám, ak chcete, tu nablízku je nemocnica, mám tam známych.” Zaviedol ma do nemocnice, objal ma a odobral sa. Bol som na slobode. Bolo desiateho novembra. Deň svätého Ondreja Avelína, patróna a ochrancu pred náhlou smrťou, kňaza, ktorý zomrel pred oltárom na začiatku stupňovej modlitby, keď povedal: „Introibo ad altare Dei” (Strauss, 2000, s. 109 – 110).

gdzie pracował nielegalnie. Od tego momentu życie Straussa stało się wędrówką, „przerzucaniem” z jednego miasta do drugiego. Pisarz nie miał własnego miejsca. Ciągłe żył w napięciu, że za chwilę znów gdzieś zostanie przeniesiony. Jego życie przybrało charakter ciągłego ruchu. Był niczym Ahaswer – Żyd Wieczny Tułacz. Aż do 1956 roku, kiedy decyzją władz komunistycznych został przeniesiony do Nitry – miasta „za karę”. Strauss nie potrafił się z tą decyzją pogodzić. I znów powracały intensywnie myśli o byciu niepotrzebnym człowiekiem, osamotnionym, niemającym swojego miejsca i paradoksalnie nieprzynależącym do nikogo i niczego. „Właściwie nigdy nie przestałem być zupełnie sam. Sam wobec wszystkiego. Zbędny człowiek.”²⁸

Różne są pojęcia Żydów, różne pojęcia ich obcości i ich izolacji. „Nie są to nigdy pojęcia i zjawiska jednoznaczne. Można być różnym i nie być obcym, można być obcym i niekoniecznie trwać w stanie izolacji. I można się izolować niekoniecznie będąc ani różnym, ani nawet obcym.”²⁹

Zatem myślenie o „żydowskości” a tym samym o byciu Żydem, dla Straussa oznaczało bycie przede wszystkim osamotnionym, wewnątrznie bezdomnym, społecznie odizolowanym. To człowiek, który nie ma własnego miejsca, swojej przestrzeni, a który nieustannie jej poszukuje. Ogromne rozdarcie wewnętrzne powoduje ucieczkę w słowa, w pismo. Taki człowiek woli być nieobecny, niewidoczny dla innych, wycofany. Najchętniej przeproszałby, że w ogóle istnieje. Strauss nazwał swoje życie anabazą człowieka dla nikogo, „anabazą człowieka, który chciał być dla wszystkich i ześlizgnął się w głąb samego siebie i nie był pozornie dla nikogo.”³⁰

²⁸ „Vlastne som nikdy neprestal byť úplne sám. Sám voči všetkému. (...) Zbytočný človek“ (Strauss, 2000, s. 112).

²⁹ Hertz, 2004, s. 33.

³⁰ „Anabáza človeka, ktorý chcel byť pre všetkých a pošmykol sa do seba a nebol zdanlivo pre nikoho“ (Strauss, 2000, s. 174).

Literatura

- BLANCHOT, Maurice, 1996. Niezniszczalne być Żydem. *Literatura na świecie*. 43 (10), s. 59 – 60.
- DERRIDA, Jacques, 2001. Edmond Jabes i pytania księgi. *Literatura na świecie*. 43 (7), s. 138.
- HERTZ, Aleksander, 2004. *Żydzi w kulturze polskiej*. Warszawa: Biblioteka „Więzi”. 328 s. ISBN 83-88032-56-9.
- KERTÉSZ, Imre, 2006. *Dziennik galernika*. Przeł. E. Cygielska. Warszawa: Wydawnictwo W. A. B. 251 s. ISBN 8374141891.
- KERTÉSZ, Imre, 2004. *Język na wygnaniu*. Przeł. E. Sobolewska – E. Cygielska. Warszawa: Wydawnictwo W. A. B. 219 s. ISBN 8374140488.
- KLEMPERER, Victor, 2000. *Chcę dawać świadectwo aż do końca. Dzienniki 1943 – 1945*. T. 3. Przeł. A. i A. Klubowie. Kraków: Tow. Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas. 668 s. ISBN 8370527027.
- MENDELSON, Ezra, 1992. *Żydzi Europy Środkowo-Wschodniej w okresie międzywojennym*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN. 355 s. ISBN 83-01-10589-5.
- SOLOMON, Norman, 1996. *Judaizm*. Przeł. J. Mytkowska. Warszawa: Wydawnictwo Prószyński i S-ka. 165 s. ISBN 83-7337-814-6.
- STRAUSS, Pavol, 2000. *Človek pre nikoho*. Bratislava: DAKA. 190 s. ISBN 80-967378-6-4.
- STRAUSS, Pavol, 1994. *Kolíska dôvery*. Trnava: Dobrá kniha. 131 s. ISBN 80-7141-050-0.
- STRAUSS, Pavol, 1993. *Za mostom času*. Košice: Verbum. 142 s. ISBN 80-966957-1-1.
- STRAUSS, Pavol, 2005. *Sme mocnejší než čas. Apokalyptické tienie. Denník z roku 1989*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov. 175 s. ISBN 80-8061-239-0.
- STRAUSS, Pavol, 1996. *Život je len jeden*. Bratislava: Nové mesto. 150 s. ISBN 80-85487-38-1.
- STRAUSS, Pavol, 1992. *Ecce homo*. Trnava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov. 87 s. ISBN 80-85198-80-0.

SUMMARY

Questions of Jewish Identity in the Book by Pavol Strauss *Man for Anyone (Človek pre nikoho)*. The philosophical reflection, existing in the essays of Pavol Strauss, focuses on the issue of Jewish identity and his identity, Jewish question. This issue became one of most important themes of writing in the works of M. Blanchot, E. Jabes, I. Kertész. The thinkers also considered Shoah and the human spiritual

condition in relation to extermination of Jews in time of the Second World War. Kertész formulated a conception of „being a Jew“. Thinking about a „Jewish condition“ as a „metaphor of existence“ is relevant to various methods of thinking about the self. Pavol Strauss means „be a Jew“ as a „negative being“ and „a man for nobody“ in a superlative degree and also means homeless, writer's identity and the perception of Scripture as a symbolic, structural system which form all spheres of the writer's life.

O autorke

Mgr. Małgorzata Dambek. Doktorandka na Fakulte polskej a klasickej filológii Univerzity Adama Mickiewicza v Poznani. Zaoberá sa literárnou a kultúrnou komparatistikou, prekladá zo slovenského jazyka do jazyka poľského. Venuje sa tvorbe slovenského spisovateľa a lekára – Pavla Straussa. Zaujíma ju tiež tvorba poľského spisovateľa Andrzeja Stasiuka a rusínskeho básnika Bohdana Ihora Antonycza. Výrazne ju oslovila otázka strednej Európy: jej história, kultúra, hranice, teórie, ktoré sa zrodili, a súčasný literárny a kultúrny problém „čo je stredná Európa“. Publikuje v „Porównaniach“, „Czasie kultury“, „Zeszytach Naukowych Slawistów“ a v „Listoch PS“.

Kontakt: gosia.dambek@gmail.com

MYSLITEĽSKÉ DIELO PAVLA STRAUSSA A JOZEFA TÓTHA

Ján Gallik

„Kto ma už pozná, keď
sám sa nepoznám!“

Pavol Strauss

„Na všetkom je najťažší začiatok. Koniec príde sám, i nevolaný. Všetky atribúty, ktoré vlastní jazyk, pasujú naň. Od každodenných až po pompézne, od veselých až po smutné. Akoby si život bol zahryzol do chvosta.“¹ Tieto slová Pavla Straussa, ktorými začína svoju esej nazvanú *Licitácia konca*, zaradenú do knihy esejí *Kvety z popola* (1992), vypovedajú mnoho i o mojich percepčných začiatkoch Straussovho mysliteľského diela. Prečo vôbec dnes čítať a analyzovať filozoficko-teologické koncepcie a idey diela Pavla Straussa či Jozefa Tótha? Dnes, keď sa zdá byť všetko tak jednoducho vyriešené, v dobe, keď je dostupné skoro všetko na čo si spomenieme, len treba vedieť, ako to získať. Zdá sa, že mnohé európske krajiny, ktoré boli dlhé roky v rukách komunistickej totalitnej moci, budujúcej lepší zajtrajšok, ale bez Boha, opätovne podliehajú novej vlne totalitnej moci, hoci bez prívlastku komunistická, ktorá však čisto demokraticky, taktiež veľmi nepočíta s nejakým spiatočníckym – povedané liberálnym jazykom – „stredovekým“ kresťanským myslením. Opak je však pravdou. Július Rybák v doslove spomenutej Straussovej knihy uvádza prorocké slová Pavla Straussa, napísané 20. augusta 1948, ktoré sa do písma splnili a ja len dodám, že sa naďalej plnia, najmä čo sa týka spomenutej skutočnosti: „Svet a jeho civilizácia sa dá budovať iba na správnom základe myslenia a mravov. Všetky zlyhali. Kresťanstvo poslali do výslužby. A nepôjde to ináč, ako to s ním znovu skúsiť.“² Podobný názor vyslovil v roku 1933 v článku *Literárna družina Postup* aj jeden z členov slovenskej katolíckej moderny Pavol Gašparovič Hlbina, keď predstavoval tzv. tretiu najmladšiu literárnu generáciu: „Svetonáhladu sme zaiste väčšina kresťanského, ba katolíckeho... Z nás postupistov budú niektorí tvoriť aj sociálne verše a diela so sociálnou tematikou. A tu nám musí byť jasno: pracovať pre lepší sociálny zajtrajšok v mene Božom, nikdy nie bez Boha. Je to veľký a základný predsudok bolševizmu, že sociálny poriadok na tejto zemi možno uskutočniť iba bez náboženstva a že kresťanstvo nemá viac sily obrodiť ľudstvo. Bohužiaľ tento predsudok vyvolalo samo kresťanstvo svojou dekadenciou. My sa však nesmieme

¹ Strauss, 1992b, s. 28.

² Rybák In Strauss, 1992b, s. 94.

dať pomýliť, súdme zdravo a podme do hĺbky...“³ A naozaj. I 21. storočie potrebuje kresťanstvo. Potrebujeme poznať charakter Dobra a Zla. Potrebujeme poznať hranicu medzi týmito dvomi entitami, pretože súčasná doba ju veľmi precízne stiera. Ako uvádza Jozef Tóth v predhovore do knihy *Človek Jób hovorí s diablom*, ktorá je súčasťou súborného prozaického diela daného autora, zostaveného a vydaného Teodorom Križkom v roku 2010, „správna diagnóza sa dá stanoviť iba správnym poznaním príčiny choroby. Správna analýza si vyžaduje správne poznanie vecí, teda aj jej odvrátenej strany“.⁴

Obaja autori tak nasmerovali svoj život i mysliteľské dielo, ako správni „agenti provokatéri Absolútna“, na cestu postupného ničenia spokojnosti zlého svedomia sveta. Pavla Straussa, podobne ako Jozefa Tótha, mnohí považujú za proroka a viziónára, vydávajúceho vo svojej tvorbe „svedectvo o sebe, o svojej viere a spoločnosti, v ktorej žil. Spytuje sa v ňom na človeka, oslovuje ho, pochybuje o ňom, verí mu, povzbudzuje ho, obáva sa o neho, hľadá pre neho východiská a modlí sa za neho.“⁵ I Jozef Tóth v *Oratiiu za blahorečenie MUDr. Pavla Straussa* hovorí o Straussovom mysliteľskom diele ako o určitom druhu evanjeliového odkazu, ktoré je „duchovne pretavené turíčnym Duchom, ohňom, ktorý zohrieva, osvecuje, a to aj hluchých a slepých tohto sveta. V tomto veľdiel pre najjednoduchších i pre najvzdelanejších aplikuje slová Evanjelia na každodenný život, aby ho všetci pochopili ako tí v Jeruzaleme na Turíce. Jeho diela sú prepisom Evanjelia do všetkých životných situácií a pôsobia ako oživujúce injekcie pre tento rozporov plný a chorý svet. Ako lekár poznal choroby duše i tela, ale poznal aj jeho diagnózu, spôsob uzdravenia. Je to univerzálny a jediný liek: *Instaurare omnia in Christo – Obnoviť všetko v Kristovi*.“⁶ O Jozefovi Tóthovi zas možno povedať, že vo svojom diele „siahol za fenoménom diabla ako za fenoménom reálnym, hoci tajomným v mnohom ľudskom konaní, už na začiatku svojej literárnej tvorby v šesťdesiatych rokoch 20. storočia, keď sama doba a ľudské konanie sa ukazovali ako jeho vstup do vtedajšieho spoločenského života.“⁷ Bolo to najmä kvôli tomu, že ako básnik, prozaik a kňaz tajnej cirkvi „nechce rozmnožovať to, čo už bolo povedané, chce, sa stať iba pripomienkou seba, aj iným na ceste do kráľovstva tajomstva“. Dozrel ľudsky v táborech PTP, v tajných krúžkoch podzemnej Cirkvi (disentu) v čase, keď sa „na povrchu už nedalo chodiť“. Preto „zostúpil dolu“, do sveta „božskej komédie“, do terénu individuálneho zápasu s tajomstvom diabla. Bol „baníkom ducha“, preto sa aj rozdával prostredníctvom poézie. Obdobie totality nazval „cholera“, ktorá po roku 1989 „neustúpila“. Avšak zisťuje, že „stíchli tárají slova a mecenášske trúby“. Z týchto seba charakteristík sa dá veľa vyčítať o ňom, o dobe a prostredí, v ktorom žil. (...) Jeho údiv nad silou zla vchádza do drásavej kontemplá-

³ Citované podľa Melicher, 1995, s. 44.

⁴ Tóth, 2010b, s. 7.

⁵ Rohoňová, 2012, s. 53.

⁶ Tóth, 2011, s. 5.

⁷ Liba, 2009, s. 11.

cie, aby v dialógu s Bohom a jeho protivníkom diablom vykričal svoju ľudskú bolesť a nesúhlas.“⁸

Milan Rúfus, ako autor predslou do autobiografickej knihy *Pavol Strauss: Človek pre nikoho* (2000), vyzdvihol Straussovo centrum securitatis, ktoré si udržal aj v nepokoji času. Tak Pavla Straussa ako aj Jozefa Tótha stihol podobný osud, keď v nepokojnom čase len s ťažkosťami dokázali cez svoje mysliteľské dielo oficiálne prehovoriť, pretože práve kvôli nemu nepatril do roku 1989 medzi tých spisovateľov, ktorých „literárna história zaradila na určité fixné miesto, urobila z nich puncované jednotky, usmerňovateľov estetických ciest a poryvov.“⁹ Obaja totižto ostro odsudzovali svet, ktorý smeruje len k materializmu, a v ktorom sa životy ľudí „odohrávajú len v oblasti fyziológie, kde sa je, spí, súloží a oddychuje v neosobnom rytme banality.“¹⁰ Jozef Tóth tento fakt jasne zdôraznil v básni *Pokroková*, ktorú zaradil do básnickej zbierky *Slnko pod zemou*: „Blíži sa deň, / keď sa všetci dobre napasú / a pri studniach budú vylihovať. / Všetci sa nažrali / a napili. / Váhová studňa premeriava čas, / vedro sa naplní / a vylieva / a príde večer, / lebo večer príde, / stádo odoženú / do chlieva / a priviažu ho k šťastiu retazou. / A zasa bude žrať. / A čo bolo vpredu vo válove, / objaví sa vzadu / a sluhovia ho na hnoj vynesú. / Psi ňufáky priklincujú k zemi, / a pretože sa nevyplatí, / ani nebrešú. / A ráno znovu stádo vyženu / na pašu. / Pri studniach budú vylihovať. / Všetci sa nažrali / a napili. / Vietor sa premení / na čierneho vtáka. / Preletí ponad stádo / a zúfalo, / najzúfalejšie zakvíli.“¹¹ Rovnako, ako spomínaný autor predslou do knihy *Človek pre nikoho*, aj obaja „proroci“ dnešnej doby čakali na to, kým ľudstvo dozrie: „A preto svet stojí, hoci stále rastie. Ale ďaleko je do jeho naplnenia.“¹² A to i kvôli tomu, ako uviedol Pavol Strauss v spomenutej knihe, ktorú možno jeho slovami nazvať „filozofiou spomienok“, že „niekto trpí na duševnú krátkozrakosť, iný na ďalekozrakosť a zasa iný na úplnú tupozrakosť, zahradený len fyziologickými potrebami všetkých práve fungujúcich orgánov.“¹³

I na základe dosiaľ uvedených ukážok z tvorby Pavla Straussa i Jozefa Tótha sa dá povedať, že ich diela sa rodili v podobnom ovzduší ako diela talianskeho konvertitu Giovanniho Papiniho, o ktorom publikoval článok v Smrekovom *Eláne* ďalší predstaviteľ slovenskej katolíckej moderny Ján Haranta. Podľa Papiniho musí mať básne poslanie kozmické a básnikovi musí byť akousi úľavou. Pretože „svet je konglomerátom šialených jedincov, besniacich po jedle a peniazoch, po roztúženom vyťahovaní sa vo foteloch, po vladárení atď. V tejto chorlavej atmosfére musí sa nájsť kedy-tedy spravodlivé individuum, ktoré premôže seba, svet, život a bude schopné

⁸ Liba, 2009, s. 12 – 13.

⁹ Strauss, 2000, s. 31.

¹⁰ Tamže, s. 19.

¹¹ Tóth, 2010a, s. 9.

¹² Strauss, 2000, s. 9.

¹³ Tamže, s. 8.

tvoriť, oživovať uspatý tajomný názor na veci, chápať neobyčajnosť vo všednosti, jej záhady, a nájsť harmonický sklad krásy i v samej smeti. Ľudia sú chladní, slepí a nemí. Keby si rýpal dlátom do ich srdc, ozve sa ti spodný tón molovej kvality. Hľadať v sebe vlastného génia. Tvor húževnato, mocne, pokiaľ máš silu, tvor aj bezdôvodne, len abys' udesil, len abys' utešil, len abys' hádzal medzi ľudí slovo a vlastnú krv!¹⁴ Pavol Strauss i Jozef Tóth sú neustále hlásateľmi starej známej pravdy, že celý život je zmietaním sa medzi dobrom a zlom, medzi životom a smrťou. Život však nechápu ako biologický pokus, vymyslený na báze náhodne zbehnutých príležitostí. Práve naopak. Chápu ho ako Boží dar a ako nutnú možnosť osobného vývinu, pretože len „*vyvíjajúce sa duchovné jadro je časom a čiastočne schopné pojať do svojho svetla vývoj vlastného určenia. Aj to, že etapy temna a utrpenia jediné sú rytmom rastu.*“¹⁵ Podobným spôsobom chápe ontogénezu človeka Jozef Tóth v knihe *Evanjelium apoštola Judáša*. Každý človek má možnosť vybrať si smer svojej cesty.¹⁶ Či sme dobrí alebo zlí, dostali sme od Boha rovnakú časť majetku, pretože všetci sme jeho deťmi. Jozef Tóth tak vo svojom *Evanjeliu* cez slová Ježiša Krista tlmočí dané poslanstvo: „*Pamätajte si, kto najviac uteká od Boha, najskôr sa k Nemu vráti. Ale tieto cesty pozná iba Boh. Neodsudzujte ani tých, lebo ich útek je najväčším utrpením!*“¹⁷ Zlo vo svete je krutá realita okolo nás i v nás. Choroby, samotu, krivdu, vojny treba „*liečiť, pomáhať, tešiť, vyludzovať úsmevy, spolčovať sa, bojovať proti vojnám a ošetrovať všakovaké rany. To je boj proti zlu, aj proti najväčšiemu zlu, ktorým je smrť. A keďže Kristus veľkým kľúčom svojho kríža otvoril nekonečné priestory vzkriesenia, musíme so smelou, hoci neujasnenou nádejou vojsť do svojej smrti, kde nás bude čakať ako Lazára pred odvalenou skalou hrobu.*“¹⁸

Uvažovanie oboch autorov v naznačených dimenziách nás vedie aj k bližšej komparácii niektorých zaujímavých motívov, ktoré výraznejšie rezonujú v ich mysliteľskom diele. Sú nimi napr. motív tieňa a slz. Pre Pavla Straussa je **tieň** nesporným elementom vo fáze existencia a vývoja ľudského života. Spomína ho najmä v súvislosti s konečnosťou ľudského života, ktorú človek chápe ako večnú hrozbu. Podľa Straussa je človek vo svojom vnútri každú chvíľu niečím a niekým iným. Ako ďalej uvádza, „*život je len jeden, ale je v ňom plno životov. Azda sa na seba ani*

¹⁴ Haranta, 1932, s. 8.

¹⁵ Strauss, 2000, s. 23.

¹⁶ Pavol Strauss naznačil vo svojej eseji *Výlet do náhody* z knihy *Kvety z popola*, že „*cesta sa od sčastia často nedá rozoznať*“ (Strauss, 1992b, s. 21). Alebo v nasledujúcej eseji *Licitácia konca* dodáva: „*Cesta je nebezpečná, ale nemožno sa len tak katapultovať do spásy*“ (Strauss, 1992b, s. 31). Zaujímavý názor v kontexte motívu cesty podáva aj Jozef Tóth v predhovore do knihy *Človek Jób hovorí s diablom*, keď v záverečnom odseku uvádza nasledujúce slová: „*Okrem rozkladnej sily zla existuje aj sila Dobra, ktorá je schopná aj z popola vzkriesiť život. Všetko živé sa obracia k Slnku, ani najdlhšie noci to neprekazia. Diabol je kôň, ktorý nás ťahá síce opačným smerom, ale do toho istého mesta. Lebo iných miest niet*“ (Tóth, 2010b, s. 10).

¹⁷ Tóth, 2010b, s. 75.

¹⁸ Strauss, 2000, s. 16 – 17.

nepodobáme. Nie sme ani projekciou seba samých, ani odliatkom, ani kuklou. Sme elementom v elemente. Cudzincom vo vlasti. Tieňom bez postavy.“¹⁹ Motív tieňa je teda vo „filozofii“ Pavla Straussa zastúpený ako negatívny pendant nás samotných, je niečím, kde sa chceme silou-mocou ukryť pred tvárou Boha. Je akoby našou druhou tvárou, pretože všetko má dve tváre, „deň a noc, svetlo a tma, dobro i zlo, život i smrť, zima a leto, detstvo i dospelosť.“²⁰ A tak hoci sa človekom ustavične stávame, treba vystúpiť zo svojho tieňa. Pre Jozefa Tótha je **tieň** symbolom zla (diabla). V próze *Človek Jób hovorí s diablom* možno tento fakt pozorovať vo viacerých častiach textu. V kapitole s názvom *Prvé prikázanie* uvádza, že odkedy Boh dokázal seba, dokazuje i diabla: „A razom pri svojej jestvotnosti postavil aj teba. Tak nepriamo, ako staviteľ stavia pri vežiach dlhé tiene. Len pri tejto veži je tvoj život, tvoj pohyb a tvoje činy. A od tej doby, čo táto kamenná veža stojí, popieraš ju svojím tieňom. (...) Boh povedal najkrajšiu vec: Milovať znamená klaňať sa. Toto je kľúč pre úctu Božiu, pre všetky ikony a pre všetky zákony. Ty si to pochopil ináč. A preto sa ti Ježiš v tejto povestnej chvíli nepoklonil! No ty si prišiel na iné – ak nie tak, nuž inak. Keď sa máme o čo oprieť, môžeme meniť polohu. Vyhútal si, že Boh káže milovať iba seba, a tak všetky diela, ktoré stvoril Boh, zastrel si svojím závojovým tieňom a vravel si: ‚Toto všetko, čo je tu stvorené, proti Bohu je.‘ A pretože ľudia boli viac s dielami Božími ako s Bohom, vytvorili si v duši vedomie ťažkej viny, že užívali z plodov tejto zeme a milovali ich proti príkazu lásky, ktorý vyslovil Boh.“²¹ A práve v ľudskom boji proti entite zla nachádzame v diele oboch autorov, ako liek proti spáchanému hriechu, motív slz, pretože v „slze je zmes porajskej hanby a nádeje vyriešenia a odpustenia, nádeje a milosti a znovunájdeneho šťastia. Slza je kľúč života, ktorý otvára vstupnú i výstupnú bránu.“²² V diele Jozefa Tótha s názvom *Evanjelium apoštola Judáša* možno vzhľadnúť slzy dokonca v očiach samotného Božieho Syna po rozhovore s Judášom Iškariotským: „Pane, viem, čo si mi priniesol. Ja budem prvý, ktorý pocíti ťarchu tohto daru. A poznám i meno tejto ťarchy... Prijímam tento kríž, ktorý všetci zahodili. Bez neho sa nesplnia Písma. A ja som v nich iba medzerou medzi slovami. I v úplnej tme tento muž zazrel v Ježišových očiach slzy.“²³ Práve v tomto umeleckom obraze stretnutia vykupiteľa s jeho zradcom sa zrkadlí nepopierateľná pravda, ktorú vyslovil Jozef Tóth a redakcia *Listov Pavla Straussa* ju opakovane publikovala v rámci čísla, v ktorom sa venuje tvorbe oboch autorov: „... Bolesťou a utrpením sa človek vykupuje, posúva sa k primárnemu štádiu, k neporušenému prvému človeku, stvorenému na obraz boží!“²⁴ Ako ďalej uvádza Jozef Tóth, tento „božský model Pavol Strauss dobre poznal od veľkých starozákonných prorokov

¹⁹ Strauss, 2000, s. 18.

²⁰ Tamže, s. 18.

²¹ Tóth, 2010b, s. 23 – 24.

²² Strauss, 2000, s. 20.

²³ Tóth, 2010b, s. 68.

²⁴ Redakcia Listov PS, 2011, s. 10.

a od Ježiša z Nazaretu! A bolesť mu bola blízka, ba v ňom ako v lekárovi-chirurgovi priam vibrovala, videl a počúval ju pod svojím skalpelom. – A počúval, videl aj zažíval s pacientmi ich bolesť, úzkosť a strach. Áno, aj strach zo smrti! Čítal ľudské osudy ako z čítanky. A dobre vedel, že toto všetko má určitý zmysel, že je to nielen ľudskou nevyhnutnosťou, ale aj naplnením zmyslu ľudského života, ktorý možno pochopiť a prijať iba vtedy, ak sme pochopili zrod človeka na tejto zemi, jeho pád, ale aj jeho vzkriesenie, a po určitom úseku, ktorý sa volá čas, aj jeho naplnenie v protiklade bolesti a utrpenia, v nekonečnom šťastí.“²⁵ Pavol Strauss tak svojím životom a mysliteľským dielom jasne potvrdil, že svet „bude vždy nenávidieť každého, kto bude tvrdiť, že jeho skutky sú zlé. Takého kritika vždy budú hádzať do jamy levov, aby sa ho striasli. Ale takí vždy boli a vždy budú, hlásne trúby Božej vôle od proroka Daniela po dnešných rúcačov modiel oficiálnej idolatrie. Doby i našej individuálnej sebalásky. To je memento večnej hrôzy zlého svedomia ľudí i národov, že sa vždy objaví **silný otvorený duch, advokát Božích nárokov**, ktorý zastáva len Boží záujem.“²⁶

Konferencia a následne zborník príspevkov s názvom *Pavol Strauss a katolícka moderna* nás teda vracia k opätovnému uvažovaniu nad životom a dielom, ako hovorí Jozef Tóth, veľkej osobnosti 20. storočia: „*MUDr. Pavol Strauss, Dr. h. c., svojím životným i tvorivým dielom presahuje nielen všetky limity slovenskej kresťanskej i nekresťanskej tvorivosti, ale nebojím sa to povedať, presahuje svojou integrálnou ľudskou výpoveďou i životom aj takých veľikánov, ako bol Papini, Chesterton, aj konvertita Lustiger.*“²⁷ V samom závere príspevku tak možno dôrazne pripomenúť ešte jednu skutočnosť. Mária Bátorová v zápase spirituálno-kresťanskej tvorby s materializmom vyzdvihla spomedzi množstva mien štyri osobnosti kresťanského disentu: saleziánskeho kňaza a básnika Štefana Sandtnera, katolíckeho konvertitu Pavla Straussa, neskoršieho kardinála Jána Chryzostoma Korca a katolíckeho aktivistu Ivana Polanského. Podľa Bátorovej, pričom s jej názorom možno plne súhlasiť, najmä tieto osobnosti prostredníctvom silného katolíckeho disentu privedli Slovensko k novembriu 1989.²⁸ Treba však dodať, že i po tomto roku zostávajú medzi nami, ako hovorí Pavol Strauss, dva typy ľudí: „*tí, čo chcú človeku pomôcť zvonku, a tí, čo mu chcú pomôcť cestou vnútornou.*“²⁹ Pre Pavla Straussa tak bola tzv. filozofia spomienok podstavcom, na ktorom „*prítomnosť môže solidne budovať budúcnosť. Lebo nič neobstojí, keď je len samým sebou.*“³⁰ Naša spomienka na jeho život, a v komparácii s Jozefom Tóthom najmä na jeho mysliteľské dielo, nech je „*echom vesmíru*“, ktorý vyvoláva hlavný úder i údel ľudského srdca.

²⁵ Redakcia Listov PS, 2011, s. 10.

²⁶ Tamže, s. 11.

²⁷ Tamže, s. 11.

²⁸ Bátorová, 2010, s. 27.

²⁹ Strauss, 1992a, s. 6.

³⁰ Strauss, 2000, s. 9.

Literatúra

- BÁTOROVÁ, Mária, 2010. Kresťanská tvorba na Slovensku po roku 1945 (alebo jeden z typov alternatívnej tvorby na Slovensku po roku 1945). In: Žilková, M. (ed.) *Slovenská kresťanská kultúra – Osudy a osobnosti*. Ostrihom: Vysoká škola teologická, s. 19 – 30. ISBN 978-963-89043-0-0.
- HARANTA, Ján, 1932. Kúzlo veľkosti Papiniho. *Elán*. 1932, 3 (7), s. 8.
- LIBA, Peter, 2009. „Osamelý žalmista“ a skutočnosť zla (Na okraj poézie Jozefa Tótha). In: Tučná, E. (ed.): *Invencie, interpretácie, mystifikácie III*. Nitra: UKF, s. 11 – 18. ISBN 978-80-8094-634-0.
- MELICHER, Jozef, 1995. *Zamlčovaná literatúra*. Nitra: VŠPg FHV. 188 s. ISBN 80-8050-053-3.
- REDAKCIA, 2011. Jozef Tóth a Pavol Strauss. *Listy PS*. 7 (14), s. 10 – 16.
- ROHOŇOVÁ, Ludmila, 2012. Blízky i vzdialený Pavol Strauss. *Knižnica*. 13 (10), s. 53 – 58. ISSN 1336-7026.
- STRAUSS, Pavol, 2000. *Človek pre nikoho*. Bratislava: DAKA. 192 s. ISBN 80-967378-6-4.
- STRAUSS, Pavol, 1992a. *Ecce Homo*. Trnava: Spolok sv. Vojtecha. 88 s. ISBN 80-85198-80-0.
- STRAUSS, Pavol, 1992b. *Kvety z popola*. Doslov Július Rybák. Martin: Fatrin a Okresná knižnica Gašpara Fejérpatáky-Belopotočského v Liptovskom Mikuláši. 96 s. ISBN 80-7155-002-7.
- TÓTH, Jozef, 2010a. *DIELO. Poézia*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov a Factum bonum. 702 s. ISBN 978-80-970462-1-7.
- TÓTH, Jozef, 2010b. *DIELO. Próza*. Bratislava: Vydavateľstvo Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov a Factum bonum. 411 s. ISBN 978-80-970462-0-0.
- TÓTH, Jozef, 2011. Oratio za blahorečenie MUDr. Pavla Straussa. *Listy PS*. 7 (16), 5.

Summary

Philosophical Work by Pavol Strauss and Jozef Tóth. The study aims to highlight creative and philosophical parallels chosen works by Pavol Strauss and Jozef Tóth. Both can be considered as authors closely related to a group of poets of Slovak Catholic modernism. Pavol Strauss as well as Jozef Tóth is constantly heralds of the old-known truth that all life is movement between good and evil, life and death. But they don't understand life as a biological experiment, which is based on random opportunities. Just by contrast. Life is a God's gift and necessary opportunity to personal development, because only „*evolving spiritual center is*

*partly and after time able to take into own light the development of their own theory. Also, the phase of darkness and suffering are the only rhythm of growth.*³¹

O autorovi

PhDr. Ján Gallik, PhD. Pôsobí ako odborný asistent v Ústave stredoeurópskych jazykov a kultúr FSS UKF v Nitre. Venuje sa najmä výskumu a interpretácii literárnej tvorby autorov slovenskej a českej katolíckej moderny i interpretácii diel autorov súčasnej slovenskej literatúry duchovno-kresťanskej proveniencie. Je autorom dvoch vedeckých monografií: *Ján Haranta v literárnokritickom kontexte* (2011) a *Spiritualita v slovenskej literatúre pre deti a mládež* (2014). Recenzie, články, literárne štúdie publikuje v domácich i zahraničných zborníkoch a v literárnych periodikách Slovenské pohľady, Kultúra, Slovenské národné noviny, Knižná revue, Literárny (dvoj)týždenník, Dimenzie, Bibiana, Romboid a i.

Kontakt: jgallik@ukf.sk

³¹ Strauss, 2000, p. 23.

PAVOL STRAUSS A SPIŠSKOKAPITULSKÉ SPOLOČENSTVO: LADISLAV HANUS, JOZEF KÚTNIK ŠMÁLOV A „PIRÁTI KRÁSY“

Jozef Jarab

Namiesto úvodu:

Via pulchritudinis, cesta krásy, je výnimočnou a očarujúcou cestou, ktorá nás približuje k Božiemu tajomstvu. Čo je krása, ktorú spisovatelia, básnici, hudobní skladatelia a umelci kontemplujú a prekladajú do ich jazyka, ak nie odraz nádhery večného Slova, ktoré sa stalo telom?

Benedikt XVI. – generálna audiencia, streda 18. novembra 2009

Sv. Augustín potvrdzuje: „Opýtaj sa krásy zeme, opýtaj sa krásy mora, opýtaj sa krásy rozšíre-
ného a rozptýleného vzduchu, opýtaj sa krásy neba, opýtaj sa poriadku hviezd, opýtaj sa slnka,
ktoré osvetľuje žiarou deň, opýtaj sa mesiaca, ktorý svojim svitom krotí tmy noci. Opýtaj sa
dravcov, čo sa hýbu vo vodách, čo kráčajú po zemi, čo lietajú vo vzduchu: duše, ktoré sa ukry-
vajú, telá, ktoré sa ukazujú, viditeľné, ktoré sa necháva viesť, neviditeľné, ktoré vedie. Opýtaj
sa ich! Všetky ti odpovedia: Pozri, aké sme krásne! Ich krása je ich vyznaním. Kto urobil tieto
premenlivé krásy, ak nie nemeniteľne Krásny?“

Sermon CCXLI, 2: PL 38, 1134

Katolícka moderna

V priebehu tridsiatych rokov minulého storočia vznikla na Slovensku skupina autorov, ktorých nazývame katolícka moderna. Patrili do nej aj Pavol Strauss, ďalej Rudolf Dilong, Pavol Gašparovič Hlbina, Svetoslav Veigl, Mikuláš Šprinc, Ján Haranta, Paľo Ušák Oliva a ďalší. Do tejto skupiny sa zaraďuje aj Janko Silan, hoci nestál pri zrode tejto skupiny a v tvorbe šiel vlastnou cestou.¹

Myšlienky predstaviteľov katolíckej moderny spočívali predovšetkým v náboženských a národných hodnotách. Po nástupe komunizmu sa skupina rozdelila. Časť z nich emigrovala pred totalitou do zahraničia. Tí, čo zostali na Slovensku, zvolili formu „vnútornej emigrácie“, ako s Loewym správne konštatuje znalkyňa literárnej tvorby i katolíckej moderny Mária Bátorová², žili zabudnutí na dedinských farách alebo vo väzniciach. Ich poéziu o Bohu, slobode a o viere sa režim snažil umlčať. K tejto druhej časti básnikov patrili aj Janko Silan.

Je potrebné dnes ticho poďakovať všetkým literárnym vedcom a nadšencom – skúmateľom diel básnikov a spisovateľov katolíckej moderny za ich evanjeliové

¹ Zambor, 1997, s. 63.

² Bátorová, 2006, s. 20.

„vynášanie vecí starých...“ z prác, spisov i života tejto obohacujúcej skupiny ľudí – kňazov i laikov. Z tých, ku ktorým smeruje naša vďaka, rád by som spomenul už citovanú prof. Máriu Bátorovú, prof. Rybáka, prof. Libu, prof. Žilku, prof. Žilkovú, prof. Kerulovú, prof. Pašteku, prof. Červeňáka, prof. Melichera, prof. Šimona, prof. Gombalu, prof. Sulíka, prof. Šabíka, prof. Šimončiča, prof. Leikerta a medzi vydavateľstvami spomeniem aspoň Lúč (za vydanie celého diela prof. Ladislava Hanusa, básnika Janka Silana a iných) a Vydavateľstvo Michala Vaška (za vydanie diela Pavla Straussa).

Osobitne sa treba poďakovať Univerzite Konštantína Filozofa v Nitre, že od roku 1990 využíva príležitosť k tomu, čo v úvode zborníka *Duchovnosť ako princíp tvorby* (2001) napísal jej editor Tibor Žilka, že je nanajvýš vhodné a aktuálne predstaviť slovenskej verejnosti mysliteľa, spisovateľa a človeka P. Straussa a podľa posudzovateľa príspevkov Eduarda Gombalu sa už vtedy jednotliví autori venovali rozmanitým otázkam Straussovej literárnej tvorby, pričom štúdie ako celok poskytujú ucelený obraz Straussovho mysliteľského fenoménu, neobchádzajúc popritom ani originálny spôsob jeho autorskej konkretizácie a publikačnej prezentácie. Konštatuje sa (pred cca. desiatimi rokmi), že „úplnosť“ obrazu Pavla Straussa si zrejme vyžiada ešte mnoho výskumnej aktivity, že výskum Straussovho celoživotného diela dostal počiatkové výskumné sondy a štúdie ako celok poskytujú základ i východisko k ďalším aktivitám v tomto smere.

Vďaka Bohu a mnohým z vás, i scenáristom tejto konferencie, že sme už ďalej v odkrývaní priestorov Straussových diel, smerujúcich k ozdraveniu života. A vďaka Bohu, sme už ďalej i v pochopení, že sme „žili so svätými...“ Osobne som rád, že som mal možnosť s prof. Hanusom, prof. Jozefom Kútnikom a Mons. Jankom Magom po roku 1968 viackrát sa stretnúť s Pavlom Straussom v Nitre aj inde pri rôznych príležitostiach. Prof. Hanus zachytil stretnutia u Straussovcov na Zobre v monografii o Jozefovi Kútnikovi Šmálovovi vydanej naším kňazským seminárom v roku 1992. Túto monografiu som daroval Dr. Pavlovi Straussovi, keď sa po čestnom doktoráte na Univerzite Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach zastavil u mňa v Spišskej Kapitule. Bola to jeho posledná návšteva miesta, ktoré mal rád pre mnohé okolnosti tohto „génia loci“ svojho života a životov jemu blízkych ľudí...

Prof. Hanus spomína: Odskočilo sa do Nitry do Straussovcov, na subtilný rozhovor s Paľkom Straussom. Primár, chirurg, kapacita, filozof, básnik, hudobník. Žije vo svojom čistom duchovnom svete. Aké je potrebné pre náš život, že exaktnú vedu spája s kultúrnou univerzálnosťou a integrálnou hĺbkou. Ako pútavo sa nám čítajú jeho knižočky – meditácie o živote a smrti. Solilokvia sú to, kde sa myšlienky spontánne samy registrujú. Zásady a zásadovosť potrebujeme. Sú to zväčša paradoxy. Môžeme povedať náš Chesterton. V čase znehodnotenia hodnôt, v čase duchovného chaosu, nedá sa ináč písať, iba v paradoxoch. Nech to len dobre udrie po nose. Nech to len morí lúštením. S Paľkom Straussom v jeho pracovni zapad-

núť, vysoké sympóziium. Tichá melanchólia. Presvitá veselost vykúpeného dieťaťa. V dnešnom čase sú niekde duchovné hody.³

Ako som sa dočítal, niektorí recenzenti (napr. Elena Koraušová v *Slovenskej nedeli* 6. 2. 1992) pokladajú popri Jozefovi Kútnikovi Šmálovovi a Ladislavovi Hanusovi Pavla Straussa za teoretika a filozofického hovorcu slovenskej katolíckej moderny.

Spišská Kapitula – prof. Ladislav Hanus

Pár slov k prof. Ladislavovi Hanusovi:

O päť rokov bol starší od Dr. Pavla Straussa. Pochádzal rovnako z Liptovského Mikuláša, kde sa narodil 28. 2. 1907. V posledných rokoch života jeho najbližší človek – Janko Maga – napísal o prof. Hanusovi tento nekrológ: Inštitúcie nemajú len oficiálne centrá, ale potrebujú aj živé, sporadické zdroje, ktoré osviežujú spoločenstvo. Dr. Ladislav Hanus, kňaz, profesor, filozof, estét, teoretik kultúrnosti a väzeň bol a je živou studňou, čo napájala prevratné storočie slovenského národa v oblastiach ducha a kultúry.

Po štúdiách teológie v Innsbrucku prichádza v r. 1932 na rodné Slovensko a v nástupných kaplánových zástavkách, z ktorých si osobne najviac cení ružomerskú, kde bol Hlinkovým kaplánom, stáva sa v r. 1938 profesorom morálky a sakrálneho umenia v spišskom seminári a členom tvorivého kolégia, ktoré ideovo viedol rektor Ferko Skyčák.

Hanus neviazal svoje kňazské pôsobenie len na priestor kostola a liturgie, ale hodnoty kresťanstva posúval do roviny sociálnej a kultúrnej cez mnohostrannú prednáškovú činnosť po celom Slovensku a cez publikačnú a redakčnú činnosť v *Kultúre*, *Obrode* a *Verbume*. Povýšil ľudovú zbožnosť na osobné presvedčenie a pobádal kresťanov k tvorivému pretváraniu sveta. Pred Druhým vatikánskym koncilom to bol revolučný, a preto v slovenských pomeroch nie vždy pochopený úmysel.

Prišli februárové udalosti 1948 a odišli veľké diela a mnohí ľudia. Prof. Hanusa odsúdili na pätnásť rokov väzenia za údajnú protištátnu činnosť a trinásť rokov si „odsedel“ v známych väzniciach od Pankráca po Leopoldov. Po návrate r. 1965 ešte bez občianskych práv a ako kurič sa zapojil aktívne do všetkých súkromných filozofických a kultúrnych bratislavských sympózií. Väzenie neotupilo bystrý intelekt a erudíciu si rýchlo doplnil vo všetkých prúdoch teológie, filozofie a kultúry, ktoré nemohol v izolácii sledovať.

V r. 1968 sa stal farárom v liptovskej dedine Kvačany. Hoci bol ďaleko od kultúrnych centier, zostal naďalej národným „*kulturträgerom*“. Ovplyvňoval kňazov, najmä mladú generáciu, v chudobnej fare sa konali mnohé dialó-

³ Hanus, 1992, s. 253.

gy na vysokej úrovni. A L. Hanus aj tu študoval a písal. Tu sú aspoň niektoré diela, čo dlho žltli v priečinkoch alebo zaplňali stránky kňazského samizdatu *Orientácia: Filozofia kultúry, Mysliteľ a pedagóg storočia* (R. Guardini), *Ferko Skyčák, Cirkev pokonštantínska, Princípy pluralizmu, Základy morálky, Život a dielo J. Kútnika, Kostol ako symbol*.

Desaťročie viedol krúžok mladých architektov, kde ich pripravoval na slobodnú dobu, v ktorej sa budú stavať nové kostoly. Mal presne osemdesiat rokov, keď ho v rodnom Liptovskom Mikuláši odsúdili na dva roky podmenečne, lebo nám pomáhal svedeať.

Hanus je živý, žiarivý, nezlomný maják, čo pomáha orientovať sa v hmlách i v búrkach. Dôstojný, tvorivý symbol slovenskej kultúrnosti. Maják slobody.

V príspevku do Zborníka k storočnici prof. L. Hanusa pre Literárne informačné centrum s názvom Prof. Ladislav Hanus v spomienkach: otec – spolubrat – profesor som v úvode napísal tri poznámky:

Necítim sa byť povolaným zhodnotiť v tejto prednáške život a dielo pána prof. ThDr. Ladislava Hanusa, ale rád by som vydal svedectvo času desaťročí, cez ktoré som mohol zdieľať jeho blízkosť: otcovstvo, kňazské priateľstvo i jeho pedagogické majstrovstvo.

Druhá poznámka:

Rád by som v tejto štúdií pripomenul známe slová pána profesora Hanusa z jeho prednášok. Pán profesor Hanus nám vždy vstúpoval na prednáškach v „podzemných univerzitách“, keď rozprával o Druhom vatikánskom koncile (1962 – 1965), že Druhý vatikánsky koncil mal tzv. „predskokanov“. Za takých v živote, v priestore Cirkvi, považoval práve svojho učiteľa, profesora Romana Guardiniho, rovnako ako veľkého liturgistu medzivojnových rokov v minulom storočí Parscha, dogmatika Rahnera, biblistu Beu. Ak spomínal pán profesor „predskokanov“, myslel tým, že práve oni pripravili pôdu, myšlienkovú pôdu, pre všetky prúdy pochopenia správneho života Cirkvi na a po Druhom vatikánskom koncile. Mne sa núka paralela, porovnanie, že tak ako títo veľkí predkonciloví myslitelia pripravili koncil, tak pán profesor Hanus svojím dielom v druhej polovici 20. storočia pripravil život Cirkvi v našom priestore a v našom čase a práve preto teraz – pri jeho storočnici je tá chvíľa, keď treba vysoko oceniť, ale hlavne prijať všetko to, čo napísal, čo myšlienkovy zdôvodnil, čo ponúkol svojim čitateľom a poslucháčom. A možno dať za pravdu tým, ktorí hovoria, že dnes, keď otvárame veľké Hanusovo dielo, ktoré – a to treba zvlášť pripomenúť, v rokoch 1965 – 1993 písal tzv. „do šuplíka“, teda nemohol verejne publikovať, že toto dielo (vydávané vydavateľstvom *Lúč*, čo treba zvlášť oceniť) je veľkým zdrojom poznania aj našej súčasnosti.

Preto priam človeka nadchne jedno z jeho prvých diel *Rozprava o kultúrnosti* (prvé vydanie *Obroda* Ružomberok 1943), ktoré vydal aj Spišský kňazský seminár v druhom vydaní v roku 1991 ešte pred koncom jeho života, s Hanusovým úvo-

dom, sa okrem iného dočítate, aký ambiciózny bol plán rôznych iniciatív preto, aby sa ešte viac skultúrnilo naše prostredie. Ako to nazval L. Hanus: „... *plán výchovný, plán kultúrnej výchovy celého národa. Duchovnú úroveň pospolitosti povzniesť postupne vyššie, aby nad Slovenskom nedominovala nekultúrnosť, primitívnosť, neforemná živelnosť. Kultúrou nech je formovaná, nech je nasýtená celá pospolitosť, aby tento výstup bol zreteľný v celej generácii. Úloha je isteže dôstojná. Z celého rozsahu kultúry nás špecificky zaujíma fenomén kultúrnosti.*“⁴

Tretia poznámka:

Veľmi často sa vo svojom živote vraciam k téze profesora Hanusa o fenoméne „nechápania súvislosti“. Tí, ktorým je blízka liturgia sv. omše v latinskom obrade vedia, že v známom „Confiteor – Vyznávam...“ boli do Druhého vatikánskeho koncilu slová: „že som veľa zhršiel myšlienkami, slovami a skutkami.“ Po koncile pribudlo: „... a zanedbávaním dobrého.“ Profesor Hanus vrazil, že on by to bol ešte rozšíril o „... nechápanie súvislostí.“ Mnohé problémy života videl v tomto fenoméne. Je dobré, že jeho dielo vo svojej syntetickej podobe nás i dnes učí „chápať súvislosti...“

Ak použijem túto tézu aj na súvislosti s jeho životom a dielom, tak sa pýtam na súvislosť neprajnosti doby s otázkou, čo by nám – Slovensku, Cirkvi i spoločnosti bolo ostalo zo „šuplíkového“ diela profesora Hanusa. Pre mňa je to dobová a podmienená zákonitosť: slobodné dielo potrebovalo priestor slobody, aby uzrelo svetlo sveta v zmysle Silanových slov: „*Pravá láska v tom je práve, pomáhať iným k slobode a sláve.*“ Aj to je niečo z Hanusovho „chápania súvislostí“.

Stretnutia

Naše stretnutia s Pavlom Straussom v rokoch 1968 – 1992 mapovali mnohé miesta, hlavne Liptova (Važec, Východná, Hybe, Kvačany, Sliače) a aj osoby – Hanus, Kút-
nik, Silan, Janko Kováč, Miško Pačnár, Gusto Valach, Janko Maga, Peter Fidermák. Pre mňa vždy boli obohacujúce. Veľa spomienok je vo mne, chystám sa ich, ak to Pán dá... v rokoch dôchodku dať na papier.

Spišská Kapitula – Piráti krásy

Zreteľňahodnou skutočnosťou je Straussov vzťah k Spišskej Kapitule, ako géniu loci i personálne cez Hanusa, Kútника a „pirátov krásy“, ako sa nazývala skupina spišskokapitulských seminaristov – začínajúcich básnikov po roku 1935 (Janko Silan, Pavol Ušák Oliva, Ján Kováč, Mikuláš Šprinc). Príspevok o „pirátoch krásy“ som našiel aj v Univerzitnej knižnici UKF.⁵

⁴ Hanus, 1991, s. 3.

⁵ Gallik, 2009, s. 6 – 7.

Pavol Strauss a Janko Silan

Vo svojom príspevku by som sa rád venoval osobitne vzťahu Pavla Straussa a Janka Silana. Jozef Melicher⁶ vystihol to, čo som osobne zažil vo vzťahu Pavla Straussa a Janka Silana. J. Melicher píše, že azda sa najviac Pavol Strauss zblížil so slovenským „slepým Homérom“ Jankom Silanom v poézii, v ktorej našiel hodnoty úprimného a veľkého umenia. Bol nielen obdivovateľom poézie tohto rodáka z obce Sila (dnes súčasť obce Nové Sady), ale aj jeho osobným priateľom, jeho ťažkého osudu. Silanovu poéziu pokladal za svojský typ básnického poznania, na ktorý národ nemôže a nesmie zabudnúť. Básnika vyzdvihol ako osobnosť opantanú „jemnou atmosférou poetickosti“. Okrem básnickej invencie vysoko hodnotil jeho charakterové vlastnosti. Tak v *Odvrátenom hlase*⁷ čítame poznámku z 10. 11. 1984: Ťažko rozoznať pravú invenciu od grafománie. Tak sa mi vpletla do cesty minulosť, pekná, asi nutná. Stále sa mi vynára postava Janka Silana. Jeho múdrosť a prezieravosť, jeho zmužilosť, jeho vtip a vryp do všetkého morálne pochybného. Od pánov zo Spolku sv. Vojtecha až po duchovných hrdlorezov. Jeho neskrtná úprimnosť i vo všetkom čo písal. Písal seba a bol to portrét veľkej časti národa. Veď básnik je človek, čo cíti ako každý, ale vie to jedinečne povedať. Správu o básnikovej smrti zachytil vo svojom denníku 17. mája 1984 v *Odvrátenom hlase*⁸: Zomrel Janko Silan. Ráno mi telefonovala neznáma známa. Toto som si hneď nachystal na pohreb: Mŕtvy básnik. Básnik mŕtvy? Nikdy. Len zmlkol. Únikom do vytušenej neznámej krajiny, z ktorej po celý život napájal akumulátor svojej poetickej invencie. Janko drahý! Prišiel si zo Sily. A sila bola vždy punc tvojej osobnosti. Sila invencie. Sila pevného zástoja. Sila viery v silu slova. Bol si slabý, ale v tvojom slabom srdci bola sila lásky, silný náboj lásky k slovenskej postati, láska k slovenskému slovu, s ktorým si sa až do posledného dychu láskal a ním virtuózne manipuloval. Spriadal si z neho spevy od srdca k srdcu. Vyludil si z neho každému prístupné i múdre tóny.

Životný a umelecký profil Janka Silana (vl. menom Ján Ďurka)

Janko Silan, vlastným menom Ján Ďurka, sa narodil 24. novembra 1914 v chudobných pomeroch v obci Sila pri Nitre. Mal troch bratov a jednu sestru. Pásol husi a mal tak slabé oči, že si musel na poli kľaknúť, aby videl či husi majú zrno na jedenie. Podľa rodnej obce si neskôr zmenil svoje umelecké meno. V rokoch 1922 – 1928 navštevoval základnú školu v rodnej obci. Od roku 1928 začal študovať na reálnom gymnáziu v Nitre. Posluhoval v kláštore piaristov za stravu a ubytovanie. Básne začal písať ako gymnazista. V roku 1932 mu časopis Rozvoj uverejnil

⁶ *Duchovnosť ako princíp tvorby*, 2001, s. 18.

⁷ Strauss, 1994, s. 44.

⁸ Tamže, s. 6.

báseň pod pseudonymom Janko Silan. Časopis *Svojeť* odmietol jeho báseň. Nasledujúci rok tej istej redakcii poslal ďalšiu svoju báseň pod pseudonymom Tyflos (Slepý), ktorú mu uverejnili, pričom nevedeli, že ide o nimi odmietnutého Janka Silana. V tom istom roku (1933) mu zomrela matka Helena. V roku 1936 zmaturoval na gymnáziu v Nitre a uverejnil zbierku *Kuvici*, za ktorú od Českej akadémie vied a umení v Prahe získal cenu z fondu J. Zeyera.

O svojich básnických začiatkoch sám Silan píše: „*Od útlej mladosti a bola ťažká, preto milovaniahodná, značil som si svoje dumy a piesne pre vlastnú potechu, z vnútorného nutkania, z lásky k tomuto životu... Túto vlastnosť: spievať a sláviť všetko, čo sa súži a len po šťastí túži, mám iste od svojej mamy. Pán Boh ju osláv odmenami. Nepoznám dodnes ženu, ktorá by tolko trpela, nepoznám ženu, ktorá by pritom tak nadšene a rada spievala.*“⁹

Keď jeho zbierka *Kuvici* získala v konkurencii päťdesiatich dvoch začínajúcich autorov prvé miesto, básnik uvádza: „*A vtedy som prvý raz uveril, že zo mňa môže byť aj básnik, nielen kňaz. Tak už to bol ideál dvojité a ja som nemal sil blížiť sa čo len k jednému.*“¹⁰

Prvá zbierka akoby predznačila jeho celoživotné umelecké smerovanie. Názov zbierky *Kuvici* bol zvolený zámerne podľa súmravného vtáka kuvika. Išlo o radostno-smutnú poéziu, ktorá obsahuje témy života a smrti, večnosti a času, tmy a jasu. Silan sa cítil odsotený do tmy slabého zraku a poézie. Niektorí ju považujú za najpesimistickejšiu Silanovu zbierku, čo vyplýva z ťažkého detstva, mladosti a najmä straty matky.

Neúspešne sa pokúšal vstúpiť do seminára v Nitre, kde ho odmietli pre jeho veľmi slabý zrak. Vo františkánskej reholi v Trnave ho odmietli s tým, že jeden básnik (Rudolf Dilong) im stačí. Tak nastupuje v roku 1936 na Vysokú školu bohosloveckú v Spišskej Kapitule, kde ho prijal biskup Ján Vojtaššák s poznámkou: „*Ved' aj pápež je krátkozraký.*“¹¹ Na Spiši našiel vyspelé intelektuálne prostredie v osobách učiteľov ako Ladislav Hanus, František Skyčák, Jozef Špirko a spolužiakov básnikov ako Paľo Ušák Oliva, Mikuláš Šprinc, Štefan Schelling a Ján Kováč, s ktorými vytvoril tzv. skupinu „piráti krásy.“¹² Rektor seminára ho často nabádal, aby zložil nejakú báseň, keď sa chystala dajaká oslava. Silan odpovedal: „*Len na to som, aby som hockedy, na rozkaz, strúhal básne?*“¹³ V roku 1939 vyšla jeho zbierka *Rebrík do neba*. Je to zbierka podložená náboženským nazeraním, myslením a cítením. V tomto je možné pozorovať posun k spirituálnej lyrike. Nezabavil sa však pesimistickej záťaže, ktorou sa vyznačovala jeho prvá zbierka a ktorá sa stane charakteristickou pre celú jeho tvorbu.

⁹ Chuda, 1990, s. 4.

¹⁰ Tamže, s. 4.

¹¹ Silan, 1995, s. 7.

¹² Rusnáková, 1994, s. 151.

¹³ Tamže, s. 152.

V roku 1941 vyšla jeho ďalšia zbierka *Slávme to spoločne*, venovaná jeho zosnulej matke. Silan o tejto zbierke povedal: „*Dva roky som nosil vo svojom srdci myšlienku a túžbu: osláviť smrť mojej matky.*“¹⁴ Dňa 22. júna 1941 bol vysvätený na kňaza. Ako kaplán pôsobil najskôr v Ždiari. Jeho princípálom bol Ján Kušnir, rodák zo Spišského Podhradia. Jeho tvorbu ovplyvnila krásna príroda Javoriny. Ospieval vrchy, rastlinstvo aj ľudí, ktorí ho vozili na Podspady. V čase od 8. marca do 1. decembra 1943 bol poverený zastupovaním administrátora v Jurgove (obec v súčasnosti patrí Poľsku). V tomto podtatranskom kraji ho navštevovali básnici Mikuláš Šprinc a Karol Strmeň, ako aj Stanislav Mečiar, redaktor *Slovenských pohľadov*. Predsa však prežíval opustenosť a nepochopenie. V roku 1943 vyšli jeho zbierky: *Kým nebudeme doma* a *Piesne z Javoriny*. Okrem toho vyšiel v tom istom roku jeho dvojzväzkový preklad liturgických hymnov s jednoduchým názvom *Hymny*. Prvý zväzok obsahoval 67 básní a druhý zväzok 56 básní. Pri tejto príležitosti Mikuláš Šprinc napísal: „*Preklad Janka Silana je utešený. Vari jediný na Slovensku bol povolaný pretlmočiť tie básne nevšednej a nezabudnuteľnej krásy... Tento preklad Hymnov je u nás najväčšou prekladateľskou virtuozitou posledných rokov.*“¹⁵ Nešlo o individuálny Silanov krok, ale o liturgickú obnovu¹⁶, ktorá v Spišskej Kapitule mala svoju konkrétnu podobu, keď tu v roku 1939 vznikol *Liturgický krúžok svätého Gregora Veľkého*. Profesor Ján Jalovecký redigoval časopis *Svetlo* – mesačník na zveladenie liturgického hnutia na Slovensku, v ktorom aj Silan uverejnil preklady starokresťanských hymnov.¹⁷

Silan prekladal aj nemeckých autorov. Jeho obľúbeným básnikom sa stal *Rainer Maria Rilke* (1875 – 1926). V roku 1939 preložil jeho báseň *Zvestovanie Panny Márie*. Z ďalších prekladov to boli *Smrť Panny Márie* (1943), *V záhrade Olivovej* (1943), *Slepá* (1940), *Rekviem za priateľku* (1943).

Počas vojnového obdobia v roku 1942 Silan zložil epickú báseň *Svätoboj* o vybanenom synovi kráľa Svätopluka, ktorý sa po nezdaroch a bojoch utiahol do kláštora v Nitre, kde našiel vnútorný pokoj a naplnenie. Báseň mala silný protinemecký charakter, preto v tom čase nemohla byť publikovaná. Vyšla však až po páde komunizmu.¹⁸

Roky pod Tatrami boli zároveň aj vojnovými rokmi.¹⁹ Utrpenie ľudí a sveta sa prelínalo s jeho osobným utrpením. Jeho básnické zbierky odrážajú krízy, skúšky a nepokoje, ktorými on sám prechádzal. „*Nepochybuje o Bohu, o zmysle sebaobetovania,*

¹⁴ Silan, 1995, s. 40.

¹⁵ Silan, 1997, s. 9.

¹⁶ Štrbák, 2005, s. 15.

¹⁷ Silan, 1997, s. 7.

¹⁸ Silan, 1998, s. 259.

¹⁹ Na fare v Ždiari navštívil Silana sovietsky generál, ktorému recitoval naspamäť verše ruského básnika Jesenina, pri ktorých generál plakal ako malé dieťa. Hoci si získal generálovu náklonnosť, nikdy ho viac nestretol (Rusnáková, 1994, s. 38).

odriekania... Pochybuje o sebe, pretože vždy znovu a znovu zlyháva v úsilí o vyslobodenie ducha z okov hmoty.“ Je pripravený a ochotný slúžiť, obetovať sa, zúfalo po tom túži, ale má aj ambície. Intelektuálne vysoko prevyšuje svoje prostredie, cíti sa zabudnutý, neuznaný, opomínaný.²⁰

V poslednom vojnovom roku 1945 napísal opis šestnástich dní, keď odchádzala nemecká armáda a prichádzala ruská armáda. V roku 1973 k týmto spomienkam napísal úvod a záver a chcel ich uverejniť pod názvom *Aj generáli plačú*. Urobil to však až jeho brat Jozef Ďurka v roku 1995. V spomenutom úvode zo septembra 1973 Silan napísal: „*Pane Bože, daj, aby ma každý videl takého, aký som. Chlapec chudobný, ale slobodný.*“²¹

Na Veľkú noc 1945 prišiel za kaplána do Liptovského Hrádku. O svojom štvorročnom pôsobení v Ždiari napísal: „*Pre mňa Vysoké Tatry boli miestom najkrajších zážitkov a duchovného rozvoja. Vďačím im za všetko: za samotu i pokoj, za pohľad do výšky, a najmä za ticho. Tu som sa naučil všetko vidieť a milovať.*“²²

V roku 1946 sa stal spoluzakladateľom vydavateľstva a časopisu *Verbum*. V roku 1947 vyšla jeho zbierka *Piesne zo Ždiaru*. V tom istom roku Katolícka akcia akademikov usporiadala *Večer katolíckej poézie* v Bratislave pri príležitosti vydania zbierok Janka Silana, Jána Harantu a Jána Motulku. Táto udalosť vyvolala pozitívny a široký ohlas v umeleckých kruhoch na Slovensku aj v Čechách.

Krátky čas v roku 1948 Silan zastupoval chorého dekana Martina Valluša vo farnosti Dovalovo. V roku 1948 vydal ďalšiu zbierku *Úbohá duša na zemi*. Silan spieva o duši, ktorá je na ceste a ktorá zažíva stavy skúšky. Mnohí poukazujú na spojitosť tejto zbierky s tvorbou španielskeho mystika 16. storočia svätého Jána z Kríža.²³ V tom istom roku, ktorý je rokom nástupu komunistického systému, zaniklo vydavateľstvo a časopis *Verbum*. Komunisti znemožnili slobodnú, predovšetkým náboženskú tvorbu. Je potrebné povedať, že štyridsiate roky sú najplodnejším obdobím Silanovej tvorby. Tieto roky boli najplodnejším obdobím pre básnikov katolíckej moderny a skupinu nadrealistov. Nadrealisti sa však prispôbili novým požiadavkám režimu a publikovali ďalej, kým katolícka moderna tvrdými ideologickými zásahmi bola úplne utlmená.²⁴

Vo Važci sa práve dokončila nová budova fary. Biskup Ján Vojtaššák rozhodol, že ju vzhľadom na slabý zrak a zdravie prideli práve Silanovi. Hneď týždeň po príchode ho vo Važci navštívil biskup Vojtaššák. Keď sa ho v rozhovore kňaz spýtal, či sa má zariaďovať natrvalo alebo ostane iba prechodne, biskup mu odpovedal:

²⁰ Silan, 2000, s. 11.

²¹ Silan, 1998, s. 158.

²² Silan, 2000, s. 61.

²³ Zambor, 1997, s. 69.

²⁴ Silan, 1996, s. 7.

„*Natrvvalo. Váš odtiaľto vynesú už len na márach.*“²⁵ Vo Važci naozaj zostal až do svojej smrti v roku 1984, teda 35 rokov.

Päťdesiate roky boli poznačené silnými represáliami voči spoločensky nepohodlným osobám. Boli to predovšetkým kňazskí a laickí predstavitelia katolíckej cirkvi.²⁶ Ani Silanovi nebolo umožnené zverejňovať svoju tvorbu. Až v druhej polovici šesťdesiatych rokov prišlo zmiernenie komunistického útlaku.²⁷ Toto obdobie mlčania sám autor charakterizoval takto: „*Ja som sa neodmlčal, mňa umlčali, keď zastavili nakladateľstvo Verbum a časopis tohože mena. Napokon toto mlčanie súviselo s mojim povoláním. Som kňaz katolíckej cirkvi. Aj keď som do roku 1968 nič nepublikoval (a mohol som?), to neznamená, že moje mlčanie bolo neúrodné.*“²⁸

Autorovo mlčanie bolo skutočne úrodným. V roku 1966 uverejnil Silan na vlastný náklad zbierky *Triptych 1* a *Triptych 2* a v nasledujúcom roku vychádza výber jeho poézie *Sám s vami*. V marci 1967 odovzdal vydavateľstvu svoju veľkú zbierku *Ja som tma i svitanie*, ktorá však nikdy nevyšla, pretože poéma *Ja som tma* bola satirická a zgrotesknujúca súčasnosť. V slovenskej spoločnosti, ako aj v živote Janka Silana, je dôležitý rok 1968. Bolo to obdobie politického uvoľnenia a obrodovania spoločnosti. Autor vydáva zbierku *Triptych 3*. Silan sa zúčastnil na konferencii Zväzu slovenských spisovateľov a stal sa členom jeho výboru. Neskôr v roku 1972 v čase komunistickej normalizácie ho zo zväzu vylúčili. V roku 1969 vyšli zbierky básní *Oslnenie* a *Triptych 4*.

Inšpiráciou pre vznik série *Triptychov* bola tvorba českého kňaza a básnika Jakuba Demla (1878 – 1961), s ktorým aj Silan udržiaval korešpondenciu. Českému básnikovi poslal svoju zbierku *Piesne zo Ždiaru*, ktorú Deml ohodnotil slovami: „*Jste básník a nad to dobrý básník. Ve Vašich písních je zrno a melódie.*“²⁹ Silanove *Triptychy* sú zbierky vždy troch básní. Od tejto chvíle sa básnik verejnosti odmlčal, aj keď neprestával tvoriť.

V roku 1970 zaslal do vydavateľstva román *Dom opustenosti*, ale nebol uverejnený.³⁰ Podobne pochodil s *Triptychom 5* v roku 1971 a so zbierkou *Oáza v noci* v roku 1974. V tomto období sa Silanove básne stali nepohodlnými pre spoločnosť. Svojho zverejnenia sa dočkali až po páde komunizmu.

V roku 1980 vznikla Silanova zbierka *Katolícke piesne z Važca*. Vydal ich kňaz Ján Maga v samizdatovom vydavateľstve *Orientácia* v Batizovciach. Janko Silan ju pôvodne určil iba pre úzky okruh priateľov a známych ako disidentské dielo, preto-

²⁵ Silan, 1998, s. 179.

²⁶ Na túto historickú skutočnosť spomína aj známy slovenský bibliista prof. Štefan Janeगा, keď hovorí o tom, ako ateistický komunistický režim bránil pri vydávaní nového prekladu Svätého písma v 50. rokoch (Vojtko, 2001, s. 111).

²⁷ Silan, 1996, s. 5.

²⁸ Silan, 2000, s. 65.

²⁹ Silan, 1996, s. 19.

³⁰ Román vyšiel až v roku 1991, teda sedem rokov po básnikovej smrti. Hlavnou témou románu je životný príbeh kňaza a básnika v totalitnom systéme.

že od roku 1969 sa márne pokúšal verejne publikovať svoje básne.³¹ V tejto zbierke Silan reflektuje kruté udalosti päťdesiatych rokov, prenasledovanie kňazov a snahu rozbiť Cirkev, ale aj smrť Jána Pavla I. a voľbu Jána Pavla II. Autor je básnickým hovorcóm predovšetkým prenasledovaných spolukňazov a v období neslobody Slovenska víťazí duchovnosťou.³² „*Za Babiou Górou, tam hneď pri Orave, na západ od Važca, hneď za Kriváňom, kvitnete, Vadovice, buďte zdraví! Váš rodák – robotník je veľkým pánom, pápežom, skvelým sluhom Božích sluhov. Ja viem, ja viem, že dnes aj mňa rád hladká jak Wyzsinskeho včera. To je vzpruhou pre kňaza slepého, pre úbožiaka.*“³³

Janko Silan zomrel 16. mája 1984 vo Važci. Bol som pri ňom s Jankom Magom, len čo sme sa dozvedeli o smrti. Pripravoval som jeho pohreb. Jeho želaním bolo, aby ho pochovali v blízkosti kostola. Okresný národný výbor to nedovolil a bol pochovaný na obecnom cintoríne vo Važci. V roku jeho úmrtia vydal Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda v Ríme zbierku jeho básní s názvom *Ja som voda a iné verše*.³⁴

V roku 1990 dali rodáci zo Sily podnet na umiestnenie pamätnej tabule na jeho rodičovský dom. Odhalená bola 18. novembra 1990 za účasti významných osobností cirkevného a literárneho života.

V rokoch 1995 – 1998 pod vedením editora Júliusa Pašteka vydavateľstvo *Lúč* vydalo Silanovo súborné dielo, obsahujúce reedíciu všetkých jeho vydaných zbierok i doteraz nepublikované básnické a prozaické texty:

1. Kuvici – Rebrík do neba – Slávme to spoločne (1995),
2. Kým nebudeme doma – Piesne z Javoriny – Piesne zo Ždiaru (1996),
3. Úbohá duša na zemi – Triptych I – IV – Oslnenie (1996),
4. Katolícke piesne z Važca (1996),
5. Dom opustenosti (1997),
6. Hymny (1997),
7. Svätoboj – V zakliatej krajine – Odchádzať s úsmevom – Judít (1998),
8. Básnik o poézii – Zemepis môjho života – Básne z mladosti – Sonety májové – Nemecké preklady (1998).

Zbierka *V zakliatej krajine* obsahuje tvorbu päťdesiatych rokov, z ktorých iba niektoré básne boli publikované v samizdatovom vydaní *Katolíckych piesní z Važca* z roku 1980. Zbierka *Odchádzať s úsmevom* je súbor nepublikovaných básní, ktoré boli pravdepodobne poslednou zbierkou chystanou samotným Silanom. Jej názov vybral už samotný editor súborného diela.

³¹ Silan, 1996, s. 5.

³² Zambor, 1992, s. 164.

³³ Silan, 1996, s. 78.

³⁴ Melicher, 1993, s. 462.

Prof. Hanus zaujímavo spomína na seminárske roky Silana:

Vôbec nebol z bezproblémových. Dost' ho tiesnil ten seminár, všetky jeho kúty – priestory, celý jeho režim. Tak ho bolo možno charakterizovať, a to nielen pre seminár, ale pre celý život: sloboda bola jeho náruživosťou. Bol by sa opájal slobodou, životným elementom. Tiesnilo ho každé viazanie – veď koľko ráz sa proti nemu búril. Búril sa proti ústavnému poriadku. Búril sa proti skúškam. Pod dôstojnosť mu bolo, aby dostal na učenie lekcie, odtiaľ-potiaľ, aby tam pred komisiou stál, odpovedal na otázky ako žiak a aby bol známkami klasifikovaný. Divili sme sa, že mu chýba elementárny zmysel pre také elementárne veci, ako je vnútorná disciplína, ako je vôbec poriadok, ordo... Plný rozporov bol tento mladý bohoslovec. Ako sa ustáli – a či sa vôbec raz vekom ustáli? V komunite seminára bol básnikom. Všetci to uznávali a vážili si ho.

Literatúra

- BÁTOROVÁ, Mária, 2006. *Paradoxy Pavla Straussa*. Bratislava: Petrus. 215 s. ISBN 8089233171.
- ČERVENĀK, Andrej (ed.), 1992. *Literárna tvorba Pavla Straussa*. Nitra: ZS odbočka Spolku slovenských spisovateľov. 131 s.
- GALLIK, Ján, 2009. Piráti krásy. *Kultúra: Dvojtyždenník závislý od etiky*. **12** (19), s. 6 – 7. ISSN 1335-3470.
- HANUS, Ladislav, 1992. *Jozef Kútnik-Šmálov. Život – činnosť – tvorba*. Spišská Kapitula: Kňazský seminár biskupa Jána Vojaššáka. 461 s.
- HANUS, Ladislav, 1991. *Rozprava o kultúrnosti*. Spišské Podhradie: Kňazský seminár. 149 s.
- CHUDA, Michal, 1990. Básnik Janko Silan sa vracia. *Slovenský denník*. **1** (192), s. 4.
- KRAUS, Cyril, 1964. Lásková, tichá reč... *Kultúrny život*. **19** (49), s. 4.
- MATUŠKA, Alexander a kolektív, 1984. *Dejiny slovenskej literatúry 5*. Bratislava: Veda. 851 s.
- MELICHER, Jozef, 1993. O básnikoch Slovenskej katolíckej moderny (Janko Silan). *Duchovný pastier*. **74** (10), s. 462.
- MINÁČ, Vladimír (zost.), 1992. *Slovenský biografický slovník V. (zväzok)*. Martin: Matica slovenská. 559 s.
- PAŽITNÝ, Anton, 1998. *Významné osobnosti Nitry*. Nitra: Mesto Nitra (Mestský úrad). 208 s. ISBN 80-967814-8-0.
- PAŽITNÝ, Anton, 1994. Náš Janko Silan. *Nitra*. **14** (12), s. 24.
- RUSNÁKOVÁ, Ľubica, 1994. *Janko Silan. Personálna bibliografia*. Poprad: Okresná knižnica. 150 s. ISBN 80-88692-01-6.
- SILAN, Janko, 1995 – 1998. *Súborné dielo Janka Silana 1 – 8*. (Úvodné štúdie zostavovateľa Júliusa Pašteku). Bratislava: Lúč.

- SILAN, Janko, 2000. *Tatranské listy. Výber z korešpondencie a publicistiky 1941 – 1945*. Poprad: Podtatranská knižnica. 82 s. ISBN 8088692105.
- STRAUSS, Pavol, 1994. *Odvrátený hlas. Poznámky ku všetkému i k životu (1984 – 1985)*. Bratislava: Slovenský spisovateľ. 177 s.
- ŠIMONČIČ, Jozef a WATZKA, Jozef, 1998. *Dejiny Trnavy*. Bratislava: Obzor. 498 s. ISBN 80-215-0051-4.
- ŠTRBÁK, Martin, 2005. *Liturgia eucharistie*. Ružomberok: Katolícka univerzita. 124 s.
- VOJTKO, Stanislav, 2001. Medzníky v biblickej vede v uplynulom storočí – II. časť. *Duchovný pastier*. **82** (3), s. 111 – 199.
- ZAMBOR, Ján, 1997. Pokus o portrét Janka Silana. *Romboid*. **32** (2 – 3), s. 63.
- ZAMBOR, Ján, 1992. Víťazný návrat Janka Silana. In: *Studia Academica Slovaca* 21. Bratislava: Stimul. s. 163 – 170. ISBN 80-85697-00-9.
- ŽILKA, Tibor (ed.), 2001. *Duchovnosť ako princíp tvorby*. Nitra: Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. 166 s. ISBN 80-8050-408-3.

Summary

Pavol Strauss and Community of Spišská Kapitula: Ladislav Hanus, Jozef Kúttník Šmálov and „Pirates of Beauty“: The study shows the life and production by Slovak Philosopher and Culturologist Ladislav Hanus, by poet and priest Janko Silan (one of the members of literary community of young Seminarists in Spišská Kapitula titled Pirates of beauty). The study gives all this in semantic context with the life and work by Pavol Strauss.

O autorovi

Mons. prof. ThDr. Jozef Jarab, PhD. Bývalý rektor Kňazského seminára biskupa Jána Vojtaššáka v Spišskej Kapitule – Spišské Podhradie, v súčasnosti poverený rektor Katolíckej univerzity v Ružomberku a do 31. mája 2014 podpredseda a člen Akreditačnej komisie. Patrí k významným osobnostiam v odbore katolíckej teológie. Je autorom dvoch vysokoškolských učebníc a štyroch skrípt i učebných textov. Okrem toho sa podieľal na tvorbe 99 vedeckých prác vydaných v domácich i v zahraničných časopisoch a zborníkoch. Pôsobí v mnohých vedeckých radách na viacerých vysokých školách.

Kontakt: jarab@kapitula.sk

HUDBA V ŽIVOTE A DIELE PAVLA STRAUSSA

Martin Koleják

Na intelektuálny a duchovný vývin Pavla Straussa mala veľký vplyv hudba. Prenikala celý jeho život. Hovorí: „*Na troch pilieroch bol postavený most cez môj život: na hudbe, na slove a myšlienke a na medicíne.*“¹ Hudbu uvádza ako prvý pilier, čo nie je náhodné. Julo Rybák porovnáva Pavla Straussa s Gabrielom Marcelom: „*Najdôležitejší «styčný bod» Marcela a Straussa je zrejme hudba. O Straussovi totiž tiež v plnej miere platia slová Bendlovej: «Domnievam sa, že zvláštna povaha Marcelovej filozofie je daná osobitosťou jeho mnohostranného talentu a osobnej inklinácie, kde na prvom mieste stojí hudba a divadlo. Marcel hral na klavír a komponoval.» Svoje dramatické sklony Strauss prejavil napríklad v dialogickom texte Chirurg a smrť v Rekviem za živých.*“² Sám Gabriel Marcel napísal: „*Hudba, to bolo moje pravé poslanie..., predovšetkým tu som tvorcom. Je to práve hudba, ktorá poskytla môjmu mysleniu najautentickejšie zarámovanie. J. S. Bach bol v mojom živote tým, čím v ňom nebol ani Pascal, ani svätý Augustín, ani žiadny iný autor. Nie je azda práve to, čo je vtelené v najvyšších hudobných výrazoch, tým najautentickejším duchovnom?*“³

Hudba – sprievodca života

Kedy sa to všetko u Pavla Straussa začalo? Na základe modernej psychológie, ktorá skúma vplyv hudby na dieťa ešte pred narodením, keď počuje matku spievať alebo hrať, alebo keď počuje reprodukovanosť hudbu, môžeme povedať, že sa to začalo od prvých okamihov jeho života, ešte v lone matky. Jeho matka, Vilma, bola totiž veľmi dobrou hudobníčkou – klaviristkou. Ako sám neskôr vyznal, jej hra Chopina mu vždy vyludzovala slzy. Po nej zdedil nielen talent, ale aj lásku, ba priam vášň k hudbe.⁴ Spomína: „*Najprv to bola mamina klavírna hra, v ktorej bolo niečo zvláštne, slávnostné ako harmónium na procesii Božieho tela. Stiahol som na seba zamatovú deku zo stola, prikryl som sa ňou a predložil som si najkrajšie naše noty – ako som neskôr zistil, bola to Madame Butterfly v bielej koženej väzbe. A čo som robil, boli spoly slávnostné liturgické gestá a spoly pohyby dirigenta.*“⁵ Matka pochádza-

¹ Strauss, 2000, s. 46.

² Rybák, 1997, s. 67.

³ Tamže, s. 67.

⁴ Strauss, 2000, s. 25 a 38.

⁵ Tamže, s. 41.

la z hudobne nadanej rodiny, v ktorej bolo „veľa muzikantov, dve speváčky, čelista, rodák z Detvy.“⁶

Zdedený hudobný talent Strauss nezakopal. Píše: „Zavčasu som začal s klavírom. Po niekoľkých rokoch, ako gymnazista, som po príchode zo školy tresol aktovku do kúta a letel som ku klavíru.“⁷ V gymnaziálnych rokoch sa stal horlivým účastníkom podujatí v povestnom samovzdelávacom krúžku M. M. Hodžu. Mimoriadne úzky vzťah ho spájal s huslistom Ervínom Smatekom a maliarom Eugenom Nevanom, s ktorými vytvoril trojstvo. On sa v tomto trojstve považoval za takzvaného básnika. Na všetkých školských oslavách hrával sám alebo s huslistom Smatekom.⁸ Spomína: „Hudba a literatúra saturovali moje vnútro cez pubertu i po nej. Spolu s nebohým akademickým maliarom Nevanom sme sa však začali zaujímať, popri socialistickej orientácii, o časopis *Psyche*, *Weinfurterove* a teozofické spisy.“⁹ Spolu vystupovali pri rôznych príležitostiach. O spolužiakoch na gymnáziu píše: „Vcelku strednú školu pocítovali ako súženie a každý si hľadal únik, oblok do vytúženého vyššieho života. Niektorým na to stačili cigarety, chodenie poza bučky a prvé sexuálne exhibície. Mne bolo najväčším šťastím čítanie, písanie a muzika. To boli kútiky života, kde som bol sám, sám sebou, suverénom aspoň na kúsok vlastného.“¹⁰ Práve tieto roky, v ktorých zanechal praktizovanie židovského náboženstva, lebo mu nedokázal veriť, boli preňho rokmi intenzívneho hľadania zmyslu života, hoci si snáď nie vždy uvedomoval, čo vlastne hľadá: „Bol to chuchvanec emócií, aspirácií a nedotiahnutých rozletov. Pretrpieť dopoludňajšiu školu, tresnúť aktovku do kúta a hrať hodiny a hodiny z klavírných výťahov Wagnerových opier. A čítať a snívať a písať divadlá, básne a denníky. A bolo to všetko hľadanie a čakanie a zasa len hľadanie. Bez konca. Bez pevného bodu vnútorného i vonkajšieho.“¹¹

Po maturite v roku 1931 sa dal na štúdium medicíny vo Viedni. Ani tu nemohol byť bez hudby. Brával hodiny klavíra u prof. Feuermannovej, sestry virtuóza-violončelistu, ktorému robievala doprovod. Mimoriadne intenzívne boli pre neho hudobné zážitky vo Viedenskej opere i na koncertoch. Hudba sprevádzala jeho hľadanie. Chýbalo mu niečo, čo presahuje autonómny ľudský rozum: „Viedenské obdobie je takaním sa medzi hľadaním a túžbou po novej vnútornej dimenzii, ktorú mi stále niečo zacláňalo. Napriek zháňaniu nových a nových estetických emócií. Vždy som spadol do vlastného prázdna, ako keby sa pes škrabal po šikmej, mokrej stene. Duševnému vákuu chýbala dimenzia iracionálna. No vtedy som to ešte netušil. Len ešte dlho trvalo, kým nastal prelom do nej. Ešte dlho mi nebol jasný zmysel

⁶ Strauss, 1990, s. 6.

⁷ Strauss, 2000, s. 41.

⁸ Strauss, 1994a, s. 27.

⁹ Strauss, 1996, s. 14 – 15.

¹⁰ Strauss, 2000, s. 58 – 59.

¹¹ Tamže, s. 54.

všetkých umeleckých naháňačiek, ľudských vylomenín a slabostí. Túžba bola veľká. Len cieľ nebol ani len odhalený [...] Cesta vystlaná otáznikmi. Hľadanie.“¹²

Po dvoch semestroch vo Viedni pokračuje Strauss v štúdiách v podstatne odlišnej klíme na Lekárskej fakulte Nemeckej univerzity v Prahe, kde študuje v rokoch 1932 – 1937. Aj tam sa kultúrne vyžíval častými návštevami koncertov, opier a divadiel.¹³ Pritom veľa hrával, korepetoval s maďarskou speváčkou Erszou Krammerovou, s ktorou aj koncertoval. Do tohto obdobia spadá definitívny rozchod s komunizmom kvôli dvom veciam. Prvou bolo to, že mu stranícky predák v Mikuláši povedal: „Škoda, že Hitler nie je náš.“ Druhou vecou bola Stalinova kritika Šostakovičovej modernistickej opery a zákaz jeho ďalšej verejnej činnosti v roku 1936. Zákaz odôvodnil Stalin tým, že jeho dielo je nesocialistické. Toto sa Straussa dotklo: „Až keď som sa dozvedel, že Stalinovi sa nepáčila Šostakovičova opera a zakázal hrať jeho kapitalistickú hudbu, a tento človek skoro dva roky nemohol nič robiť, len piť, zlomilo sa niečo vo mne. Kde je takáto svojvoľná a násilná kultúrna politika – vravel som si – tam sa to musí odohrávať podobne vo všetkých oblastiach, v administratíve, v hospodárstve a v politickej oblasti. A tak sa mi z očí spúšťal závoj jedinej správnej životnej koncepcie.“¹⁴ Stalinova agresia otriasla jeho vnútrom. Bol „rozhorčený a zhrzený nad takým štýlom kultúrnej politiky. [...] Kamufláž hrôz, surovosti, nespravodlivosti a protihumanity sa stala priezračnou.“¹⁵ Na základe arogancie voči hudobnému skladateľovi spoznal hrôzostrašnosť režimu. Po čítaní Gidovej knihy o ZSSR sa utiahol do študentského života a žil len pre štúdium, prácu na klinike, čítanie, klavír. Jeho neuspokojené vnútro podvedome začínalo túžiť po nových horizontoch.

Aký význam mala preňho hudba v období vysokoškolského štúdia, to sa dozvedáme z jeho slov: „Boli to vzrušujúce a podnetné predvojnové roky. Ale atmosféra nabitá neistotou a tušením hrôz druhej svetovej vojny. Môj život bol deformovaný dobou a tým vtedajším prostredím. Len muzika – jediný očistný faktor. Tak a tam som skončil štúdium medicíny, začaté vo Viedni.“¹⁶ Promovali ho v apríli 1937.

Po návrate na Slovensko, keď začal ako mladý lekár pôsobiť v Ružomberku, nadviazal rodinný vzťah s manželmi Munkovcami, Franzom a Gizelou, a ich dvoma synmi, Tomášom a Jurajom, ktorí všetci naraz konvertovali zo židovstva. Franz bol riaditeľom továrne Solo v Ružomberku. Gizela bola vynikajúca pianistka, ktorá pokračovala v rodinnej tradícii. Mladší syn Juraj bol pianový fenomén, geniálny klavirista, žiak profesora Macudziňského. Raz prišiel Strauss na návštevu, keď práve Juraj hral. Spýtal sa ho: „Čo je to za Beethovenovu sonátu?“ A on na to: „To len improvizujem v Beethovenovom štýle.“ Starší syn Tomáš, jemný a vzde-

¹² Strauss, 1996, s. 82.

¹³ Strauss, 2006, s. 4.

¹⁴ Strauss, 1994a, s. 16.

¹⁵ Strauss, 2000, s. 67.

¹⁶ Strauss, 1994a, s. 14.

laný chlapec, neskôršie vstúpil k jezuitom. Po stretaní sa s pražskou bohémskou spoločnosťou, v ktorej panovali neviazané mravy, tieto stretnutia s vysoko kultúrnou rodinou konvertitov, v ktorej hudba mala privilegované miesto, museli byť ako vstup do celkom iného sveta, do sveta čistoty ducha.

Tu si v pokojných rodinných diskusiách postupne určoval svoj vlastný vnútorný svet. Musel prekonať všetky predsudky o jezuitskej úlisnosti a korupcii kňazov až po nehodných, zvrhlých pápežov a hrôzy a krutosti inkvizície, až prišiel na to, že každý úkaz – či ľudský a spoločenský, či historický – má dve tváre. Neskôr uznal: „Einstein mal pravdu, keď povedal, že «je ľahšie rozbiť atómy ako ľudské predsudky». Len s náložou milosti bolo možné rozbiť vlastné predsudky, získané z prostredia.“¹⁷ Postupne dokázal rozlíšiť zrnká pravdy, ktoré sa nachádzajú v rôznych myšlienkových prúdoch, a plnosť Pravdy.

Prelom v ňom nastal razom. Rozhodujúci význam tu mala hudba a poézia. Stalo sa to vtedy, keď ho raz večer Munkovci vzali na litánie a zaznelo *Tantum ergo*. Krása poézie a hudby v tejto piesni tak silno zapôsobili na Straussa, že otváral svoje srdce dokorán Tomu, ktorého sú odrazom. Vyjadril to expresívne: „*Spev Tantum ergo mnou otriasol*.“¹⁸ Pri počúvaní tohto spevu už bolo jeho vnútro rozhodnuté. Naraz vedel, že tu je jeho miesto, tu je vlasť jeho duše, jeho vnútorný svet, že patrí sem. Tu Boh k nemu prehovoril spôsobom, aký bol preňho najpriateľnejší. Tu sa mu dal poznať tajomným spôsobom, ktorý dokázal vnímať a prijať. Tu ho zasiahol milosťou podobne ako Šavla na ceste do Damasku¹⁹, ktorého zrazu „*zalialo svetlo z neba*.“²⁰ Všetko jeho filozofovanie, všetky teologické úvahy a štúdie Písma v tomto momente dosiahli svoje naplnenie. Neskôr píše: „*V hudbe je smer jasný, zísť sa s Bohom tam, kde je človeku najbližší, v jeho vnútri*.“²¹

Krst prijal 28. augusta 1942. Hoci nie všetci verili v úprimnosť jeho obrátenia, on „*žil v čítaní duchovných diel, v poézii a hudbe*.“²² Poézia a hudba nadobúdajú pre neho nový rozmer, stávajú sa vedomým dotykom s Absolútnom.

Hudba ho sprevádzala aj potom, keď si založil rodinu a staral sa o výchovu svojich detí. Jeho syn Jozef v spomienkach na otca, keď vymenúva jeho mnohé aktivity, dodáva: „*Dodnes nepochopím, že popri tom všetkom si otec našiel čas, aby si zahral na klavíri, venoval sa nám deťom a dokázal pomôcť matke v domácnosti. Bol skutočným virtuózom v hre na klavír. Mali sme spoločnú záľubu v hudbe: spolu sme chodievali na koncerty, kde sme sledovali notovú partitúru*.“²³

¹⁷ Strauss, 2000, s. 142.

¹⁸ Strauss, 1993, s. 81.

¹⁹ Porov. *Sk* 9, 3 – 9.

²⁰ *Sk* 9, 3.

²¹ Strauss, 1992b, s. 21.

²² Strauss, 1994a, s. 61 – 62

²³ Strauss, 2011, s. 20.

Doma Strauss prijímal mnoho návštev, počas ktorých „*rád hrával na klavíri Bacha, Beethowena, Schuberta alebo Brahmsa. Mal široký repertoár a každého skladateľa si vážil.*“²⁴ Vo svojom diele hodnotí mnohých hudobných skladateľov, hudobníkov a spevákov. Preniká do hĺbky ich duše. Ako to dokázal? Čisté srdce nám dáva poznať druhých. Známi duchovní otcovia, ako aj ruskí starci, udivovali svojou znalosťou srdc (kardiognosia). O svätom Serafínovi zo Sarova hovorili, že čítal v srdciach ľudí ako v otvorenej knihe. A je známe, že to nepovažoval za zázračný dar. Boh nás stvoril, hovoril, aby sme sa navzájom poznali. Hriech buduje medzi ľuďmi múr. Kto dosiahne čistotu srdca, pre toho sú srdcia iných otvorené. A pretože je srdce očisťované predovšetkým láskou, iba ten, kto miluje druhého, ho chápe.²⁵ Aj Strauss istým spôsobom prenikal do ľudských srdc aj ponad stáročia. Napríklad o Beethovenovi (1770 – 1827) píše: „*Beethoven – utrpenia v detstve, ponížovanie po celý život, vášniviec, ktorému sa nikdy nedostalo teplého citu, tragická strata sluchu v tridsiatich rokoch života, absolútna opustenosť a celoživotná bieda.*“²⁶ „*Beethoven! ... V oblasti hudby «ten» novátor. Prvý a doteraz i posledný, čo vnútro človeka urobili zdrojom i cieľom hudobného zážitku. Hudbu a človeka nemožno oddeliť. Čo bolo pred ním i po ňom, v tomto ho nepredstihlo. Beethoven vedel nevidane rozšíriť staré formy a neupadol v bezuzdnosť. A ostáva nám vzorom! ... Beethoven sa nepostavil proti realite, ale ju opanoval a cez ňu sa snažil preniknúť do podstaty prírody i duše tak, aby o tom vydal svedectvo. A ostáva nám učiteľom! ... Beethoven, nepriateľ všetkého násilia, kompromisníctva a špinavého utilitarizmu je mentorom všetkých utláčaných a nešťastných. A ostáva nám bratom! ... Beethoven! To je súlad krásy a počestnosti, nespútaná láska k slobode a vznešenosti človeka, personifikovaný výkrik ranenej duše po radosti a hodnote ľudského vnútra! Beethoven! To je vrchol, kam sa môže ľudský duch dopracovať, čo môže ľudská ušľachtilosť vytušiť. Túžba po krásnej, tvorivej slobode a budúcnosti... Technické vymoženosti orchestrácie a inštrumentalizácie i kompozičnej techniky šli ďalej a idú ďalej. A predsa k podstate hudby sa nik nepriblížil väčšími než tento titan. Lebo premôcť utrpenie, prerásť cez bôľ a pomôcť všetko toto realizovať i v inom živote – ostáva najväčším darom pre ľudstvo.*“²⁷

Na dôchodku mu hudba bola naďalej sprievodcom. Každodenne ju počúval, ale i hrával na klavíri. Okrem toho trávil celé dni čítaním kníh a písaním svojich filozofických úvah a esejí.²⁸

Akoby na vysvetlenie svojej vášne k hudbe píše: „*Nie som jediný človek a nie som ani jediný lekár, u ktorého vybuchla afnita k hudbe so živelnou vehemenciou [...]*

²⁴ Straussová, 2011, s. 23.

²⁵ Špidlík, 1999, s. 86.

²⁶ Strauss, 2009, s. 26.

²⁷ Tamže, s. 39.

²⁸ Straussová, 2004, s. 16.

*Slovom – uplatňuje sa tu zákon vnútornej gravitácie.*²⁹ Tak, ako je človek vnútorne priťahovaný k Bohu (tá známa Augustínovská nespokojnosť každého srdca, kým nespočinie v Bohu), tak je priťahovaný aj k hudbe. Podľa Tibora Žilka mala hudba pre Straussa ako pre lekára osobitnú funkciu. Keď bol umorený prácou, poskytla mu nádherný svet vnútornej krásy a nových výhľadov.³⁰ Strauss ju vnímal aj v súvislosti s pacientmi: „*V každom ľudskom bytí je oblasť ticha, neznáma a tajomna – i v lekárskom, i v patientskom, teda niečo bytostne otvoreného smerom k slovu a hudbe. A toto rievčisko poézie a hudby otvára v nás všetky životom neupotrebené kolaterály dojatia, fantázie a neuskutočnených predpokladov i nádejí.*“³¹

Pôvod a zmysel hudby

Tu sa natiska otázka pôvodu, podstaty a zmyslu hudby. Pavol Strauss dáva už ako konvertita geniálnu odpoveď, ktorú pred konverziou nemohol dať: „*Je tu večný element prahudby, ktorá je pred každým zvukom. No všetko je v nej ponorené, pred každým jej objavením. Hudba nevznikla. Hudba tu vždy bola, pred všetkým komponovaním. Hudba nie je výsledok ani následok, ale duchovná pralátka. Ona sa nestala, ona bola duchovným závojom Absolútna.*“³² Tento obraz je fascinujúci – hudba ako „duchovný závoj Absolútna“.

Pán Boh všetko stvoril z lásky. Najskôr anjelov, schopných tvoriť nebeskú hudbu, ktorou oslavujú svojho Stvoriteľa. Pre Straussa je preto hudba „*mocná opora Božej lásky, najkrajší prejav vďaka anjelov.*“³³ Keďže Boh je večný, v ňom je všetko prítomné, všetko v ňom pretrvá, i hudba. Strauss preto dodáva: „*Nič sa nestratí. I nepočutá hudba žije.*“³⁴ Inde píše: „*Hudba a tajomstvo smrti sú večne nedopovedané. Ale sú náramne prítomné. Nástoľčivo horí zvedavosť. Nedopovedané pravdy trčia z márníc do sveta. A hudba nikdy neumiera.*“³⁵ Hudba bude znieť celú večnosť na slávu Boha.

Keďže Boh nás ľudí stvoril na svoj obraz a podobu, aj nám dal schopnosť vnímať hudbu. Vnímame ju vo svete prírody, ktorú stvoril, počujeme šum vánku, hukot mora, spev nebeského vtáctva. Dal nám aj schopnosť tvoriť hudbu, žiť hudbou. Človek však dokáže vnímať aj samého Boha, ktorý sa k nemu mnohokrým spôsobom prihovára, dokáže sa s ním rozprávať. Vďačnosť nakoniec vždy viedla človeka k oslave Boha životom, modlitbou a spevom.

²⁹ Strauss, 2009, s. 19.

³⁰ Žilka, 2001, s. 13.

³¹ Strauss, 1991, s. 105.

³² Strauss, 1994b, s. 168.

³³ Strauss, 2000, s. 42.

³⁴ Strauss, 1991, s. 191.

³⁵ Tamže, s. 173.

Ako sa však máme modliť a spievať Bohu na slávu? Do rozhovoru s Bohom nás vovádza samotné Božie Slovo. Boh, ktorý hovorí v Biblii, nás učí, ako s Ním môžeme hovoriť. Zvlášť v *Knihe Žalmov* nám On sám ponúka slová, ktorými sa môžeme k Nemu obrátiť, priniesť pred Neho svoj život s jeho veľkosťou i biedou, premeniac tak samotný život na pohyb k Nemu. *Žalmy* opakovane obsahujú inštrukcie aj o tom, ako ich treba spievať a sprevádzať na hudobných nástrojoch. *Žalm 33* napríklad hovorí: „*Oslavujte Pána gitarou, hrajte mu na desaťstrunovej lutne. Spievajte mu novú pieseň, nadšene mu hrajte a volajte na slávu.*“³⁶ Aby sa človek mohol modliť na základe Božieho slova, nestačí jeho recitovanie, ono si vyžaduje hudbu. Dva spevy kresťanskej liturgie vyplývajú z textov Biblie, ktorá ich kladie do úst anjelov: *Sláva Bohu na výsostiach*, čo spievajú pri Ježišovom narodení a *Svätý, Svätý, Svätý*, ktoré podľa *Izaiáša*³⁷, je akklamáciou Serafinov, stojacich bezprostredne pred Bohom. V tomto svetle kresťanská liturgia je pozvaním spievať spolu s anjelmi a dať tak slovu jeho najvyššiu dimenziu. Mnísi potrebovali vytvoriť melódie, ktoré by vyjadrili príľnutie vykúpeného človeka k sláveným tajomstvám.

Rozhodujúce kritérium pre modlitbu a pre spievanie žalmov sa nachádza v slovách žalmu: „*Pred tvárou anjelov chcem hrať a spievať Tebe, Pane.*“³⁸ Tu je vyjadrené vedomie, že pri spoločnej spievanej modlitbe v prítomnosti všetkých nebeských chórov sme vystavení najvyššiemu kritériu: máme sa modliť a spievať tak, aby sme sa mohli pripojiť k hudbe najvznešenejších Duchov, považovaných za autorov harmónie kozmu, hudby nebeských sfér. Vychádzajúc z toho, je možné pochopiť vážnosť meditácie svätého Bernarda di Chiaravalle, ktorý použil výraz platónskej tradície – odovzdaný nám prostredníctvom Augustína – na posúdenie mrzkého spevu mníchov, čo preňho nebolo, samozrejme, malým, v podstate druhotným neporiadkom. Neusporiadaný, zle predvedený spev považoval za upadnutie do „kráľovstva nepodobnosti“ (*regio dissimilitudinis*). Augustín prevzal tento výraz z platónskej filozofie, aby charakterizoval svoj vnútorný stav pred obrátením:³⁹ človek, ktorý je stvorený na Boží obraz a podobu, opúšťa Boha a rúti sa do „kráľovstva nepodobnosti“ – je ďaleko od Boha, už nie je jeho obrazom, a tak sa stáva nepodobným nielen Bohu, ale aj sebe samému, pravej podstate človeka.⁴⁰

Nie každý spev je na Božiu chválu, ale iba ten „pred tvárou anjelov“, ten, ktorý je starostlivo pripravený a umelecky uskutočnený. Je pochopiteľné dôrazné napomenutie svätého Bernarda di Chiaravalle, keď hovorí, že zle vykonaným spevom človek upadá do „kráľovstva nepodobnosti“. „Kráľovstvo nepodobnosti“ je výraz, ktorý v kresťanskom použití znamená vzdialenosť medzi Stvoriteľom a stvorením, rozdiel medzi Bohom a stvorením. Nachádzať sa v „kráľovstve nepodobnosti“ zna-

³⁶ Ž 33, 2-3.

³⁷ Porov. Iz 6.

³⁸ Ž 138, 1.

³⁹ Sv. Augustín, *Vyznania*, VII, 10. 16.

⁴⁰ Benedikt XVI., 2011, s. 70 – 71.

mená teda zbadať, otrasený láskou a chvením, že sme dramaticky ďaleko od plného poznania seba samých, teda že sme vo veľmi biednej situácii.⁴¹

Je určite drastické, ak Bernard na hodnotenie zle zaspievaných žalmov mníchov používa toto vyjadrenie, ktoré označuje pád človeka, vzdialenie sa človeka seba samému. Zároveň ukazuje, že túto vec berie vážne. Ukazuje, že kultúra spevu je tiež kultúrou bytia a modlitba mníchov musí zodpovedať veľkosti Slova, ktoré im bolo zverené, a jeho požiadavke pravej krásy. Od tejto vnútornej požiadavky rozhovoru s Bohom a jeho oslavy spevom, slovami, ktoré nám On sám daroval, sa zrodila veľká muzika Západu. Nejde o privátnu „tvorivosť“, v ktorej jednotlivci stavia monument seba samému, berúc za základné kritérium prezentovanie seba samého. Ide skôr o pozorné spoznanie, „očami srdca“, vnútorných zákonov hudby samotného stvorenia, základné formy hudby vložené Stvoriteľom do sveta a človeka, a tak nájdenie hudby hodnej Boha, ktorá je zároveň skutočne hodná človeka a necháva zaznieť v čistej podobe jeho dôstojnosť.⁴²

Mníšske chóry sa stali kolískou západnej hudby. Pavol Strauss sa snažil obsiahnuť celé hudobné dedičstvo Západu, ktoré ho nadchýnalo a viedlo ku komunikácii s Bohom, k modlitbe. Píše: „*Myslím, že niečo čistejšej modlitby, akou je hudba, inak by nebol v každom chráme organ ani spev. Hudba je neraz i neuvedomelou modlitbou neveriacich.*“⁴³ Túžil po tom, aby umenie v chrámoch, kde patrí aj hudba, zodpovedalo svojmu poslaniu. Píše: „*Potrebujeme kňazov, ktorí prirodzený umelecký cit nášho ľudu neudupú prepĺňaním kostolov najgýčovitejšími a najnevkusnejšími okrasami a sochami. Potrebujeme kňazov, ktorí budú dbať na úroveň cirkevnej hudby, lebo je často ozaj tak, ako mi raz umelec – organista povedal: Keby predstúpil kňaz pred oltár v šate prispôsobenom hudbe, ktorá znie pred tým istým oltárom, boli by to len biedne handry.*“⁴⁴

Dobre predvedený chórový spev sa stal paradigmou celého kresťanského života. Keď Dávid hral na citare, „*Šaulovi sa ulávil a bolo mu lepšie, zlý duch od neho odstúpil.*“⁴⁵ Podobne speváci v chráme svojím spevom oslobodzovali veriacich od všetkých diabolských túžob.

Julo Rybák spomína svoj silný zážitok: „*V knihe Kabala J. C. Agrippu z Nettesheimu sa mi náhodne otvorilo miesto, ktoré ma prekvapilo svojou pravdou: «K zahnaníu zlých duchov nie je nič tak účinné ako hudobná harmónia, lebo títo duchovia, keďže sú vyhnaní z onej nebeskej harmónie, už nemôžu zniesť žiadne pravé akordy a utekajú pred nimi ako pred nepriateľom. Tak zahnal Dávid zlého ducha, ktorý uviedol Šaula do zúrivosti. – Z toho istého dôvodu tiež starí proroci a cirkevní otcovia, ktorí dobre*

⁴¹ Lanza, 2011, s. 100.

⁴² Benedikt XVI., 2011, s. 70 – 72.

⁴³ Strauss, 1994a, s. 64.

⁴⁴ Strauss, 1992a, s. 50 – 51.

⁴⁵ 1 Sam 16, 23.

poznali tieto mystériá harmónie, zaviedli pri bohoslužbe spev a hudbu.» Aký je potom nádherne pochopiteľný súčasný diabolský rozvrat hudobnosti a harmónie zvnútra!⁴⁶

Hudba a poznanie

Pavol Strauss mal myslenie stále a primárne orientované na poéziu a hudbu. Tieto dva elementy nemohol oddeliť. Napísal: „*Hudba a poézia sú ostatné pomôcky rozumu.*“⁴⁷ Inde zasa píše: „*I v hudbe ide o službu na ceste za hlbším a pravdepodobnejším poznaním. Už nejde o pôžitok ducha, ale o službu duchu.*“⁴⁸ Ďalej tvrdí, že hudba nie je vždy „*prítulok, lež iba čarovný prút hľadania*“.⁴⁹ Podobne, ako tajomstvá viery nie sú proti rozumu, ale nad rozum, pričom umocňujú a zdokonaľujú rozumové poznanie, aj hudba je pre Straussa nadracionálna, pričom tiež umocňuje a zdokonaľuje rozumové poznanie. Píše: „*V tých nadracionálnych oblastiach sa môžu vytvoriť silové polia, ktoré nakoniec môžu interferovať s tými až príliš evidentnými zložkami života.*“⁵⁰

V tejto súvislosti môžeme vytušiť význam návštev koncertov pre jeho život, k čomu vedie aj jeho nasledovná úvaha: „*Avšak všetky koncertné emócie sú tým motorom, ktorý rozhybe niečo v nás smerom k tomu podstatnému. Keď človek hovorí presvedčivým spôsobom a uchvacujúcou formou, pohne niečo v nás čarom svojej osobnosti, aby sme šípili hĺbky, z ktorých to preniklo. I hudba je takáto reč, za ňou a pomocou nej sa vynárajú hraničné zóny absolútne. Kým smeruje k abstrakcii, je vítaná i hudba ako experiment, i experimentálna hudba. Lebo to, čo vieme, vždy je v každej oblasti schopné sa zveladiť a prehľbiť. I hudba je penetráciou našej vôle ísť za pravdou, jej vlastnými prostriedkami. A aj vďaka nej ostáva otvorená brána nádeje do budúcnosti.*“⁵¹

Hudba spája ľudí. Sú krásne silné a čisté priateľstvá medzi hudobníkmi, ktoré pramenia v hudbe. Strauss uvažoval aj o význame hudby pre spoločnosť, ktorý videl takto: „*Pri poludštení životného prostredie hrá [hudba] podstatnú úlohu. Možnože s hudbou je to tak, ako s našim poznaním. Je čiastkové, schopné obmien a doplnenia. Rozvíjajúce sa latentné schopnosti nášho mentálneho a citového sveta sú schopné úchvatného rozletu a vývinu, a tak i hudba, ktorú poznáme, ustúpi možno novému úžasnému typu. Vízia budúcnosti hudby je ešte len hudbou budúcnosti. Ale je pravdepodobné, že keď sa nájde spôsob vystupňovania našich schopností, vznikne nový druh hudby, hudobného konzumenta i hudobného tvorcu. Priestor medzi nimi sa podstatne zmenší pre nový spôsob tvorenia a vnímania. Svet hudby je svet slobody a možností,*

⁴⁶ Rybák, 1997, s. 51.

⁴⁷ Strauss, 1991, s. 115.

⁴⁸ Strauss, 2000, s. 133.

⁴⁹ Strauss, 1991, s. 191.

⁵⁰ Strauss, 2000, s. 154.

⁵¹ Tamže, s. 45.

s neskonalou plynulosťou a voľnosťou výrazu nových elementov. Ako sa všetko mení, vidíme z toho, že i Beethovena v čase «Osudovej symfónie» a Stravinského v čase premiéry «Svätenia jari» považovali za provokujúcich pomätencov. A dnes sú to samozrejmosťi.⁵²

Hudba umožňuje človeku poznať jeho ohraničenie no zároveň ho približuje k tajomstvám, ktoré ho prekračujú: „I keby nám hudba nesprostredkovala aspoň tušenie toho čo nie sme schopní pochopiť, čo i len cestou citovej analógie, jednako prispieva k prehĺbeniu nášho myslenia filozofického a vedeckého. Túžba vedcov archeologického alebo matematického smeru, s veľkou afinitou k Bachovej hudbe, prezrádza aj sklon človeka k mýtom a k ich koreňom. Čo je veľké v človekovi, túži po pochopiteľnej i nepochopiteľnej veľkosti. Preto je hudba to najčistejšie vo svete.“⁵³ Tu vidno Straussovu pokoru, pokoru hudobníka, filozofa, básnika, chirurga. Uvedomoval si ľudské ohraničenie, ľudské limity. Vie, že túžba po Nekonečne je vložená v každom ľudskom srdci, preto píše: „Priznanie sa k hudbe aj úplne racionálne a pragmaticky orientovaných vedcov je len výrazom ich neuvedomenej túžby po objatí nepoznanej tváre prítomnosti. V hudbe sú zastreté mystické prvky, zvuk ich neodkláje, veď hudba ich len zvukom naznačí.“⁵⁴ Strauss po konverzii vedome hľadal a ponáral sa do tajomstva Boha. Vyznáva: „Kto hľadá neviditeľné, verí. Preto sa opiera o hudbu. Mne sú najbližší spisovatelia, ktorí prekračujú vo svojom hľadaní pravdy a človeka: Balzac, Dostojevský, Greene a Bloy.“⁵⁵

Hudba a šťastie

Boh stvoril človeka pre šťastie. Prvotným hriechom bol tento cieľ zakalený, a práve preto sa človek niekedy mýli a neusporiadane túži po veciach, ktoré ho odlučujú od Boha. „Hoci človek môže na Boha zabudnúť alebo ho odmietnuť, Boh neprestáva volať každého človeka, aby ho hľadal, a tak žil a našiel šťastie.“⁵⁶ Keď človek zabľúdl vinou hriechu, „Slovo sa stalo telom, aby nás urobilo «účastnými na Božej prirodzenosti».“⁵⁷ To je dôvod zostúpenia Božieho Syna na túto zem.⁵⁸ Strauss si bol toho bytostne vedomý. Šťastie zo spásy spája so šťastím, ktoré prináša hudba: „Najbližšie je tomu [šťastiu, ktoré priniesol na svet Spasiteľ] hudba. A všetko, čo je veľké, má v sebe doprovod hudby. Kde je nepochopiteľnosť krásy, je v tom vsadená mystika hudby. Prevyšuje i slovo.“⁵⁹ Inde hovorí: „Hudba je z mála čistých radostí

⁵² Strauss, 1991, s. 105.

⁵³ Tamže, s. 222.

⁵⁴ Tamže, s. 221.

⁵⁵ Strauss, 2005, s. 49.

⁵⁶ KKC, 30.

⁵⁷ 2 Pt 1, 4.

⁵⁸ KKC, 460.

⁵⁹ Strauss, *Listy sebe*, rukopis z roku 1993, s. 30.

človeka. A radosť je len chvíľa intenzívnejšieho zabudnutia na smrť.“⁶⁰ Nakoniec dodáva: „Cez hudobný pocit a vnem vystupňuje sa náš život. Hudba je jediný priestor v neistej predapokalyptickej atmosfére sveta, v ktorom možno uchvátiť dnešného človeka.“⁶¹ Hudba dokáže uchvátiť človeka pre Boha. Hudba vždy zohrávala významnú úlohu pri ohlasovaní evanjelia tomuto svetu.

Syntézou doterajších úvah môže byť táto Straussova výpoveď: „Hudba bola a je životodarný element, ktorý robí život hodným života. Pokúšal som sa neraz o definíciu a analýzu jej pôvodu a jej prevodu do duševného bytia. Má korene v ničom, alebo v nepostrehnuteľnej oblasti a premieta sa do života ako veľký posol podstaty bytia. Za všetkou hudbou je duch sveta, Duch Svätý. Milujem hudbu a vážim si ju, lebo je medzinárodnou rečou srdc. Lebo je faktor, ktorý pripomína ľudstvu, čo nás spája. Keby sa hudba stala dôležitým kultúrnym a morálnym faktorom, nebolo by možné, aby svet koketoval s možnou svojou záhubou.“⁶²

Tento „hudobný“ rozmer osobnosti Pavla Straussa si vyžaduje možno samostatnú knihu. Túto štúdiu je vhodné ukončiť denníkovým zápiskom Jula Rybáka: „Na Palka a na význam, ktorý mala pre rozkvet jeho duše hudba, som myslel aj pri slovách starca Varsonofija: «Keď budeš mať deti, uč ich hudbe. Nie tancom a piesňam, ale anjelskej hudbe. Hudba spôsobuje rozvíjanie duchovného života. Duša sa zjemňuje. Začína chápať aj duchovnú hudbu. U nás v chráme, keď sa číta šestopsalmije, ľudia počas toho často vychádzajú z chrámu. Ved' nechápu a necítia, že šestopsalmije je duchovná symfónia, život duše, ktorá zachvacuje celú dušu a dáva jej najvyššie uspokojenie. Toto ľudia nechápu. Ich srdce je kamenné.»“⁶³

⁶⁰ Strauss, 1991, s. 104.

⁶¹ Tamže, s. 106.

⁶² Strauss, 1994a, s. 63 – 64.

⁶³ Strauss, 1998, s. 8 – 9.

Literatúra

- BENEDIKT XVI., 2011. Discorso al Collège des Bernardins di Parigi. 12. september 2008. In: *Una nuova cultura per un nuovo umanesimo, I Grandi discorsi di Benedetto XVI.*, Città del Vaticano.
- KOLEKTÍV AUTOROV, 1998. *Katechizmus Katolíckej cirkvi*. Trnava: Spolok sv. Vojtecha. 918 s. ISBN 80-7162-253-2.
- LANZA, Sergio, 2011. Alle sorgenti della cultura europea. Ricerca di Dio, l'intelligenza della realtà. In: *Una nuova cultura per un nuovo umanesimo, I Grandi discorsi di Benedetto XVI.*, Città del Vaticano.
- RYBÁK, Július, 1997. *V dotyku s Pavlom Straussom*. Košice: Slovo.
- RYBÁK, Július, 1998. *So Straussom – po Straussovi II*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška. 84 s.
- STRAUSS, Juraj, 2006. Črty môjho života s Palkom. *Listy PS*, 2 (4), s. 4.
- STRAUSS, Jozef, 2011. Reminiscencie na môjho otca MUDr. Pavla Straussa. *Listy PS*, 7 (16 – 17), s. 19 – 22.
- STRAUSS, Katka Nikitin, 2011. Spomienky na starého otca. *Listy PS*, 7 (16 – 17), s. 22 – 23.
- STRAUSS, Pavol, 2000. *Človek pre nikoho*. Bratislava: DAKA. 192 s. ISBN 80-967378-6-4.
- STRAUSS, Pavol, 1992a. *Ecce homo*. Trnava: Spolok sv. Vojtecha. 85 s.
- STRAUSS, Pavol, 1994a. *Kolíska dôvery*. Trnava: Dobrá kniha. 131 s.
- STRAUSS, Pavol, 1993. *Listy sebe*. Prepis rukopisu.
- STRAUSS, Pavol, 1992b. *Mozaika nádeje*. Trnava: Spolok sv. Vojtecha. 105 s.
- STRAUSS, Pavol, 1990. Odmocnina ticha. *Literárny týždenník*. 3 (51).
- STRAUSS, Pavol, 1994b. *Odvrátený hlas*. Bratislava: Slovenský spisovateľ. 177 s.
- STRAUSS, Pavol, 1991. *Rekviem za živých*. Bratislava: Slovenský spisovateľ. 241 s.
- STRAUSS, Pavol, 2005. *Sme mocnejší než čas*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov. 175 s. ISBN 8080612390.
- STRAUSS, Pavol, 1993. *Za mostom času*. Košice: Verbum. 141 s.
- STRAUSS, Pavol, 2009. Zápisky diletanta. In: Strauss, Pavol. *Hudba plaší smrť. Zbrané literárne a mysliteľské diela 2*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška. 403 s. ISBN 978-80-7165-754-5.
- STRAUSS, Pavol, 1996. *Život je len jeden*. Bratislava: Nové mesto. 150 s.
- STRAUSSOVÁ, Zuzana, 2005. Prečo sme tu a kam smerujeme. *Listy PS*. 1 (2), s. 15 – 17.
- ŠPIDLÍK, Tomáš, 1999. *Jak očistiť své srdce?* Velehrad: Refugium. 96 s. ISBN 978-80-7412-128-9.
- SV. AUGUSTÍN, 1997. *Vyznania*. Bratislava: Lúč. 440 s. ISBN 8071141852.

ŽILKA, Tibor, 2001. *Byť sám sebou*. In: Žilka, Tibor (ed.). *Duchovnosť ako princíp tvorby*. Nitra: FF UKF. 166 s. ISBN 80-8050-408-3.

Summary

Music in the Life and Work of Paul Strauss. This study points not only the impact of music on intellectual and spiritual development of Paul Strauss from his childhood to death, but also offers an analysis of his thinking about music. Strauss was considering the origin and meaning of the music, the relationship between music and intellectual knowledge and the relationship between music and happiness. Music is perceived as „absolute spiritual veil”. Its origin is seen in God, who is good and therefore Strauss sees the beneficial effects of music on humans. Rejection of God, Good, leads to the rejection of good music and creating „perverse” music that degrades man. According to Strauss, good music enhances cognitive abilities and brings man to happiness. For Strauss, a doctor who devoted most of his time to patients, music was not only relax, but the area that enhanced his relationship with God and men.

O autorovi

ThDr. Martin Koleják, PhD. Odborný asistent na Katedre systematickej teológie Teologickej fakulty v Košiciach Katolíckej univerzity v Ružomberku. Prednáša morálnu teológiu. Základnú teológiu vyštudoval na Spišskej Kapitule, licenciat z morálnej teológie získal na Alfonziánskej akadémii Pápežskej Lateránskej univerzity v Ríme. Doktorát z morálnej teológie získal na Katolíckej univerzite Jána Pavla II. v Lubline. Je autorom vedeckej monografie *Pavol Strauss, hľadač pravdy* (2013). Do slovenčiny preložil knihu *La vita nelle nostre mani* (Život v našich rukách), ktorej autorom je lekár, profesor systematickej morálnej teológie a bioetiky na Alfonziánskej akadémii v Ríme, Maurizio Pietro Faggioni. Štúdie, články a recenzie publikuje v zborníkoch a odborných časopisoch.

Kontakt: mt.kolejak@gmail.com

ÚVAHY O PREKLADĚ A VYDANÍ STRAUSSOVEJ KNIHY *TESNÁ BRÁNA* V TALIANSKOM JAZYKU

Enzo Passerini

Dovoľte mi, aby som sa v úvode svojho príspevku srdečne poďakoval všetkým organizátorom danej konferencie za to, že mám možnosť prezentovať a hovoriť o vydaní knihy Pavla Straussa *Tesná brána* v talianskom jazyku pod názvom: *Stretta è la porta...* Je to pre mňa naozaj veľkou ctou. Zvyčajne sa na takýchto kultúrnych či spoločenských podujatiach zúčastňujem ako *tlmočník*; no dnes som tu ako *rečník*, alebo, lepšie povedané, ako *prekladateľ*; áno, ako prekladateľ Pavla Straussa. Prečo práve Pavol Strauss? Prečo si podľa môjho skromného názoru myslím, že práve tento autor by mal byť preložený do cudzích jazykov, a teda byť predstavený svetu? Veď na Slovensku je veľa autorov, ktorí sú málo známi v zahraničí. Je veľa výborných spisovateľov a básnikov, ktorých diela neboli vôbec preložené do žiadneho cudzieho jazyka. Do konca mnohí aj kresťanskí, katolícki spisovatelia. Na túto otázku by som odpovedal stručným príbehom o tom, ako som sa zoznámil s dielom Pavla Straussa a ako ma jeho tvorba oslovila.

Ak je pravdou, ako hovorí Strauss, že náhody sú „*nevyhnutnosťami, ktorých úzadie nepoznáme*“, tak som sa s dielom Pavla Straussa zoznámil náhodou. Náhodným sprostredkovateľom bol Gerhard Weag, ktorý ma jeden večer oboznámil so svojim dokumentárnym filmom „Strauss – dvaja bratia“. Predtým som o Pavlovi Straussovi nevedel. V slovenskom prostredí som pôsobil už dlhé roky pred mojim objavom kníh tohto autora, a predsa som na Straussa došiel až po toľkých rokoch. Musím konštatovať, že za to nemôžem len ja. Vinníci sme dvaja. Jedným som, samozrejme, ja sám. A druhým vinníkom je ľudský kultúrny trend pohodlia a to, čo dnes nazývame pseudokultúrou smrti; ten moderný jav, ktorý ovplyvňuje celú západnú civilizáciu a medzi inými aj dnešné Slovensko. Chcem povedať, že sa so Slovákmami vo všeobecnosti delím o vinu za oneskorený príchod Pavla Straussa do môjho života. Polovičným vinníkom som ja, lebo som sa pridlho pohyboval a kráčal cestami-necestami, ktoré nevedú k ničomu. Aj Strauss v období pred konverziou o sebe hovorí, že kráčal cestami-necestami. Nechcem sa tým však porovnať so Straussom a s tým, čo on zažil pred konverziou. Veď pri porovnaní s ním by boli moje skúsenosti ešte menej ako nudný film. Chýbalo by mi to úprimné hľadanie, ktoré sa u Straussa objavuje od detstva; chýbala by mi jeho heroickosť a solidarita hlavne počas vojnových udalostí; možno by mi chýbala aj jeho pokora; no a, samozrejme, nemôžem sa porovnávať so všetkým tým, čo mal mladý Strauss prečítané, s jeho vedomosťami v rôznych oblastiach, ako napr. literatúra, veda, medicína,

hudba, umenie atď. Za druhú polovicu viny je zodpovedná – ako som už povedal – dnešná kultúrna situácia na Slovensku (a v Európe), kde je taký spisovateľ a básnik ako Pavol Strauss príliš málo známy širokej verejnosti. V dnešnom svete zameranom na pohodlie a uspokojenie zamaskovaných hriechnych sklonov, taký mysliteľ ako Pavol Strauss nemá to miesto, ktoré by si zaslúžil. „Slovensko, vari naozaj nemáš o to záujem“, kričal Július Rybák ešte na začiatku 80. rokov v období, keď sa nezáujem miešal so strachom a cenzúrou. Ale čo dnes?

Nechcem však ďalej rekriminovať. Hlavná vec je, že som sa napokon s dielom Pavla Straussa nejako zoznámil a dnes ho môžem čítať a dokonca aj prekladať...

Na Straussovi ma ihneď zaujalo to, že sa mi asi po prvýkrát v živote stalo, že čítam práve to, čo som chcel počuť. To sa málokedy stáva. Nepamätám sa, že som niekedy mal ten istý pocit pri čítaní iných autorov. Nikdy nezabudnem na tie prvé strany *Mozaiky nádeje*, ako som pri každom odseku jednoducho žasol. Pri každej druhej vete som sa zastavil, zdvihol zrak neviem kam a hlboko som sa vnútorne usmieval, potešený a naplnený... Vyzeralo to, ako keby tých pár dobrých myšlienok chaoticky roztrúsených v mojom duchu niekto zrazu dal dohromady a pekne zoradil. Teraz boli konečne v správnom poradí a najmä mali zmysel. Niektoré jeho úmysly, konštatovania a podrobné opisy boli možno už niekde v mojom mozgu; až na to, že totálne neusporiadané. U Straussa som našiel samé heslá, s ktorými som sa v najvyššej miere stotožňoval; okrem obsahu ma tiež prekvapil jeho štýl a jeho spôsob prezentovania myšlienok. Múdrosť v pokornej dôvtipnosti a sčítanosti. Zo všetkých týchto dôvodov som si autora ihneď obľúbil.

Okrem toho ma neuveriteľne zaujal jeho životopis. Zaujalo ma to, že bol polyglot od narodenia, že mal stovky prečítaných kníh o filozofii, vede, literatúre, a to už pred a počas gymnaziálnych štúdií; zaujalo ma to, že mal hudobný talent a že pochádzal z rodiny, ktorá bola z kultúrneho hľadiska zďaleka nad priemerom. A pri tom všetkom on bol neustále hladajúci, neustále túžiaci po Pravde a pochopení zmyslu existencie. Prekvapila ma jeho odvaha a jeho dobré srdce počas druhej svetovej vojny, keď riskoval svoj život, aby chránil iných ľudí. S úžasom som si vo svojej mysli predstavoval, ako to všetko vplývalo na jeho obrátenie. Bol to pomerne dlhý proces, ktorý vyvrcholil v krste a v objatí s Kristom. Kristus, ktorý naňho čakal. Takisto ma zaujali jeho reflexie o rôznych témach, ale hlavne o živote a o zmysle života, o kultúre vo všeobecnosti, o židovstve, o kresťanstve, a napokon považujem za zaujímavé aj ďalšie jeho úvahy o umení, či ide o poéziu, hudbu alebo výtvarné umenie. On tak *vysoko postavený* vzhľadom na svoje znalosti a schopnosti, ktorý bol svetom prenasledovaný, avšak v pokore a s dôverou v Božiu prozreteľnosť vedel znášať všetky formy šikanovania, všetky prejavy podlosti malicherných ľudí, či pred vojnou, či v povojnovom období. Nikdy nereagoval násilne, ale s Evanjeliom v ruke. Z jeho životopisu a z iných svedectiev vyplýva, že bol veľakrát ponižovaný, avšak on sám nikdy nikoho neponižoval. Nikdy sa neodplácal zlým

za zlé, ale skôr mal múdre a pokorné slová. Nemusím to ďalej opakovať vám, percipientom jeho diela, veď Straussa dobre poznáte. Tu išlo len o to, aby som stručne uviedol tie vlastnosti, fakty a myšlienky, ktoré ma viedli k iniciatíve prekladu zatiaľ jedného kratšieho diela Pavla Straussa. Dá sa všetko zhrnúť v jeho vyhlásení o tom, aké sú piliere jeho života: modlitba, eucharistia, pokora, obetavosť. Nech sú to aj naše základy.

Tak som sa rozhodol, že sa odhodlám na preklad a že začnem nejakým kratším, ale významným dielom. S niečím, čo by naplno reprezentovalo autorovu poetiku. Vybral som *Tesnú bránu*. Zdalo sa mi, že sú v tejto malej knihe koncentrované hlavné elementy Straussovho myslenia, aspoň pokiaľ ide o víziu sveta a jeho budúcnosti. Kultúrne a historické prostredie môže byť dosť vzdialené od našej dnešnej doby, ale to hlavné posolstvo vždy platí. Je to posolstvo, ktoré sa naplno stotožňuje s podstatou Kristovho posolstva. Svet je chorý a jedinou cestou na uzdravenie je návrat k pravým a dobrým tradičným kresťanským hodnotám. Je to prorocká myšlienka, ktorá možno v dnešnej Európe platí ešte viac ako na začiatku 50. rokov 20. storočia. Strauss podrobnejšie vysvetľuje, že tie tradičné a dobré kresťanské hodnoty nie sú vôbec spojené s bigotnosťou a formalizmom. Práve naopak, on vo svojej knihe veľmi kritizuje všetky prejavy farizejstva, niekedy miernejšími tónmi, niekedy silnejšou intenzitou, napr. keď v knihe hovorí o francúzskom katolíckom spisovateľovi Léonovi Bloyovi. Myslel som si, že by bola veľká škoda, keby tieto myšlienky ostali z jazykových dôvodov vyhradené len pre relatívne malý počet ľudí. Aj najlepší preklad nie je nikdy ako originál, ale povedal som si: aj keď sa stratí niečo z autorovho štýlu a dôvtipnosti, nech aspoň prejdú myšlienky – to je tou hlavnou kosťou. Zároveň sa budem snažiť čo najvernejšie reprodukovať aj pôvodné stylistické črty, samozrejme, v rámci mojich schopností.

Nemám tu dosť priestoru, aby som podrobne hovoril o samotnej prekladovej činnosti, mám na mysli všetky ťažkosti, zaujímavosti a iné podrobnosti, s ktorými som sa stretol pri práci. Straussov štýl vo všeobecnosti nie je jednoduchý, najmä pri dlhých súvetiach. Jeho reč je však vždy súdržná, treba ho pozorne sledovať a nestratíme sa ani v čítaní prekladu. Obzvlášť obtiažne, pre prekladateľov do románskych jazykov, sú dlhé rady prídavných mien, kde sa len po pár riadkoch nájde nejaké podstatné meno, ktorého sa prekladateľ nevie dočkať... My totiž dávame najprv podstatné a potom prídavné meno, čo niekedy spôsobí zmenu samotnej štruktúry vety. Uvádžam jeden príklad takéhoto typu, keď vo svojej *Mozaike nádeje* Strauss kritizuje zmyselnú zvrhlosť hriešneho človeka: „*všelijaké tie vtedajšie, k bon-tonu patriace maloázijské módné pohlavné svinstvá*“ – máme tu 6 adjektív, ktoré čakajú na svoje substantívum. Pri preklade takéhoto autora sa u prekladateľa striedajú rôzne pocity, ale skôr sú to dobré pocity. Vo väčšine prípadov ide všetko ľahučko, vetou po vete, myšlienkou po myšlienkou. Niektoré pasáže sú čisto adrenalínový šport, sú aj sporadické, priam temnejšie chvíle, kde som si myslel, že si neviem dať

radu. Našťastie sa aj v týchto okolnostiach vždy našlo nejaké riešenie. Veľmi zjednodušené povedané, z hľadiska prekladu, rozlišujem tri základné stupne.

Prvý, najjednoduchší stupeň je relatívne jednoduchý text s krátkymi asertívnymi vetami, bez dvojhier a s pomerne ľahkým vokabulárom. Uvádžam jeden príklad: „*V tomto chápaní sme všetci veriaci konvertitami. Lebo skôr či neskôr sme všetci obrátili svoje vnútro k Bohu. A musíme to ustavične opakovať a obnovovať. Nikdy nie sme dosť intenzívni k oddanosti Bohu. Až v smrti sa mu celkom oddáme. Stála konverzia je chronický stav veriaceho.*“ To sú práve tie chvíle, v ktorých je prekladateľ úplne vďačný autorovi a dokáže prekladať aj dve strany bez prestávky.

Potom je taká stredná úroveň náročnosti, kde raz syntax, raz lexika a raz samotný logický sled znepríjemňujú život prekladateľa. Tiež uvádzam jeden stručný príklad: „*Namiesto toho, aby sformovalo život a natiahlo ho na rám zjavenia, zahalilo boholudskú nahotu a úplnú otvorenosť dejinnému pôsobeniu Božej vôle pokrivenými a prerozumkovanými múdrosťami, ktorej sa negatívna psychológia rada zmocní, aby ich s ľahkosťou mohla úplne odvrhnúť.*“ Ako vidíte, je tu čo robiť... Vetu si treba viackrát prečítať, ale po rozlúštení máte z toho veľmi dobrý pocit.

A nakoniec býva ten najvyšší stupeň, ktorý sa vyznačuje dlhými vetami, vznesenými štylistickými riešeniami, ktoré niekedy samé tvoria skutočné aforizmy. A pozorný čitateľ si ich musí minimálne trikrát po sebe prečítať... Ako príklad by som uviedol celý úvod *Tesnej brány*.

Pokiaľ ide o samotnú prácu na preklade, musím povedať, že ma to veľmi motivuje. Prekladmi sa živím, ale v tomto prípade išlo o moju vlastnú iniciatívu s morálnou podporou občianskeho združenia Live Aid Slovensko, ktoré sa okrem iného venuje propagácii autorov, akým je Pavol Strauss.

Podnietili ma aj slová i životný príklad osobností, akými sú profesor Július Rybák, monsignor Jozef Tóth, doktor Juraj Strauss a doktor Jozef Strauss, ktorý mi veľmi pomohol pri vybavovaní všetkých formálnych záležitostí pri vydaní knihy. Naozaj preukázal veľkú ústretovosť, ochotu a láskavosť. Asi tieto vlastnosti musel po niekom zdediť...

Dovoľte teda ešte pár slov o problematike vydania knihy.

Keď sme v rámci činnosti občianskeho združenia Live Aid uvažovali o tom, ako získať prostriedky na vydanie kníh Pavla Straussa, napadlo nám, že by sme mali okrem iných ustanovizní osloviť aj nunciatúru v Bratislave. Tak som osobne hovoril s otcom nunciom Mariom Giordanom, ktorý ma presmeroval na Pápežskú radu pre kultúru priamo do Vatikánu. Z následnej korešpondencie s Pápežskou radou pre kultúru vyplývalo najmä to, že o takom veľikánovi slovenskej literatúry a esejistiky sú veľmi slabé informácie a v materiáloch, preložených do cudzích jazykov, dokonca aj v angličtine, sa našlo len veľmi málo informácií. Áno, existuje pár životopisných a bibliografických údajov i zopár ukážkových úryvkov z vybraných diel, ale to nestačilo. Rozhodol som sa preto preložiť prezentačnú knižoč-

ku, ktorá by zhrnula základné myšlienky autora (hlavne o svete, dejinách ľudstva, manželstve a predovšetkým o Bohu). Na rad prišla práve *Tesná brána*. Až po ukončení prekladu som prešiel na druhú fázu: vyhľadávanie potenciálnych vydavateľov. Oslovil som dve talianske kresťanské vydavateľstvá. V jednom z nich (*Distribuzione Diffusioni San Paolo*, Turín) si knihu dôkladne prečítali a aj ju ocenili, no napokon sa rozhodli, že ju nemôžu zaradiť do najbližšie vydaných diel, pretože text nespĺňal ich kritériá na publikovanie. Ďalej, ako mi listom poradil emeritný biskup Štefan Vrablec, ktorý talianske kultúrne a duchovné prostredie pozná veľmi dobre, som oslovil ďalšie vydavateľstvo, spoločnosť *Paoline Editoriale Libri* so sídlom v Miláne. Ihneď od začiatku prejavili veľký záujem. Potom žiadali o zaslanie dodatočných informácií o autorovi a o jeho diele. No a napokon potvrdili, že Straussova *Tesná brána* bude mať svoje prvé oficiálne talianske znenie v júni 2013. Všetky formality boli rýchlo a bezproblémovo vybavené, hlavne vďaka ústretovosti dedičov a vlastníkov autorských práv, Jozefovi a Pavlovi Straussovi mladšiemu. Podarilo sa získať aj grant na čiastočné krytie nákladov za vydanie cez *Literárne informačné centrum*. Využívam túto príležitosť, aby som sa Literárnemu centru verejne poďakoval za pomoc.

Prekvapilo ma teda, že všetko šlo podľa očakávaní, resp. podľa mojich vytúžených predstáv. Ešte taká zaujímavosť. Na poslednú chvíľu sme museli zmeniť taliansky názov knihy. Pôvodne som si totiž myslel, že jednoznačný názov knihy v taliančine bude „La porta stretta“, čo je doslovný preklad výrazu *Tesná brána*. Vydavateľ mi však oznámil, že sa práve vydal alebo mal vydať istý titul „La porta stretta“ – autorom je kardinál Angelo Bagnasco, predseda Konferencie biskupov Talianska. Tak sme si museli vybrať nový názov, ktorý znie: *Stretta è la porta...* (v slovenčine *Tesná je brána...*).

Ťažko povedať, čo očakávať od tohto prvého krôčika. Ako som už povedal, ide o prezentáciu myslenia tejto veľkej slovenskej osobnosti európskeho formátu. Pre svet a pre našu spoločnú európsku realitu je to pozdrav priamo zo srdca Európy. Nie je jednoduchým pozdravom, ale posolstvom s vážnymi úvahami o stave ľudstva, kresťanstva a o pravých hodnotách. A čo bolo pravdivé a aktuálne na začiatku 50. rokov minulého storočia, platí stále dodnes. Hoci sa dnes radikálne zmenil spoločenský, politický, kultúrny a technologický kontext. Vtedy písal Strauss po najväčšej pliaže, ktorá sužovala náš kontinent, keď jednotlivé štáty (možno všelijako inak pomenované) hľadali nový zmysel života a spolužitia. Európa bola ešte plná trosiek následkov šialených teórií rôznych fašistických režimov. Veľká časť Európy bola už ohrozená komunistickými ateistickými ideológiami a práve v tomto kontexte osobnosti ako R. Schumann, K. Adenauer či De Gasperi začali budovať novú spoločnú Európu na základe dobrých a zdravých tradičných kresťanských hodnôt. A čo dnes, keď nová hrozba *liberálov* a bezuzdného voľnomyšlienkarstva opäť Boha odmieta? Čo dnes, keď sa za naše zdravé kresťanské dedičstvo hanbíme? V stros-

kotanej Európskej ústave sa nezdôrazňujú, neuznávajú, ba ani nespomínajú kresťanské korene. Ak sa Straussovo poslanstvo pridá k prorockým slovám Jána Pavla II. a ďalších, o to väčšími budú rezonovať v dnešnom Františkovom Ríme. Všetci proroci hovoria o jednom a to istom, o Evanjeliu nášho Pána Ježiša Krista a jeho hodnotách v našich životoch bez ohľadu na historický kontext.

Myslím si, že tých pár Straussových myšlienok a rád, prezentovaných v tejto knižke, môže viesť veľa ľudí k hlbokému rozmyšľaniu a návratu k zdravým hodnotám, a to nielen tých, ktorí – ako Strauss píše – „*negujú večnú ľudskú hodnotu*“ (rozumej neveriacich), ale aj tých, ktorí sa „*hlásia k evanjeliu*“, no v skutočnom živote „*poznej pravde obracajú chrbát*“.

Nedá sa vôbec hovoriť ani predpokladať, akú bude mať kniha odozvu. Určite sa niekoho dotkne. Nemožno očakávať veľké komerčné úspechy, a to ani nechceme. Nie náhodou sa kniha volá *Tesná brána*. Ako Strauss hovorí o F. Werfelovi: „*keby bol volil Werfel tematiku z prostredia pasákov z Montmartru a ich srdcových a venerických vecí, s patričným erotickým okorenením, bolo by to veľké časové umenie [...] Keďže si však vybral za tému Nadprirodzeno, bol to útek.*“ Áno, to isté platí dnes. A dokonca intenzívnejšie. O Werfloví niektorí pejoratívne hovorili, že niekde utiekol, že utiekol do viery, do katolicizmu. Ako keby jeho diela prestali byť zaujímavé pre masu. Ak dnes dvadsaťročný športovec píše o sebe knihu, hneď je z toho bestseller.

Ťažko povedať, čo bude so Strausmom ďalej. Vo všetkom nechajme pôsobiť Božiu Prozreteľnosť, „*ktorú nemáme nikdy predbiehať*“, ako rád hovorieval svätý Vincent de Paul. V súčasnosti pracujem na preklade *Mozaiky nádeje*, ďalšieho veľdiela Pavla Straussa. Predpokladám, že do konca roka 2013 by mohol byť text hotový na vydanie. To je moja myšlienka. Realita ukáže, či to taktó naozaj bude, či vydavateľ bude mať to isté nadšenie ako pri *Tesnej bráne*, či budú k dispozícii potrebné prostriedky na vydanie atď. Bolo by dobré, keby sa preložili a vydali všetky tri diela zo slávnej povojnovej trilógie (*Tesná brána*, *Mozaika nádeje*, *Ecce Homo*). Boli by akési nosné stĺpy, najpevnější základy na budovanie ďalšej Straussovej stavby v Danteho jazyku. To sú však vízie, sny. Len budme skromní a pokorní a radujme sa dnes z malej veľkej knižičky *Stretta è la porta...* od MUDr. Pavla Straussa.

Rád by som túto moju úvahu ukončil slovami talianskeho vydavateľa, ktorý sám vložil heslo „*Diventare davvero cristiani*“ (t. j. Stať sa naozaj kresťanmi) a na zadnej strane píše:

Slovenský preklad talianskeho originálu:

Autor tejto knihy nám hovorí, že „sa môžeme stať naozaj kresťanmi“. A naučí nás, že sa týmto krokom dopredu môže v nás zrodiť nový pohľad na akýkoľvek aspekt našej existencie.

Táto kniha obsahuje myšlienky a úryvky z denníka človeka, ktorý bol úplne pohrúžený vo svete Boha, ale bez toho, aby zavrel oči pred realitou. Naopak: ako všetci proroci aj on veľmi dobre vidí a odhaľuje (tým, ktorí ho počúvajú) rôzne elementy o prírode, spolužití medzi ľuďmi, výzvach každodenného života (hospodárení, práci, umení, pokoji, modlitbe a manželstve). Ide o prvky, ktoré by sme my sami nevedeli zachytiť. Autor má vzácny talent hĺbky a odvahy a chce, aby sme objavili krásu z toho, že patríme Kristovi a cirkvi.

Knihu odporúčame čítať po kúskoch, pričom sa treba vrátiť sem-tam už na prečítané strany a za každým treba odmerať oslobodzujúci efekt, ktorý majú slová múdreho človeka na naše srdce pri hľadaní pravdy.

Taliansky originál:

L'Autore di questo libro ci dice che possiamo „diventare davvero cristiani”. E ci insegna che da questo passo avanti può nascere in noi un nuovo sguardo su ogni aspetto dell'esistenza.

In questo libro ci sono riflessioni e frammenti di diario di un uomo che si è immerso completamente nel mondo di Dio, ma non per questo ha chiuso gli occhi nei confronti della realtà. Anzi: come tutti i profeti ci vede benissimo e svela a chi lo ascolta aspetti della natura, della convivenza tra gli uomini, delle sfide della vita (l'economia, il lavoro, l'arte, la pace, la preghiera e il matrimonio) che a molti sfuggono. L'Autore ha il raro dono della profondità e del coraggio e vuole farci scoprire la bellezza di appartenere a Cristo e alla Chiesa.

Un libro da leggere poco alla volta: pagine su cui tornare, misurando ad ogni vista l'effetto liberante che le parole di un sapiente hanno sul nostro cuore in cerca di verità.

Summary

About the Italian Translation and Publication of *Tesná brána* by Pavol Strauss.

This article includes some reflections about the origin and the development of the idea of translating a book from Pavol Strauss, *Tesná brána* from Slovak into Italian. The first part of the article reports the main features of this relevant Slovak writer and poet and the reasons why he might be interesting in a pan-European context; after some practical matters relating to the publication process, attention is focused on translational elements, by stressing the characteristic properties of Strauss' literary style with an attempt of simplified categorization.

The second part of the article has a purely moralistic character and it underlines the contrast between the ethical crisis of contemporary Europe and the truthful evangelical principles at the basis of Strauss' poetics. The article also mentions future possibilities of continuation in translation of Strauss' books and essays, by enhancing the importance and the universal character of his messages.

O autorovi

Mgr. Enzo Passerini. Pôsobí ako *free-lance* prekladateľ a konferenčný tlmočník v Bratislave. Jeho pracovnými jazykmi sú rodná taliančina, slovenčina, angličtina, francúzština a pasívne aj španielčina a čeština. Okrem prác technického, právnického a obchodného charakteru sa venuje najmä prekladu a interpretácii literárnej tvorby autorov slovenskej katolíckej moderny, predovšetkým Pavla Straussa a Jozefa Tótha. Najmä do talianskeho a čiastočne aj do francúzskeho jazyka preložil rôzne literárne diela (*Tesná brána* a *Mozaika nádeje* od Pavla Straussa; *Svetlo z hlbín Jáchymovských lágrov* od Antona Srholca), ako aj filmové scenáre (*Súd' ma a skúšaj* a *Zdenka* od Ivy Kušíkovej; *Tanec medzi črepinami* od Mareka Ťapáka). Spolupracuje s rôznymi charitatívnymi organizáciami a tiež ako zástupca šéfredaktora kresťanského portálu www.mojpribeh.sk.

Kontakt: passerinitranslation@gmail.com

PAVOL STRAUSS A HRST ČESKÝCH SOUVISLOSTÍ

Ivo Pospíšil

Smyslem tohoto zamyšlení není zkoumání genetických souvislostí, dokonce ani ne typologických podobností mezi tvorbou Pavla Strausse (1912 – 1994) a sprízněnými jevy v české literatuře meziválečného, válečného a těsně poválečného období. Nabízí se ovšem řada paralel, které byly již průběžně nejednou zmiňovány, zejména s jevy tzv. katolické moderny anebo s autory jí blízkými svou poetikou.

U vědomí toho, že Pavol Strauss, i když bývá tradičně řazen do kontextu slovenské moderní katolické literatury či, jak se tomu někdy říká, slovenského katolického literárního hnutí 30. – 40. let 20. století, tedy k autorům, kteří na Slovensku prožívají od 90. let minulého století konjunkturu, jako jsou Rudolf Dilong, Pavol Gašparovič Hlbina, Pavol Ušák Oliva, Janko Silan a další, je jevem zcela samostatným, jehož poetologické a myslitelské kořeny jsou různorodé povahy, ale spolu vytvářejí integrální celek opírající se především o poetiku expresionismu, ale zasahující také celostní atmosféru modernisticko-avantgardního období. Pozornější lektura P. Strausse a podobných českých jevů ukazuje, že netřeba od sebe oddělovat ani jevy mentálně a světonázorově odlišné nebo často i protikladné: v českém, patrně více než v slovenském prostředí nebylo v meziválečném období ani později řídkým jevem, že si byli lidsky i tvořivě blízcí autoři katoličtí a levicově radikální: příklady Vítězslava Nezvala a Jakuba Demla, resp. Františka Halase a katolických autorů 30. – 40. let minulého století budiž příkladem. Je to tím, že ideové a tvarové principy, které se potom normativizovaly a nabývaly čítankových podob, měly svůj vývoj: na jedné straně čeští katolíci, kteří se postupně v důsledku vlastních vstřícných kroků a podobných pohybů protichůdné strany hradní alespoň načas identifikovali s podobou nového státu, na straně druhé i radikálně levicové, ba přímo komunistické hnutí mělo své peripetie a střety: není proto divu, že i autoři takto zaměřeni byli – zdánlivě paradoxně – znechuceni událostmi po únoru 1948, kdy vlastně jejich strana zvítězila způsobem, o nějž se dosud vedou spory, ale který vedl k systému, jenž ani někteří vzděláni vyznavači této ideologie nepřijímali – zejména umělci (Jiří Kolář, Ludvík Kundera, Václav Zykmond, Ivan Blatný, František Halas aj.) nebo k nim měli výhrady a sami se později stali terčem útoků mladých radikálů (Vítězslav Nezval, Konstantin Biebl, František Halas, Jindřich Honzl, Ludvík Frejka, Jiří Weil, který jako jeden z prvních upozornil na podstatu Stalinovy diktatury v situaci, kdy ji většina západoevropských intelektuálů opěvovala).¹ Někdy tam hrála znač-

¹ Jde o romány *Moskva-hranice* (1937) a *Dřevěná lžice* (napsáno 1949, vyd. 1992), viz např. naše texty: *Nezbytí kritického myšlení* (Weil – Orwell). Právo lidu 18. 12. 1991, s. 6. *Stádnost*

nou úlohu i trockistická ideologie obsažená zejména v knize Stalinova oponenta, později na jeho popud zavražděného v Mexiku, Lva Davidoviče Trockého-Bronštejna (1879 – 1940) *Zrazená revoluce: co je SSSR a kam spěje*².

Oblast ideologie však nebyla v tomto směru nejprůkaznější: mnohem důležitější byla celková duchovní atmosféra první poloviny 20. století, jež byla určována světovou válkou, třemi ruskými revolucemi a velkou hospodářskou krizí, z nichž vycházel celkový dobový pocit, to, co Němci nazývají *Zeitgeist*, umožňující doteky i zdánlivě vzdálených poetologických soustav. V tomto smyslu byl pro Strausse určující expresionismus, neboť jeho kulturním jazykem číslo jedna byla němčina daná i pražským studiem, kde sice přicházel do kontaktu i s českými intelektuály, ale především intenzivně vnímal německou Prahu a německou Karlo-Ferdinandovu univerzitu, na níž studoval. Je také charakteristické, že svá pražská studia na německé univerzitě ukončil v osudném roce 1938, v době všeobecného přehodnocování a iredenty, včetně projektu Československa. Pro židovské intelektuály bylo studium v němčině typické: podobně Roman Jakobson, člověk tehdy jako by z jiného politického tábora (tumočník Ruského červeného kříže, občan SSSR až do roku 1936, nabádající v svých přednáškách v meziválečném Československu k studiu jazyka V. I. Lenina, zde také podezříváný ze špionáže, profesor Masarykovy univerzity, později americký literární vědec), svůj doktorát filozofie (PhDr.) na fonologickém materiálu získal nikoli na české Karlově univerzitě, ale na její německé části, tedy Univerzitě Karlo-Ferdinandově německy psanou disertací, ačkoli potom usiloval o post na Karlově univerzitě české (marně) a na brněnské Masarykově (úspěšně).³

a intelekt (Jiří Weil: Moskva-hranice, Praha 1991). Lidová demokracie 2. 10. 1991, s. 5. *Bohové jsou zlí...* (Jiří Weil: Dřevěná lžice, Praha 1992). Rovnost 12. 1. 1993, s. 5. *Zborové iluze* (G. Orwell: Hold Katalánsku, Praha 1991). Lidová demokracie 24. 10. 1991, s. 5. *Shakespeare, Tolstoj a Orwell*. Lidová demokracie 11. 3. 1992, s. 10. *Zvířecí tvář člověka* (G. Orwell: Farma zvířat, Praha 1991). Zeměděl. noviny 27. 1. 1992, s. 4. *George Orwell. Tematická jednotka pro střední školy*. CERM, Akademické nakladatelství, Brno 1994.

² Viz čes. vyd. 1937.

³ Viz naše studie *Razance a citlivost: K fenoménu Střední Evropy v meziválečném období (tři vybraná vota separata k brněnské habilitaci Romana Jakobsona)*. Slovensko-české vztahy a súvislosti, zborník referátov a koreferátov z medzinárodnej vedeckej konferencie Slovensko-české vztahy a súvislosti, ktorá sa ukutočnila 26. – 27. októbra 2000 v Bratislave. Organizátor konferencie: Katedra slovanských filológií FiFUK v Bratislave v spolupráci s Ústavom slavistiky FFMU v Brne, Slovenská rada Združenia slovenskej vzájomnosti v spolupráci s Českou koordinačnou radou Spoločnosti priateľov s národným východu, Bratislava 2000, s. 49 – 60. Něm. verze *Rasanz und Feingefühl: Zum Phänomen Mitteleuropa in der Zwischenkriegszeit*. In: Litteraria Humanitas XI. Crossroads of Cultures: Central Europe, Kreuzwege der Kulturen: Mitteleuropa, Křižovatky kultury: Střední Evropa, Perekrestíky kultury: Srednjaja Jevropa. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav slavistiky, Brno 2002, editor: Ivo Pospíšil. ISBN 80-210-2812-2, ISSN 1213-1253, s. 265 – 278.

Podobně postupoval i vídeňský rodák René Wellek (1903 – 1995), po otci Čech, z matčiny strany snad italsko-polského původu, který studoval germanistiku na obou pražských univerzitách.⁴ K pochopení dobové situace je tedy nutno brát danou epochu jako jeden celek, jenž má různé projevy a tkví se v různých odpovědích na kardinální otázky spojované s krizí tehdejší podoby demokracie jako názoru i jako systému moci, nástupu tzv. komunismu, fašismu, nacismu a zvýraznění podílu církvi, zejména církve katolické, na politickém dění (Polsko, Španělsko, Itálie, Slovensko aj.).⁵

Mária Bátorová v knize o Pavlu Straussovi⁶ rýsuje portrét autora, autorský typ, ideje, umění a náboženství a hlavně tvorbu jako rezistenci, „*spôsob prežitia, pestovanie trvania*“. Klade si také otázku: „*Je čierna farbou beznádeje?*“ Na základě analýzy Straussovy poezie vidí v ní i v životním postoji myslitele ticho jako vnitřní platformu diferenciacie, jedince jako ostrovy víry, samotného básníka jako bytost mezi náboženstvím a uměním. Jeho aforismy, v nichž je humor přítomen jen ve zvláštní podobě, kde jde spíše o expresivní výrazové prostředky, jsou intelektuální formou principu a esence života. Jeho postoj pak spojuje s „*vnitřní emigrací*“ a jako příčinu označuje totalitní systémy: na to jsme kdysi reagovali zvláštním článkem, kde jsme ukázali, že jde o reakci na jakýkoli státní systém, jenž vždy omezuje lidskou svobodu – jen různými způsoby – na příkladu Ruska po roce 1991, kdy již o Ruské federaci nelze mluvit jako o totalitním nebo autoritativním státě, a přesto tam „*vnitřní emigrace*“ existuje (jistě i jinde, v podstatě všude).⁷

Právem tu autorka zdůrazňuje působení německé literatury; naopak, tvrdí, že Straussova tvorba s poetismem a surrealismem souvisí jen zdánlivě. Tím je vlastně řečeno, že souvisí více s německou literaturou, kde se surrealismus rozvíjel jen marginálně, naopak málo s českou, kde tyto směry byly nejen dominantní, ale dokonce představovaly světový vrchol jejich poetiky, jak nejednou potvrdil sám André Breton (za nejlepší pokládal zejména surrealistickou tvorbu V. Nezvala): „*Aj náplň prvej zbierky, ako ukážu podrobne následné analýzy, počnúc pravidelným rytmom a rýmom, cez vnútornú pravidelnosť zdôraznenú aj časovým faktorom (ročné obdobia, dni v týždni, časti života atď.), ale najmä absolútny nedostatok podvedomej iracionality, či spontánnej básnickej ‚podprahovej‘ invencie, ba naopak, diskurzívny a ostro racionálne uchopovaný predmet poetického diskurzu, signalizujú nie príklon k surrealizmu, ale počiatok niečoho, čo ešte len malo prísť. Z toho istého dôvodu nepatrí Pavol Strauss ani k medzivojnovnej avantgarde, vôbec nie k V. Nezvalovi a s L. Novomeským ho spájajú len čiastočne isté motívy. Ako možno spomenúť paralely v českej medzivojnovnej poézii, potom je to poézia V. Holana či J. Dehmly (čti: Demla –*

⁴ Pospíšil – Zelenka, 1996, 211 s.

⁵ Josef Ludvík Fischer (1894 – 1973): *Krise demokracie I. – II.* Brno: Index, Brno 1933, nově kniha I., Karolinum, Praha 2005.

⁶ Bátorová, 2006, 215 s.

⁷ Pospíšil Ivo: *Tvorba jako způsob přežití (K problému tzv. vnitřní emigrace)*. Slavica Litteraria, X 10, s. 105 – 108.

pozn. IP) a podľa názoru T. Žilku pražského rodáka, slepého básnika Oskara Bauma, s ktorým Strauss udržoval blízky kontakt.“⁸ Pokud jde o Hollana, zasloužila by si tato citace speciální passus i v souvislosti s někdejšími úvahami o udělení Nobelovy ceny (až dalším kandidátem, a to úspěšným, byl poté J. Seifert).⁹ A ještě: je pochopitelné, že se Strauss v době před konverzí (1942) dal ovlivňovat židovskými autory německého jazyka, ale zvláštností českého prostředí, zejména pražského, ale i jiného, bylo, že řada starých židovských rodin se postupně asimilovala a komunikovala česky, stala se „českými Židy“, většinou také konvertovala z judaismu, většinou ke katolictví, ale ne vždy. To se týká i jmenovce Oskara Bauma, přírodovědce Jiřího Bauma (1900 – 1944, zahynul v koncentračním táboře ve Varšavě), známého, zejména afrického cestovatele, a hlavně rodiny Langrů, z níž pocházeli významní čeští spisovatelé – vojenský lékař, dramatik a prozaik, československý legionář MUDr. František Langer (1888 – 1965) a jeho mladší bratr Jiří (Georg) Mordechai Ze'ev (1894 – 1943), který se dramaticky vrátil k judaismu a zemřel v dnešním Izraeli. Nutno uznat, že názor M. Bátorové je většinově sdílen v slovenském i maďarském prostředí¹⁰ a do značné míry to potvrzují i jeho originální deníky¹¹. Čili i jeho pozdní konverze může být vykládána juxtapozičně, nikoli přímo kauzálně na pozadí těchto poměrně častých a dozajista vlivných jevů.

Tradice spisovatelských deníků vyrůstá často, ale nikoli vždy především z duchovního hledání, v moderní a postmoderní době také z obnažování vlastního nitra a záznamu vlastní existence, tedy z jisté formy exhibicionismu a sebe prezentace, což ovšem není Straussův případ, spíše naopak: již konciznost, zhuštěnost a úspornost výrazu, která znovu odkazuje k expresionistické tradici, ukazuje na niternou, hlubkovou, spíše než na vnějškovou manifestaci – na rozdíl od jeho často i katolických předchůdců (L. Bloy, J. Deml – viz dále).

Tradice spisovatelova deníku v různé žánrové a tematizované podobě není věc nová; kdysi jsem se některými příklady těchto próz podrobněji zabýval.¹² Jsou však

⁸ Bátorová, 2006, s. 43 – 44 a Žilka – Žilková, 2001, s. 129 – 144.

⁹ Josef B. Michl: *Laureatus laureata. Laureáti Nobelovy ceny za literaturu 1901–1994*. Arca JiMFa, Třebíč 1995. Viz dále naše texty: *Čteme si v knihách brněnských autorů*. Josef B. Michl: *Laureatus laureata. Laureáti Nobelovy ceny za literaturu 1901 – 1994*. Arca JiMFa, Třebíč 1995, 408 s. KAM, příloha měsíčníku KAM v Brně, 1995, č. 4. Rozhovor s prof. PhDr. Josefem Michlem, CSc. na téma „Sever je má láska...“ Univerzitní noviny 5/98, 31. května 1998, s. 43 – 45.

¹⁰ Liptovskí pevcí. Básne Milana Rúfusa Pavla Straussa v preklade Sándora Tótha. Liptói lantosok, Milan Rúfus és Pavol Strauss versei Tóth Sándor fordításában. Esztergom, Piliscsaba, sine.

¹¹ Pavol Strauss – *Za mostom času (Písanie bez konca)*.

¹² *Žánr jako bezprostřední výraz autorovy osobnosti. Deník spisovatele F. Dostojevského a Šlěpěje J. Demla*. Slovenská literatúra 1990, č. 4, s. 338 – 349. V upravené podobě jako kapitola IV. *Žánr a osobnost (Deník spisovatele F. M. Dostojevského a Šlěpěje J. Demla)* v mé knize *Genologie a problémy literatury*. Brno 1998. Nejnověji viz naši studii: *Žánr prozaického deníku Michala Viewegha, poetika, žánrové tradice a souvislosti*. STIL 10, Beograd 2011, s. 309 – 322. ISSN 1451-3145.

autoři, kteří si píšou skutečné denní záznamy všeho, co zažili, aniž by je klasifikovali, hierarchizovali, selektovali a publikovali, tedy jako existenciální autentické svědectví, zatím mimo sféru literární komunikace: tyto deníky mají i výrazné literární ambice a vzhledem k opětovné fascinaci literaturou faktu mohou se stát novou literární dominantou v budoucnu.

V uvedené studii (viz pozn. 12) jsem vycházel z toho, že jsou situace, v nichž se společenské a osobnostní tlaky prosazují relativně přímo a kdy je třeba bezprostředně měnit tvar literárního díla tak, aby funkčněji vyjadřovalo osobnost tvůrce – žánr se natolik vzdaluje tradičním útvarům, a to i těm, které dříve kultivoval sám autor, natolik nabývá vysloveně osobnostních rysů, že se přímo stává funkcí tvůrčí osobnosti. Analyzoval jsem z tohoto hlediska F. M. Dostojevského (1821 – 1881) a Jakuba Demla (1878 – 1961), jež tvořili v převratné době druhé poloviny 19. a počátku 20. století, kdy iluzivní obraz světa, jak jej reprezentovala literatura tzv. kritického realismu, přestává postupně plnit své poznávací a estetické funkce. Uvedl jsem tyto úvahy o „*personalistických žánrech*“ dvěma citáty, které se týkají obou autorů, svým naturelem dosti blízkých. V jednom jde o výrok Karla Čapka, který „rehabilituje“ Demlovo Svědectví o Otokaru Březinovi, kde slavný český symbolista, básník a esejista vyjadřuje názory, které mohou pobuřovat: Čapek bere Demla v ochranu a z autopsie dosvědčuje, že takto se někdy Březina in camera caritatis vyjadřoval. Vytýká mu spíše to, že si to nenechal pro sebe a obraz básníka-světce zkomplikoval. Stejně jako Fjodor M. Dostojevskij patřil Jakub Deml k spisovatelům, kteří si dokázali zneprátenit kdekoho nezměrnou netaktičností, která vyplývala z jejich až nezřízené upřímnosti, z uvádění nepřijemných až nechutných detailů, krutých polemik, z uvádění faktů, jež člověk raději smlčí. Poetika takové prózy si však takový postup přímo vyžaduje: nachází se vlastně mezi věcnou literaturou, řekli bychom literaturou faktu, ale v její subjektivní podobě, je výronem lidské duše, jejích utajených záhybů; současně je to však – jak jinak – stylizace: jak šikovně autor „namíchá“ tento koktejl nesnesitelných detailů, tak pozorně je chápána jeho upřímnost a autenticita a tím lépe skryje svůj záměr, kalkul, svou stylizaci. M. Viewegh, o němž jsme nejednou už psali, mimo jiné také jako o kvázipostmodernistovi, a to v různých kontextech a srovnávacích souvislostech,¹³ je v tomto žánru spisovatelského dení-

¹³ Рождение средневропейской поэтики (Ф. Каутман – О. Филип – Й. Зогата – М. Вивег). In: Взаимодействие литератур в мировом литературном процессе. Проблемы теоретической и исторической поэтики. Материалы X международной научной конференции в двух частях. Международная Ассоциация преподавателей русского языка и литературы, Учреждение образования „Гродненский Университет им. Янки Купалы, Гродно 2005, часть 1, с. 79 – 91. ISBN 985-417-703-3, ISBN 985-417-702-5. Český kvázipostmoderní román: poetizace automatismu a zrození „nového člověka“ (*Případ nevěrné Kláry* Michala Viewegha). In: Retoriki na pametta. Jubileen sbornik v čest na 60-godišninata na profesor Ivan Pavlov. Fakultet po slavjanski filologii, Katedra po slavjanski literaturi. Redakcionna kolegija: Bojan Biolčev, Valeri Stefanov, Kalina Bachneva, Panajot Karagjozov, Janko Bačvarov. Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kli-

ku vlastně tvůrce zvláštní autorské strategie: snaží se být autentický, ale současně nezastírá ani stylizace, jež se pak stávají nástrojem nové autentizace, resp. autenticitou „na druhou“. Krajnost a zároveň lpění na konkrétnosti, spojování zdanlivě nespojitelného, nutková potřeba sebevyjádření v každém okamžiku a odmítání zdrženlivosti je pro autory takových próz typické.

To sice není – jak již uvedeno – případ P. Strausse, ale tato nutkavost coby nutková potřeba sebevyjádření a existenciální sebezáchovné gesto tu je. S touto nutkavostí sebevyjádření je spjat kult intenzity beroucí počátek za romantismu a orientovaný na takovou práci s časem, která je protikladná, např. klidovým polohám deskriptivní prózy, románové kroniky a pod.

Máme na mysli konkrétně Dostojevského projekt *Deníku spisovatele* (1873, 1876 – 1877, 1880 – 1881), jenž není určován apriorním plánem, je takový, jaké jsou podněty okolí a jak ostrá je jejich osobnostní percepce. Tím se úloha osobnosti v utváření žánru stává ještě významnější a bezprostřednější. Deník se vyznačuje polygeneričností: obsahuje povídky, úvahy, eseje, fejetony, vzpomínky, polemiky politické a literární, nekrology, přednášky, referáty o soudních procesech, recenze a poznámky.

Postava Jakuba Demla (1878 – 1961), českého básníka, prozaika a vydavatele, vzpurného kněze, který bývá tradičně řazen ke kruhu katolických básníků Českomoravské vysočiny, byla a je různě a protikladně hodnocena. Od roku 1989 se stala zase středem nebývalé vydavatelské pozornosti. V Národní knihovně ČR je pod jeho jménem registrováno 224 položek jeho děl, sborníků a knih věnovaných jemu a jeho době. Nemá valného smyslu zastavovat se u detailů jeho života: faktem zůstává, že jeho deníky připomínající svou heterogenitou právě Dostojevského *Deník spisovatele – Šlépěje* – vycházely tam, kde kněz sloužil – v Jinošově a Tasově na Třebíčsku, taky ve Šternberku, jindy vyšly péčí jeho milenkyně Pavly Kytlicové, něco vydalo v 90. letech 20. století nakladatelství Vetus Via v Brně. Z vyprávění svého děda, řídicího učitele na Vysočině, vím, jak kupoval od Demla jeho spisy, včetně *Šlépějí*, které kněz-spisovatel rozvážel po svém kraji ze svého tehdejšího působiště Tasova; byla to událost, která však mezi starousedlíky vyvolávala rozporné reakce, hlavně svou permanentní polemičností a již zmíněnou, tehdy zcela neobvyklou upřímností až prostořekostí, napadáním všech, zejména všeobecně uznávaných autorit, střídavě církevní hierarchie, T. G. Masaryka, branných organizací Orel a později i Sokol, jimž Deml původně věnoval řadu článků a Sokolskou

ment Ochridski“, Sofija 2005, s. 498 – 504. *Lekce tvůrčího psaní a kvázipostmodernistická poetika Michala Viewegha*. Stil 4, Beograd 2005, s. 303 – 313. Quasipostmodernistyczny świat Michala Viewegha. In: *Literatury słowiańskie po roku 1989. Nowe zjawiska, tendencje, perspektywy*. Tom I. Transformacja. Pod redakcją Haliny Janaszek-Ivaničkovéj. ELIPSA, Warszawa 2005, s. 81 – 88. Postmodernism and Quasipostmodernism (Michal Viewegh). Neohelicon. Acta Comparationis Litterarum Univerisarum. Akadémiai Kiadó, Springer, 2006, tomus XXXIII, fasciculus 2, December, s. 37 – 44. ISSN 0324-4652.

čítanku (vydala Pavla Kytlicová v Tasově, 1923, 1924). Impulzivnost, jeden ze znaků geniálního básníka-kněze přesně odpovídá povaze tohoto žánru, jeho zběsilost se v něm přesně a beze zbytku reflektovala. O *Šlépějích* psali mnozí; v tomto smyslu odkazujeme k citovanému článku a kapitole v mé genologické knize; byli to např. Miloš Dvořák, O. F. Babler, W. Wiliński, M. Ripellino, jenž jako slavista spojil žánr *Šlépějí* s destruktivní metodou L. Sterna a s prózou V. Rozanova *Опавшие листья* (1913).¹⁴

Za předchůdce Demlových *Šlépějí* bývá právem pokládán Léon Bloy (1846 – 1917).¹⁵ Zajímavé jsou zejména popisy Dánska a Dánů, mezi nimiž nějakou dobu žil. Když se podíváme na skladbu deníku blíže, vidíme, že je tu málo detailů, tedy toho, čím naopak oplývá Dostojevskij a po něm Deml – žánr je tu spíše výrazem myšlenkových makrostruktur a lidské povahy Bloyovy. Z tohoto hlediska se Bloyův deník jeví jako mezičlánek mezi *Deníkem spisovatele* a *Šlépějemi*: detail ztrácí svou váhu, zvyšuje se míra exaltovanosti a sebelítosti. Deml představuje syntézu obou přístupů: ukazuje otevřeně prorockou i odpudivou tvář, současně však vychází z uměleckého detailu, který však přesně a přísně nespojuje s makrostrukturami jako Dostojevskij.

Slavný český spisovatel Michal Viewegh (roč. 1962) podobně¹⁶, ale současně jinak pojal své deníkové záznamy i text, který vychází 10. října 2013 pod názvem *Můj život po životě*¹⁷. Z tohoto hlediska patří M. Viewegh do doby, která je více či méně poznamenána postmodernou s jejím ponorem do triviality, s její intertextovostí a šokujícími detaily.

Straussova pozice v žánru svěbytného deníku mezi výpovědní stavbou Dostojevského, Bloye a Demla je poznamenána právě zdrženlivostí oproti jejich exhibici, ale také silou výrazové hutnosti. V tom stojí Pavol Strauss dál od jasného, v podstatě optimistického a smyslového českého poetismu a surrealismu, jenž vychází ze hry podvědomí, která však může mít a také má vcelku racionální konturu, a blíže expresionistických kořenů evropské moderny a avantgardy: stopy expresionistické poetiky, jak je všeobecně známo, najdeme třeba v dramatrice V. Majakovského nebo L. Andrejeva. Český expresionismus je spojen s brněnskou Literární

¹⁴ Ke konci 80. let 20. století se v tehdejším Československu objevily první přece jen objektivnější články o Demlovi, viz mj. J. Mourková: *Jakub Deml sine ira et studio*. Kmen I (VII), 1988, č. 34, s. 3. V. Binar: *Neznámé arcidílo Jakuba Demla*. In: J. Deml: Tasov. Praha 1971. O. Babler: *Jakub Deml. Rivista di letteratura slave diretta da Ettore Lo Gatto*. Roma, anno III, agosto – dicembre 1928, fasc. IV-V-VI, s. 351 – 359. M. Dvořák: *Rodný kraj v díle Jakuba Demla*. Život 5 – 6, List pro výtvarnou práci a uměleckou kulturu, roč. XIV, 1936, s. 106 – 111. W. Wiliński: *Jakub Deml. Przegląd powszechny*. t. 199, č. 595 – 596, 1933, s. 137 – 153; t. 199, 1933, č. 597, s. 285 – 301. M. Ripellino: *Due studi di letteratura Ceca, II. L'arte di Jakub Deml*. Societa editrice internazionale, Torino – Milano – Genova – Parma – Roma – Catania 1950. No. 3.

¹⁵ Bloy, 1919, 239 s.

¹⁶ Viewegh, 2011, 273 s.

¹⁷ Druhé město, Brno 2013.

skupinou, a to zvláště s tvorbou Lva Blatného (1894 – 1930) a Čestmíra Jeřábka (1893 – 1981).

Po určitém útlumu a konfliktních situacích mezi hradní skupinou, tedy např. tzv. pátečníky v čele s bratry Čapky, a katolickými kulturními činiteli, přichází po svatováclavském miléniu roku 1929 „oteplení“ i ze strany prezidenta Masaryka, ale polemiky nijak neoslabují: na jedné straně stojí zklamaní republikáni „generace buřičů“, jako je J. S. Machar, kteří se později posunují až ke krajní pravici, na straně druhé radikální levice, ale i katoličtí autoři, kteří vidí české dějiny jinak než vládní tým a chápou katolictví jako bytostně českou národní věc, jež dokonce národ po Bílé hoře zachránila (tedy nebyla to doba temna a smysl českých dějin není výlučně protestantské nebo protikatolické povahy).

Nicméně i zde se protivy přitahují a paradoxně prolínají. Jakub Deml měl jako vlastenecký katolický kněz a moderní básník a prozaik konflikty s katolickou hierarchií, zejména německou a maďarskou, byl potrestán (nesměl např. sloužit mše), byl jako katolík stoupencem Československé republiky (prezident Masaryk finančně přispěl na stavbu jeho vily v Tasově na Třebíčsku), podporoval Sokol, ale později se od všech odvrátil a po druhé světové válce stál před soudem kvůli podezření z kolaborace – tu se ho zásadně zastal V. Nezval, někdejší absolvent trebičského gymnázia, jenž ho pokládal za svého básnického učitele, a fakticky ho tak zachránil.

Podobně zajímavá je publicistika Jaroslava Durycha (1886 – 1962), často do té doby nepublikovaná.¹⁸ Durych je tu významný právě proto, že se necitelně dotkl řady tabu, o nichž všichni věděli, ale z nějakých důvodů se je neodhodlali narušit; víme o řadě paradoxních, takřka šílených spojitostí, vnitřních propletenců a neskutečných zvrátů, víme o ošidnostech a potměšilosti různě nahlížených a aplikovaných idejí, o jejich odvrácených stranách, o tragických lidských osudech s nimi spojených, ale ze strachu před odkrytím něčeho nevhodného a současně hrozivého a neodvratného se do třinácté komnaty bojíme vstoupit. V tomto smyslu se Durych zdá být tím, kdo nesl kůži na trh a toto vše obětoval. V tom se Durychova krajnost podobá nejen radikálním katolíkům typu L. Bloy a J. Demla, ale také velkým Rusům – ostatně o Gogolově nebo Dostojevského zájmu o katolictví a baroko se ví již dávno. Durych se vždy snažil o absolutní polohy: tak ve *Výstražném slově k českým básníkům* mu jde o skutečnou poezii nezávislou na politice dobové intelektuální elity. Havlíček je mu velký právě v porážce, samotě a smr-

¹⁸ *Jaroslav Durych publicista*. Editor Zuzana Fialová. Doslov Jaroslav Med. Academia, Praha 2001. Viz naši rec.: *Setkání textů, které se vpíjejí pod kůži* (Jaroslav Durych publicista, připravila Zuzana Fialová, doslov napsal Jaroslav Med, vydala Academia, Praha 2001, 351 s.). HOST 2002, č. 10, s. V – VI. Další naše pojednání o J. Durychovi: *Kulturní zápisník. Rozeklaná krása* (Jaroslav Durych. Život, ohlasy, soupis díla a literatury o něm. Atlantis, Brno 2000). Univerzitní noviny 2001, č. 1, s. 57 – 59. Singularity and the Czech Interwar Essay among the Currents: *František Xaver Šalda, Karel Čapek, and Jaroslav Durych*. Prímerjalna književnost, letnik 33, št. 1, Ljubljana, junij 2010, ISSN 0351-1189, s. 131 – 142.

ti; doba po převratu roku 1918 je mu nesnesitelnou zástupem lůzy, konjunkturelismem frází o osvobození, hejslovanstvím, sladkou Francií, Masarykem a Jiráskem¹⁹, česká krása je silná právě ve věcech intimního života: „*Němec není schopen vyjádřit lidskou vroucnost, proto musí odrazit od země do abstraktna za filozofickou vznešeností.*“²⁰ Českost je naopak silná v odloučení a skrytosti: „*Česká krása je sui generis. Jejím štěstím je, že rostla z dobrého základu, ale odloučena od světa. Naším štěstím je, že nás nikdo neposlouchá, a tudíž neupadáme v pokušení mluvit z okna. Až se najdou zvědaví cizinci, kteří budou chtít poslouchat a platit za to, bude hůř.*“²¹ Co dodat? Není zrunko pravdy v zdánlivě toporném článku *Kánon sexuality* s věčně se opakujícím hypermanganem? Není kus pravdy i v utopickém vzývání chudoby? V *České kultuře* zas zaujme Durychův zuřivý odpor k evropeizaci.²² Durych provokoval a provokuje dodnes a nezdůvodňujeme tyto „úlety“ jen dobově nebo romantismem, ale berme je jako přirozené obnažování rubu věci a jevů. To se týká i pojmu šmokové, za nímž se skrývají univerzitní profesori, docenti a pod. Na rozdíl od nadšenců vidí Durych v popřevratové Praze smutné město – člověk dobře chápe i logiku úvahy *Proč mne mrzí být českým spisovatelem*;²³ snad je pochopitelná i úvaha o Březinovi, kterak je jako básník i posmrtně deformován, brilantní je i studie valdštejská: „*Velikost lidská je nebezpečna sobě samé. Je principem lidstva, že ji musí vždy včas zničit. Je to jakýsi přírodní nebo podpřírodní zákon, který nutno mít na mysli, poněvadž je to zákon stálý a neměnitelný.*“²⁴ Durych citlivě pochopil podnětnost Hlaváčkovu²⁵, příznačně charakterizuje Demla jako toho, v němž „*vidíme celý postup těžení stříbra od vstupu do šachty a práce ve štole, drčení v stopkách, mletí a promývání až k cestě do huti a celý tento temný, úděsný, hřmotný, dravý i ohnivý proces ukazuje nám stříbro v jeho tisícileté životnosti a dobyté slávě.*“²⁶ Durych dokázal jednou dvěma větami zobecnit, ale současně zůstat pevně utkvělý v životním detailu; takto je asi třeba číst i jeho studii o Prosperu Meriméem, ale i polemické kusy (*Kratochvilná historie se svatým Václavem*). Durych také době navzdory objevil Komenského barokismus a uvědomil si jeho španělské předlohy, zamyslel se nad silou arabské kultury (Tisíc a jedna noc), rozhořčil se – jako nejednou – v práci *Sebrané poznámky* („*Nepatřím a nechci patřit do národa Husova...*“); nutno uznat jeho právo, stejně však i právo jeho současníků cítit to podobně nebo naopak zcela jinak, protikladně. Objemná je komparativní studie o Březinovi a Dykovi: Durych tu po mém soudu mistrovsky sklenul oblouk doslova

¹⁹ Cit. kniha, s. 16.

²⁰ Cit. kniha, s. 18.

²¹ Cit. kniha, s. 18.

²² Cit. kniha, s. 25.

²³ Cit. kniha, s. 36 – 39.

²⁴ Cit. kniha, s. 57.

²⁵ Cit. kniha, s. 67 – 68.

²⁶ Cit. kniha, s. 72.

od pólu k pólu. Stále aktuální je i Durychovo úsilí o důstojnost básnického stavu: škoda, že se těmto slovům nenaslouchá více také nyní (mimo jiné ve smyslu podivné „povinnosti“ básníky za každou cenu politicky hodnotit). A přímo zjevením je drobná stať z roku 1947 o Grahamu Greenovi.²⁷ Druhý oddíl začíná příznačnou statí *Řád svobody*, v níž katolickou církev autor pokládá za ochránkyni svobody a „výspu, na které i ti nejstatečnější bojovníci rádi odpočívají“²⁸. Kritika Rádlový filozofie je i kritikou Čapků („Rozhodně doporučujeme tuto filozofii Robotům“). Pozoruhodné jsou však zejména Durychovy úvahy o komunismu, např. *Čekám na slovo osvobozující: „Komunismus má nezbytnou a přirozenou vlastnost velkého lidového revolučního hnutí: nedostatek vnitřní svobody [...] Germánská disciplína počtářských pravidel a ruská ezoterická hysterie se spojují v projevech komunismu ve zvláštní masochistickou morálku, která by se ve mnohém podobala některým praktikám asketickým.“*²⁹ A cožpak Durychův příspěvek do proslulé ankety *Proč nejsem komunistou*, který ani demokrat Peroutka nedovolil otisknout, neboť při všem odstupu to bylo hodnocení paradoxně pozitivní, ale zase zcela organicky vyrůstající z Durychova naturelu a odpovídající tehdejší úrovni znalostí, ale obsahující i pozoruhodné souvislosti a krátká spojení. Prorocká jsou Durychova slova v článku *Revoluce* z roku 1925, mráz běhá po zádech z dělení lidí na A, B a C; současných feministek – a nejen jich – by se mohlo dotknout, že „hlavní, nejtěžší a nejbolestivější funkce veškerého lidstva jsou dvě: ženám bylo uloženo rodit děti, mužům zase myslet“³⁰. Začtème se však i do věcí urážlivých, zcela nepřijatelných, jako je známý článek *Pláč Karla Čapka* (1937). Durych je zjevně přívržencem národních principů a nevěří nějakému obecnému evropanství.³¹ Známy je jeho odpor k Švejkovi, příznačné jsou jeho výzvy prezidentu Masarykovi a později Benešovi ve věci českých katolíků a katolické církve – patří sem i nepřijatelný článek z r. 1940 *Příklad Německa*, stejně jako články proniknuté tu více tu méně skrytým antisemitismem. Nabízí se tu však šokující množství podnětů k dalšímu studiu: třeba spojitost baroka a Durychova stylu (sám píše, jak tento styl pracně, racionálně vyvíjel), souvislosti se španělskou a německou literaturou, obrovitý kontinent propastného ruského myšlení za Durychovými zády, vztah k reformaci a protestantismu, složité věci, které by dokázaly vyčerpat i sehraný, multidiscipinární badatelský tým: ale byla by to práce hodnotná i pro politology a psychology – neboť právě Durych implicitně ukazuje na nezbytní systematického srovnávacího studia české literatury a českého myšlení. To vše jsou také duchovní kontexty českého kulturního prostoru, v němž se student a židovský intelektuál německého a slovenského jazyka Pavol Strauss v Praze pohyboval.

²⁷ Cit. kniha, s. 116 – 117.

²⁸ Cit. kniha, s. 123.

²⁹ Cit. kniha, s. 130 – 131.

³⁰ Cit. kniha, s. 110.

³¹ Cit. kniha, s. 224.

Vracíme se k delimitaci smyslu studie z jejího začátku. Český literární teoretik a historik, kritik překladu a komparatista, později světově proslulý americký literární vědec René Wellek³² na materiálu anglické a české literatury ukázal na problém dvou směrů v národní literatuře: materialistický, senzualistický, empirický kontra spirituální, duchovní, metafyzický.³³ Český marxistický kritik Milan Blahynka (roč. 1933) přichází, zejména od 70. let 20. století, ale fakticky i dříve, s koncepcí tzv. pozemšťanské poezie, ale ani katoličtí autoři to neodmítají: důkazem budiž vztah katolického básníka Jiřího Kuběny (vl. jm. Jiří Paukert, PhDr., profesí památkář, roč. 1936 – patří k proslulé havlovské generaci tohoto roku) k dílu V. Nezvala a diskuse vedená víceméně z jeho podnětu na Bítově mezi tvůrci a kritiky různých politických a ideologických názorů, včetně právě M. Blahynky. Ostatně ani „kování“ komunisté s minulostí surrealistů, jako byli Vítězslav Nezval a Konstantin Biebl (1898 – 1951) byli od počátku 50. let 20. století v ohrožení. Nedávno vydaná kniha svědčí o tehdejší společenské atmosféře.³⁴ Je to otřesný dokument (jde o Nezvalovy zápisky, které svědčí o jeho vlastním pátrání po příčinách smrti K. Biebla – skočil z okna, ale spíše se zdá, že byl zavražděn) nadčasové platnosti, který se čte jedním dechem a z něhož mrazí. Petr Spielmann tu vysvětluje rozpaky z Nezvala, jemuž často nerozuměli, ale jehož postoje, často i odpudivé a neuchopitelné, lze dobově i existenciálně vysvětlit: Nezval, jistě člověk, chybující jako všichni, se totiž snažil vždy pomáhat druhým. Jde o typologické jevy, které nejsou dobově omezeny a ukotveny, ale vznášejí se nad námi všemi v každé době. Pochopit, procítit, nesoudit nepředložene.

Poezie modernisticko-avantgardní a duchovní až přímo katolická se v českém literárním panoramatu meziválečného období prostupují, reagují na sebe, ale také mohou fungovat komplementárně a hledat společná místa, tedy dál od fundamentality a nesmiřitelnosti: odtud také vyplývá spíše jen český pokus o dialog marxismu a náboženství v 60. letech 20. století, jak se projevilo např. v díle v době tzv. normalizace/konsolidace uštváného brněnského filologa a literáta Vítězslava Gardavského (1923 – 1978), autora úvahy *Bůh není zcela mrtev* (1967). Toto pro-

³² Pospíšil – Zelenka, 1996, 211 s.

³³ Vyjádřil to vlastně už ve svém v USA vytvořeném a v Praze vydaném habilitačním spise Immanuel Kant in England (Praha 1929), později v řadě dalších studií.

³⁴ *Bojím se jít domů, že uvidím kožené kabáty na schodech*. Zápisky Vítězslava Nezvala a jiné dokumenty k smrti Konstantina Biebla. K vydání připravili David Voda a Milan Blahynka. Knihovna Listů – 8 – záznamy. Burian a Tichák, s. r. o., Olomouc 2011. Viz naší soubornou rec.: Nebezpečí kožených kabátů na schodech... (Vítězslav Nezval: Básně I. Most/Pantomima/Rozdělená/Židovský hřbitov/Básně noci/Signál času/Pět prstů. Uspořádání, ediční příprava a komentář Milan Blahynka. Vědecká redakce Jiří Holý. HOST, Brno 2011. *Bojím se jít domů, že uvidím kožené kabáty na schodech*. Zápisky Vítězslava Nezvala a jiné dokumenty k smrti Konstantina Biebla. K vydání připravili David Voda a Milan Blahynka. Knihovna Listů – 8 – záznamy. Burian a Tichák, s. r. o., Olomouc 2011). Proudý 1/2012. MK ČR E18200. ISSN 1804-7246. <http://www.phil.muni.cz/journal/proudy/filologie/recenze/2012/1/Biebl-Nezval.php#articleBegin>.

línání a diskuse v českém prostředí umrtvilo poprvé období po roce 1948 a znovu po roce 1970 na dlouhou dobu a nikdy již nebyly v původním rozsahu obnoveny.

Životní a tvůrčí dráha českých katolických básníků, prozaiků a dramatiků nebyla přímočará: dobová situace je vklínila, zejména za tzv. druhé republiky, tedy v období říjen 1938 – březen 1939, do debat, jež směřovaly proti tradicím, na nichž vznikla první Československá republika, jíž vyčítali umělost, protináboženskost a někteří z nich vlastně vítali novou situaci jako návrat ke kořenům, ačkoli přímou kolaboraci s nacistickou okupační mocí jim vytýkat nelze. To se jim však vymstilo již po roce 1945, ale zvláště 1948, kdy těchto postojů bylo zneužito a většinou skončili ve vězení a byli – často i s rodinami – uštvaní k smrti – jejich osudy však nebyly zdaleka identické: jiný byl J. Durycha, jiný J. Zahradníčka, ještě jiný Z. Rotrekla nebo J. Suchého.

Předchůdci této literatury byli mj. Karel Dostál-Lutinov (1871 – 1923), Ludvík Sigmund Bouška (1867 – 1942) a jejich Družina literární a umělecká (1913 – 1948 – Dostál-Lutinov, Emanuel Masák, blízko stál ruský emigrant Sergij Vilinskij (1876 – 1950). Časopis *Archa*, v Brně pak časopis *Akord* (do 1948, Jan Zahradníček, Robert Konečný, mladý Zdeněk Rotrekl), autoři zasažení ruralismem, jako byl dílem i Jaroslav Durych, Jan Zahradníček, František Křelina, Václav Renč, Josef Kostohryz, Jan Čep aj. i sám odborník na tuto literaturu Mojmír Trávníček (1931 – 2011). Přirozeným zázemím této literatury, zejména poezie, bylo Třebíčsko a Velkomeziříčsko, oblast oproti jižní a východní Moravě chudá, současně se silnými proudy dříve vykořeněného samostatného náboženského myšlení (leží zde Kralice, v sousedství Ivančice): zde se narodil V. Nezval, ale i surrealistický básník a výtvarník světového jména Ladislav Novák (1925 – 1999, jako básník je autorem *Pocty Jacksonu Pollockovi*, 1966, *Závratě čili Zoufalství*, 1968, *Textamenty*, 1968, autor a teoretik konkrétní a fónické poezie, překladatel eskymácké poezie, A. Cesaira, Achima von Arnima), od něhož jsem se jako od třídního profesora na SVVŠ v Třebíci získával pevné a často i dosti hluboké základy literární, historické a jazykové.

Celkové oživení náboženského proudu v literatuře spjatého přímo s katolickou teologií a kulturní tradicí mělo přirozeně mezinárodní, celoevropský ráz a začalo už v druhé polovině 19. století: postupně vzniká něco jako kánon katolické literatury jak v historizujícím proudění, tak v prolnutí s modernistickými stylovými vrstvami (Paul Claudel, Francis James, Jacques Maritain, Georges Bernanos, François Mauriac, John Ruskin, Pre-Raphaelite Brotherhood, Gilbert Keith Chesterton, Hilaire Bellow, Ewelyn Waugh, Graham Greene³⁵, Gertruda von le Fort, Rainer Maria Ril-

³⁵ K tomu malou poznámku. Katolický konvertita Graham Greene (1904 – 1991), jak se později ukázalo agent M I 6, byl u nás od druhé poloviny 50. let 20. století často překládán jako kritik imperialismu, později, když se negativně vyjádřil k okupaci ČSSR v roce 1968 a podpořil osobnosti tzv. Pražského jara, stal se u nás persona ingrattissima. Přesto jakýmsi omylem vyšla u nás v ještě dosti nepřívětivé době v akademických spisech monografie germanisty, anglisty a nordisty Jiřího Munzara (*Angažovanost v tvorbě Graha-*

ke nikoli náhodou přeložil jeho *Zápisky Malta Lauridse Brigga* jiný katolický autor Josef Suchý (1923 – 2003), mimo jiné překladatele německé, rakouské a lužickosrbské poezie³⁶, Reinhold Schneider, Hans Canossa, Richard Billinger, Giovanni Papini, Sigrid Undsetová³⁷ aj.). Česká a slovenská literatura této orientace byla tedy součástí tohoto mohutného proudu: v českém prostředí se objevovala v díle světového symbolisty Otokara Březiny (1868 – 1929) a Jakuba Demla (1878 – 1961) již v souvislosti s modernou od 90. let 19. století, v dílech některých autorů i dříve.

I když připustíme, že souvislosti tvorby P. Strausse a české meziválečné modernisticko-avantgardní poezie jsou spíše vzdálenější a souvisí jen s dobovou, relativně tolerantní atmosférou, bližší jsou typologické souvislosti s literaturou tzv. protektorátní, jež vykazuje společné rysy i se slovenským naturismem 30. – 40. let.

Linie vedoucí od německého a českého expresionismu brněnské Literární skupiny pokračuje přes český poetismus v próze, např. v románu (Vladislav Vančura, zejména jeho romány *Amazonský proud*, 1923, *Pekař Jan Marhoul*, 1924, *Pole orná a válečná*, 1925, *Poslední soud*, 1929, *Hrdelní pře aneb Přísloví*, 1930, novel *Rozmarné léto*, 1926, ale i historický román *Konec starých časů*, 1934, a historická novela *Markéta Lazarová*, 1934) vede k psychologické expresivní introspekci prózy druhé poloviny 30. a 40. let 20. století. Na rozdíl od historizujícího stylu, jaký pěstuje např. V. Vančura (návrat k apoteóze středověku, k renesanční, veleslavínské češtině) nebo J. Durych (barokizace stylu v trilogii *Bloudění*, 1929, a triptychu *Rekviem* obsahující povídky *Kurýr*, *Budějovická louka*, *Valdice*, 1930), kteří jej chápou ideologicky (komunista V. Vančura jako kritiku úpadku buržoazie po předchozí přirozenosti, katolík J. Durych jako výrazu nosné české kulturní a dějinné linie, se prozaici konce první republiky, druhé republiky a Protektorátu Böhmen und Mähren naopak vyvazují člověka z dějin – z důvodů, které mohou znamenat jak protest, tak rezignaci – Jaroslav Havlíček, Václav Řezáč, Jan Drda, Egon Hostovský, Jan Čep – v souvislosti s programovým *Slovem k mladým* Kamila Bednáře (1912 – 1972) s koncepcí „nahého člověka“). Ona bezdějinnost byla ovšem v té době pochopitelná a měla existenciální dimenzi, jež pomáhala přežít v soustředění na okamžik a celkové oproštění.

ma Greena. Spisy FF UJEP, Brno 1983, viz naši tehdejší rec.: I. Pospíšil: *Literatura jako politikum*. Rovnost 15. 3. 1984, s. 5). Greenovi se později monograficky věnoval Jan Čulík (1925 – 1995): *Graham Greene, básník trapnosti: literárně filozofické zkoumání jednoho z posledních existencialistů*. Nakladatelství Tomáše Janečka, Brno 1994. Jan Čulík: *Graham Greene: Dílo a život*. Academia, Praha 2002.

³⁶ *Básník Josef Suchý a jeho překlady z lužickosrbské literatury*. Lětopis Instituta za serbski ludospyt 1984, č. 31/1, s. 87 – 92. *Josef Suchý mezi idylou, elegií a kronikou*. In: *Černá a bílá pravda*. Josef Suchý (1923 – 2003). SvN Regiony, Brno 2004, s. 21 – 28. ISBN 80-86735-05-2. *Josef Suchý jako básník ukotvených hodnot*. KAM-příloha, roč. XIV, č. 4, 2008, s. 22 – 23. *Básník Josef Suchý a jeho překlady z lužickosrbské literatury*. Lětopis Instituta za serbski ludospyt 1984, č. 31/1, s. 87 – 92.

³⁷ Viz Miluše Juříčková: *Cestami Sigrid Undsetové*. Doplněk, Brno 2004. Táž: Juříčková: *Dva horizonty: Sigrid Undsetová a česká recepcie*. MÚ, Brno 2011.

Skupina autorů psychologické introspekce nazývaná také protektorátní prózou patří k stylové špičce české prózy 20. století, i když její jednotliví představitelé měli různé osudy životní i politické: emigrant a věčný skeptik Egon Hostovský (1908 – 1973), který svou spisovatelskou dráhu započal již ve 20. letech minulého století, autor próz *Zavřené dveře* (1926), *Ztracený stín* (1931), *Žhář* (1935), *Nezvěstný* (v exilu 1955), *Dobročinný večírek* (v exilu, 1957), navazující na počátku na rané prózy Karla Čapka³⁸, pozdější komunistický prominent a pozdější stoupenec Pražského jara Jan Drda (1915 – 1970), v té době autor skvělých próz *Městečko na dlani* (1940, také zfilmováno), *Živá voda* (1942) a *Putování Petra Sedmilháře* (1943), *Václav Řezáč* (1901 – 1956), tehdy autor románů *Černé světlo* (1940), *Svědék* (1943) a *Rozhraní* (1944), Jaroslav Havlíček (1896 – 1943), jehož díla, mj. *Neviditelný* (1937), *Ta třetí* (1939), *Helimadoe* (1940), *Neopatrné panny* (1941), *Vyprahlé touhy* (1934, známější po přepracování pod názvem *Petrolejové lampy*, 1944), byly v podstatě všechny postupně v různých dobách zfilmovány, Jan Čep (1902 – 1974), po roce 1948 exulant, autor cizelovaných próz ruralistického, introvertního založení *Zeměžluč* (1931), *Letnice* (1932), *Děravý plášť* (1934), klíčové povídky se objevily ve výboru *Sestra úzkost* (1944).

Základním znakem poetiky protektorátní prózy je úzkost jako existenciální pocit, pesimismus vyplývající z racionální úvahy nad během světa, někdy i návraty k biologické pudovosti a hloubkové introspekci vycházející z duchovědy, psychoanalýzy, obnažující strach jako dominantní životní pocit: vyplýval nejen sociologicky a psychologicky ze společné atmosféry, ale i z celkové filozofické koncepce, která ztratila dosavadní opěrné body pozitivismu, ale i v zásadě optimistických směrů myšlenkových a uměleckých, jako byl futurismus, vitalismus a senzualismus, z nichž rostla hravost dadaismu, poetismu a surrealismu – v tomto racionálním existenciálním pocitu byla tato próza Straussovi blízká.

To, co se potom vyvíjelo během 40. let v českém umění, tedy Skupina 42 (básníci a kritici Jindřich Chaloupecký, Kamil Bednář, ovlivněný Františkem Halasem, překladatel Robinsona Jefferse – *Básně z Jestřábí věže* – a již zmiňovaného *Slova k mladým* z roku 1940 s konceptem „nahého člověka“, Ivan Blatný, Jiří Kolář, Josef Kainar, výtvarníci František Hudeček, Kamil Lhoták) příklonem ke každodennosti, také vlivem moderní americké a americko-britské poezie první poloviny 20., ale i 19. století (W. Whitman, Ezra Pound, T. S. Eliot, chicagská a harlemská renaissance, mj. Carl Sandburg, Langston Hughes aj.) a pokračování surrealismu v mladší generaci, mělo podobný, ale přece jen již jiný ráz zaplněný nadějí a příslibem nové, šťastnější doby (Václav Zykmund, Ludvík Kundera, Zdeněk Lorenc, Ladislav Novák aj.).

³⁸ Viz nepřekonanou monografii Františka Kautmana *Polarita našeho věku v díle Egona Hostovského* (Praha 1993).

Ve Straussově tvorbě, jak potvrdili i renomovaní slovenští autoři, např. T. Žilka, M. Bátorová a další, se manifestuje pluralita pramenů a trvalé pátrání po pevných ukotveních. Důležitá pro jejich utváření je atmosféra, v které se pohyboval na Slovensku a v česko-německé vzdělané a kulturní Praze, přičemž jeho školení bylo hlavně německojazyčné se silným impaktem expresionismu (do jaké míry byl obeznámen s brněnskou Literární skupinou a jejím časopisem *Host*, resp. jestli se něco z ní objevuje v jeho díle, nelze v této chvíli přesněji zjistit).

Hlubinnými zdroji byly s největší pravděpodobností také: skeptický judaismus, marxistická filozofická a sociálněvědní literatura, moderní beletrie, existenciální filozofie, surrealismus, katolicky orientovaná literární tvorba, katolická teologie, *Nový zákon*, liturgie, ale jistě i prvky jiných filozofií, autorů a problémových okruhů.

Českou „linku“ představuje složitý a vnitřně protikladný a vzájemně osobnostně propletený konglomerát proudů: moderní česká literatura a levicová moderna a avantgarda 20. – 30. let 20. století, přičemž případ přesvědčeného komunisty Františka Halase s katolickými orientačními body a přátelským vztahem k řadě takto orientovaných básníků, ovšem i Vilém Závada, básník vniřní integrity (*Panychida*, 1927, *Strážní věž*, 1940), ale i složitějšího vnějšího osudu, hlavně však celý široký kontext české katolické moderny a tzv. protektorátní literatury s konotacemi k poetice Skupiny 42 i k některým neosurrealistickým prouděním poválečným, ale to je už spíše dobře míněná spekulace. Do jaké míry se Pavol Strauss seznamoval s těmito proudy a třeba i s novějšími od 50. po 90. léta, zůstává otázkou, která by měla být na základě pramenného studia alespoň částečně zodpovězena. Druhá věc však je, nakolik se promítal do jeho vlastního jednání myšlenkového a uměleckého: v tom bych byl dosti skeptický, neboť Straussova osobnost byla již vlastně zformována a nelze předpokládat, že by jeho pojetí člověka a světa mohlo podléhat překotné, nerku-li módní proměně.

Literatura

- BABLER, Otto F., 1928. *Jakub Deml. Rivista di letteratura slave diretta da Ettore Lo Gatto*. Roma, anno III, agosto-dicembre, fasc. IV-V-VI, p. 351 – 359.
- BÁTOROVÁ, Mária, 2006. *Paradoxy Pavla Straussa*. Bratislava: Petrus. 215 s. ISBN 8089233171.
- BINAR, Vladimír, 1971. *Neznámé arcidílo Jakuba Demla*. In: Deml, Jakub. *Tasov*. Praha: Vyšehrad. 196 s.
- BLOY, Léon, 1919. *Můj deník pokračováním k Žebráku nevděčníku 1896 – 1900*. Stará Říše. 239 s.
- BRADBROOK, Bohuslava R., 1998. *Karel Čapek: In Pursuit of Truth, Tolerance, and Trust*. Brighton: Sussex Academic Press. 257 p.

- BRADBROOKOVÁ, Bohuslava, 2006. *Karel Čapek. Hledání pravdy, poctivosti a pokory*. Praha: Academia. 293 s. ISBN 80-200-1385-7.
- CATTEAU, Jacques, 1978. *La création littéraire chez Dostoievski*. Paris: Institut d'études slaves. 615 p.
- ČAPEK, Karel, 1998. *Čtení o T. G. Masarykovi*. Uspořádal Miroslav Halík, který knihu rovněž opatřil vydavatelskou a edičními poznámkami a vysvětlivkami. Praha: Česká expedice/Riopress. 199 s. ISBN 80-85281-53-8 a 80-59611-90-2.
- ČAPEK, Karel, 1900. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Československý spisovatel. 588 s.
- ČAPEK, Karel, 1985. *Spisy. O umění a kultuře II*. Praha: Československý spisovatel. 680 s.
- ČAPEK, Karel, 1986. *Spisy. O umění a kultuře III*. Praha: Československý spisovatel. 907 s.
- ČAPEK, Karel, 1987. *Univerzitní studie*. Praha: Československý spisovatel. 366 s.
- ČERVENÁK, Andrej, 1986. *Človek v literatúre (Dostojevskij a súčasná literárna veda)*. Bratislava: Slovenský spisovateľ. 205 s.
- DEBELJAK, Aleš (ed.), 1997. *The Imagination of Terra Incognita. Slovenian Writing 1945 – 1995*. New York: White Pine Press. 468 s.
- DOLGAN, Marijan (ed.), 2001. *Kriza revije „Dom in svet“ leta 1937*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umrtnosti.
- DURYCH, Jaroslav, 2001. *Jaroslav Durych publicista*. Praha: Academia. 350 s. ISBN 80-200-0804-7.
- DURYCH, Jaroslav, 2000. *Jaroslav Durych. Život, ohlasy, soupis díla a literatury o něm*. Obálku s použitím kresby Albrechta Dürera, vazbu a grafickou úpravu navrhl Boris Mysliveček. Stručný životopis napsal Václav Durych, text Knižní tvorba Jaroslava Durycha napsali Jiří Kudrnáč a Karel Komárek. Soupis díla Jaroslava Durycha a literatury o něm zpracovala Věra Vladyková. K vydání připravila Jitka Uhdeová. Brno: Atlantis. 798 s. ISBN 80-7108-162-0.
- DVOŘÁK, Miloš, 1936. *Rodný kraj v díle Jakuba Demla. Život, list pro výtvarnou práci a uměleckou kulturu*, 14 (5 – 6), s. 106 – 111.
- HORYNA, Břetislav, 2005. *Dějiny rané romantiky. Fichte, Schlegel, Novalis*. Praha: Vyšehrad. 453 s. ISBN 80-7021-810-X.
- JUŘÍČKOVÁ, Miluše, 2004. *Cestami Sigrid Undsetové*. Brno: Doplněk. 87 s. ISBN 80-7239-169-0.
- JUŘÍČKOVÁ, Miluše, 2011. *Dva horizonty: Sigrid Undsetová a česká recepce*. Brno. MU. 211 s. ISBN 9788021055469.
- MACH, Alexander, 2008. *Z dalekých ciest. Fragmenty z memoárov*. Martin: Matica slovenská. 367 s. ISBN 9788070908945.
- MAREK, Pavel (ed.), 2000. *Česká katolícká moderna*. Prostějov – Olomouc: Muzeum Prostějovska a Katedra politologie FF UP. 115 s. ISBN 80-86276-04-X.

- MERHAUT, Luboš, 1994. *Cesty stylizace v české literatuře na přelomu devatenáctého a dvacátého století*. Praha: ČSAV. 234 s. ISBN 80-85778-03-3.
- MOURKOVÁ, Jarmila, 1988. Jakub Deml sine ira et studio. *Kmen*, 7 (34), s. 3.
- POSPÍŠIL, Ivo, 2002. Setkání textů, které se vpíjejí pod kůži. *HOST*, 12 (10), s. 5 – 6.
- POSPÍŠIL, Ivo – ZELENKA, Miloš, 1996. *René Wellek a meziválečné Československo. Ke kořenům strukturální estetiky*. Brno: Masarykova univerzita. 211 s.
- POSPÍŠIL, Ivo, 1998. *Genologie a proměny literatury*. Brno: FF MU. 154 s.
- POSPÍŠIL, Ivo, 2001. Rozeklaná krása. *Slavica Litteraria*, X 4, s. 129 – 131.
- POSPÍŠIL, Ivo, 2004. Baroko jako historicky vymezený fenomén a jako kulturní typ (Barokový slavizmus Milana Kopeckého a publicistika Jaroslava Durycha). In: *Pons Strigoniensis. Studia. Nové interpretace českého baroka. A Cseh barokk új interpretációi*. Sborník z mezinárodní konference, Piliscsaba, 12. – 13. května 2003. Esztergom – Piliscsaba: Pázmány Péter Katolikus Egyetem. s. 11 – 24.
- POSPÍŠIL, Ivo, 1984. Básník Josef Suchý a jeho překlady u lužickosrbské literatury. *Lětopis Instituta za serbski ludospyt*, 31/1, s. 87 – 92.
- POSPÍŠIL, Ivo, 2004. Josef Suchý mezi idylou, elegií a kronikou. In: *Černá a bílá pravda. Josef Suchý (1923 – 2003)*. Brno: SvN Regiony, s. 21 – 28. ISBN 80-86735-05-2.
- POSPÍŠIL, Ivo, 2006. *Postmodernism and Quasipostmodernism (Michal Viewegh)*. Neohelicon. Acta Comparationis Litterarum Universarum. Akadémiai Kiadó, Springer, tomus XXXIII, fasciculus 2, s. 37 – 44. ISSN 0324-4652.
- POSPÍŠIL, Ivo, 2010. Singularity and the Czech Interwar Essay among the Currents: František Xaver Šalda, Karel Čapek, and Jaroslav Durych. *Primerjalna književnost*, 33 (1), s. 131 – 142. ISSN 0351-1189.
- POSPÍŠIL, Ivo, 2003: Slovinská tradice a současnost (Kriza revije „Dom in svet“ leta 1937. Zbornik dokumentov. Uredil Marjan Dolgan. Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Ljubljana 2001. The Imagination of Terra Incognita. Slovenian Writing 1945 – 1995. Edited by Aleš Debeljak. White Pine Press, New York 1997). *Opera Slavica*, 13 (1), s. 70 – 71.
- POSPÍŠIL, Ivo, 1990. Žánr jako bezprostřední výraz autorovy osobnosti. Deník spisovatele F. Dostojevského a Štěpěje J. Demla. *Slovenská literatura*, 36 (4), s. 338 – 349. ISSN 0037-6973.
- POSPÍŠIL, Ivo, 2005. Рождение средневропейской поэтики (Ф. Каутман – О. Филип – Й. Зогага – М. Вивер). In: *Взаимодействие литератур в мировом литературном процессе*. Проблемы теоретической и исторической поэтики. Материалы X международной научной конференции в двух частях. Международная Ассоциация преподавателей русского языка и литературы, Учреждение образования „Гродненский Униуверситет им. Янки Купалы, Гродно, часть 1, с. 79-91.

- PUTNA, Martin C., 1998. *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848 – 1918*. Praha: Torst. 801 s. ISBN 80-7215-059-6.
- PUTNA, Martin C., 2010. *Česká katolická literatura v kontextech 1918 – 1945*. Praha: Torst. 1392 s. ISBN 978-80-7215-391-6.
- PYNSSENT, Robert B., 1973. *Julius Zeyer: The Path to Decadence*. The Hague: Mouton. 264 p.
- PYNSSENT, Robert B., 1996. *Pátrání po identitě*. Jinočany: H&H. 278 s.
- PYNSSENT, Robert B., 1994. *Question of Identity: Czech and Slovak Ideas of Nationality and Personality*. London – Budapest – New York: Central European University Press. 244 s.
- PYNSSENT, Robert B., 2000. Tolerance and the Karel Čapek Myth. *The Slavonic and East European Review*, 78 (3), s. 331 – 353.
- RIPELLINO, Mario, 1950. *Due studi di letteratura Ceca, II. L'arte di Jakub Deml*. Torino – Milano – Genova – Parma – Roma – Catania: Societa editrice internazionale. No. 3.
- ŠALDA, František Xaver, 1987 – 1988. *Z období Zápisníku I. a II*. Praha: Odeon. 714 a 755 s.
- UHLE, Dorothea, 2006. *Avantgarde, Zivilisationskritik und Pragmatismus in Karel Čapeks „Boží muka“*. Frankfurt am Main – Berlin – Bern – Bruxelles – New York – Oxford – Wien: Peter Lang.
- VIEWEGH, Michal, 2006. *Báječný rok*. Brno: Druhé město. 358 s. ISBN 8072272462.
- VIEWEGH, Michal, 2011. *Další báječný rok*. Brno: Druhé město. 273 s. ISBN 9788072273089.
- VOISINE-JECHOVÁ, Hana, 2005. *Dějiny české literatury*. Jinočany: H&H. 625 s. ISBN 80-7319-031-1.
- WELLEK, René, 1931. *Immanuel Kant in England*. Princeton: Princeton University Press. 317 p.
- WELLEK, René, 1936. *The Theory of Literary History*. Praha: Travaux de Cercle Linguistique du Prague 6. s. 173 – 191.
- WELLEK, René, 1963. The Two Traditions of Czech Literature. In: R. W.: *Essays on Czech Literature*. The Hague: Mouton. p. 30 (původně In: A. Kaun and E. J. Simmons (eds.), 1943. *Slavic Studies*. Ithaca, N. Y.: Cornell University Press. p. 213 – 228).
- ŽILKA, Tibor – ŽILKOVÁ, Marta, 2001. Odmocnina ticha. In: *Duchovnost ako princíp tvorby*. Nitra: FF UKF. s. 129 – 144. ISBN 80-8050-408-3.

Summary

Pavol Strauss and a Handful of Czech Links. The author of the present study maps the Czech and Czech-German and international background of Pavol Strauss' creation, especially focuses on thought and poetological streams of modern Czech literature, e. g. poetism, surrealism and expressionism, manifests the contradictority a complementarity od modernism, avantgarde and Catholic impulses in the 20th-century thought and art. He specifically concentrates on the Catholic authors of the 1920s-1940s, such as Jakub Deml, Jaroslav Durych, Jan Zahradníček and others, but also demonstrates the context of the works of the leftish avantgarde, e. g. Vítězslav Nezval, František Halas and others, as well as of the so-called protectorate prose (Egon Hostovský, Jan Čep, Jaroslav Havlíček, Jan Drda, Václav Řezáč and others), Group 42 and neosurrealist postwar currents. The Czech „link“ of the work of Pavol Strauss is being formed by a complicated system of connections and lines which integrates the modern Catholic currents and the poetics of modern literature in general in its intrinsic contradictority.

O autorovi

Prof. PhDr. Ivo Pospíšil, DrSc. Vedúci Ústavu slavistiky FF MU v Brne. Je autorom mnohých vedeckých monografií a štúdií, v ktorých sa zaoberá najmä problematikou teórie a dejín slovanských literatúr, svetovej literatúry, genológie, komparatistiky, teórie areálových štúdií a taktiež riešením problematiky strednej Európy v širších interdisciplinárnych súvislostiach. Medzi významné diela Iva Pospíšila patria napríklad *Ruská románová kronika* (1983), *Labyrint kroniky* (1986), *Rozpětí žánru* (1992) či *Proti proudu* (1992). Působí aj ako literárny kritik vo viacerých domácich a zahraničných vedeckých časopisoch. Ako prekladateľ sa venuje prekladu z ruštiny do angličtiny, pričom sa zaoberá prevažne umeleckou prózou a odbornou literatúrou.

Kontakt: Ivo.Pospisil@phil.muni.cz

POZNÁMKY K STRAUSSOVEJ NEZROZUMITEL'NOSTI

Július Rybák

„Kto z ľudí môže poznať Božie úmysly? Alebo kto môže pochopiť, čo chce Pán? Nesmelé sú totiž myšlienky smrteľníkov a naše plány neisté. Lebo dušu zatažuje krehké telo a pozemský príbytok ťaží myseľ mnohými starosťami. My ťažko chápeme veci na zemi, s námahou nájdeme, čo je na dosah. Kto by teda vyskúmal, čo je na nebi? Kto by poznal tvoju vôľu, keby si mu ty nedal múdrosť a nezoslal z výšin svojho Ducha Svätého? Len tak sa vyrovnali cesty ľudí na zemi, len tak sa ľudia dozvedeli, čo sa páči tebe; teda múdrosť ich zachránila.“

Múd 9, 13 – 18

„Všetko je veľké, i čo vnímame, čoho sa dotýkame, do čoho sa púšťame. Náš drobnohladný zrak to len často nevníma, ako sa všetko vlieva do duchovnej základnej substancie, v ktorej žijeme a ktorá prestupuje všetko. Zdanlivou múdrosťou si okliešťujeme výhľad do vnútornej substancie života. Sme šťastní, zdanlivo šťastní, v našom obmedzenom materialisticky determinovanom chápaní všetkých úkazov života. Vedomé duchovné ochudobnenie. Nemôžem vnímať, lebo nechcem. Odstránenie antén neruší vysielanie vln.“

Pavol Strauss

Pripomeňme si na začiatok Rúfusove slová: „... Jeho (Straussov) spôsob videnia, myslenia i tvarovania videneho a poznaného je ojedinelý u nás a kladie i na čitateľa **vysoké nároky**. Je to oriešok, ktorý treba lúskat', spôsob myslenia, do ktorého sa treba vžiť, ale vynaložená námaha stojí za to.“

Ten názov nášho príspevku treba upresniť: nepôjde nám totiž o *Straussovu* neschopnosť zrozumiteľne „*tvarovať videné a poznané*“ (Rúfus), ale o **našu** neschopnosť chápať, porozumieť a náležite prijať Straussov text a slovo.

Lebo tak je to s naším prijímaním veľkých duchov, ako si bol dávnejšie povzdychol P. O. Hviezdoslav v skladbe „*Nadarmo predkladáš, poete...*“. Zacitujme si úryvok a všimnime si pritom, že Hviezdoslav aj zvukovo, rytmicky (metricky) rozlíšil dva svety, o ktorých bude stále reč: svet Hviezdoslavovho (i Straussovho!) ducha a slova – a svet a reč našej každodennosti. Pri prvom použil pokojný, velebný, prúdivý daktyl (-˘˘, -˘˘...), pri druhom srdnatý, nervózny, sekaný a akýsi lahtikársky, rozmazaný trochej (-˘, -˘...):

Nadarmo predkladáš, poete,
prípravy srdečných pohnutí,
samučkou dušou bár nadeté:
každý ti hosť povie na svete:
Ďakujem, nenúkaj – nechutí –
Ešte keby jednoducho,
menej husto, viacej sucho,
sladko-horko prichystané,
inak ostré, nie tak slané,
ľahké-mäkké ako hmla, sen,
vonné-sklonné... hej, v ňomž vtip je
korenia, no hladko štípe;
lahodne sa týka ďásen,
na podnebí tlačí báseň...
Tľask-mľask!... mhm, napríklad
ako – ako – demikát:
vtedy hádam
skôr – ba áno, sám si žiadam,
vezmem rád!.....

Ale keď ku ducha tabuli
pokrytej hostiteľ povolá:
Hybajte, hlad čo ste počuli,
o prameň trieskate do žuly:
sadtite – hodujte u stola: –
tu, len že sa prichytíte,
po záhe je, apetíte:
nápoj lieh, vraj, klince strava...
Hosť za hosťom rýchlo vstáva:
tomu v hlave kujú bóle;
ten má závrat; toho temer
vo dva konce zohnul čemer;
trasie toho, toho kole...
sťa keď špitál rozdal role.
Znal hostívít: všeliký
hosť as' dôjde, z praktiky
aj sa ozve;
nemyslel však preds', že pozve
kaliky –

Neodolám, aby som práve na tomto mieste neodcitol Straussove slová: „*Čo sa opiera o výdobytky iných, je kultivované, prijateľné a príjemné. Oblaží – ale neobnoví nič na svete! Čo sa opiera o seba, o vnútornú nutnosť a túžbu, z ktorej pramení – zdá sa sprvu hranatým, drsným, ťažko prijateľným – ale nakoniec prerazí vlastnou váhou.*“

Nie je to z prsta vycucaný problém. Žijeme totiž dobu, ktorá dosiahla krajnú, maximálnu polohu ODVRATU od Straussovho (a teda aj Kristovho) odkazu a jeho slova – ďalej sa ísť skutočne nedá! – a na program dňa sa – sebazáchovne! – dostáva PRÍVRAT k nemu.

K tomu maximálnemu odvratu Strauss: „*Hodiny Božej trpezlivosti ukazujú päť minút po polnoci. Kohúty večných výhľadov sa zobúdzajú, aby zobúdzali*“ – čo predpokladá, aby boli porozumení a vyslyšaní.

Malou kvapkou chce k tomuto prívratu prispieť aj tento náš príspevok.

Že sme ozaj v kritickom, krajnom odklone, odvrate, nám ukáže aj takýto drastický Straussov výrok: „*Lud zbadá, že sa ohnivý ker blízkosti Slova (s veľkým S!) premenil na kút z prhlavy, oplodňujúci kačacie zobáky, ktoré nakoniec pohodlím omastia ich (ľudu) bruchá.*“

Keď som sa ktorýsi deň vrátil k spomienkam spred tridsiatich rokov a začítal sa do knižočky mapujúcej moje prvé dotyky so Straussom: *V dotyku s Pavlom Straussom I* – narazil som (v druhý deň môjho čítania Straussových *Zákrut bez ciest*) na vypísaný citát, ktorý mi teraz hneď pripomenul tie „*pohodlím omastené bruchá*“: „*Dielo (a dielo je to Slovo s veľkým S! – J. R.) sa má dotknúť výbojmi (!) nahých koncov nervov vnímavosti a nestieť po mastnej pokožke ľahostajnosti.*“ (To je priam robustne povedané! – poznačil som si vtedy na okraj.)

Ohnivý ker blízkosti Slova! „*Oheň som prišiel vrhnúť na zem...*“! – že práve toto je Strauss, nám potvrdí žijúci prorok našich dní a zbožňovateľ, priam zveľobovateľ (v čom nemá páru!) Straussovho odkazu a slova **Jozef Tóth**: „*Strauss nebol snílko, ani primitívny veriaci, Strauss bol nielen charizmatický prognostik, unikátny hlbinný psychológ, lekár, filozof zo školy večnej múdrosti, literát, hudobník, ale hlavne bol prorokom moderného veku, ktorý práve týmto komplementárnym videním, úsudkom a asistenciou Ducha Božieho rozložil tu sieť na lov, aby zachytával ľudí pred plodiácimi sa žralokmi v kresťanskej Európe a vo svete! A tak mám stále pocit, že nie som hoden, aby som mu podával skalpel na maligné mravné nádory, ani obracal noty na klavíri, kde sa rodili jeho meditácie, ani nestrácal slová pri týchto **horiacich tabuliach radiačného Evanjelia**. Vyčítam si, že som sa o to vôbec pokúšal!*“

„*Horiace tabule radiačného Evanjelia*“ – o diele koho to možno ešte povedať!

Netreba dokazovať, aká je bezprostredná spojitosť onoho „*ohnivého kra blízkosti Slova*“ a „*horiacich tabúl radiačného Evanjelia*“ Pavla Straussa.

A na druhom póle sme my, ľudia dnešnej doby, zvelebujúci ten kút z prhlavy, z ktorého vyžaruje nemenej intenzívna radiácia úpadkového človeka a spoločnosť rozkladajúceho slova. A tieto dva svety sa majú navzájom stretnúť a porozumieť...

Túto tragiku nášho rozpoloženia medzi onými dvoma svetmi výborne vystihuje napr. takýto Straussov text:

„Zlom otrávené očakávania hrozia vždy samozrejmejšie, zvykové a zbanalizované smrti. A preto ma už dávnejšie prestali zaujímať skutky. Už ide len slovo. O vymladené, oživené, zmenené a oživujúce slovo. Doba hluchá k slovu ničí sa ničivými skutkami. Vo veľkom i v malom. Voči oživujúcemu slovu stoja vršiac sa haldy ničivých skutkov, pomaly nezničiteľné a neodstrániteľné.

Ale i slovo sa vie samo zraďiť, zničiť a zmeniť sa na deštrukciu, na trosky skutkov a zo skutkov. A slovo ako záznam demolujúcich skutkov a plánov sa mení na lepkavú špinu, čo zalepí a zaslepí srdcia a mozgy. Tlač tlačí pred sebou všetok duševný odpad.“

Potom nás neprekvapí takéto Straussovo konštatovanie: „Prichodím si ako tieň medzi toľkými chodiacimi pasažiermi na tejto pochybnej lodi, ktorou je každodenný život.“

A my, pasažieri na tejto pochybnej lodi každodenného života sa pokúšame (trúfame si) pochopiť „monológ“¹ toho „tieňa“, pohybujúceho sa medzi nami. Veď je to – z nášho pohľadu – skutočne tieň!

Poznámka. Predminulú noc sa mi znova vybavil ten Straussov tieň – a úplne som zdúpol nad tým, aký je to presný obraz – pojem: veď tieň je to, čo – my pasažieri na lodi každodennosti – stretáme, čo vidíme, vnímame, čím prechádzame – ale čo do nás **nenarazí!!!** A o ten **NÁRAZ** vždy išlo a ide Straussovi. Pozor, pasažieri, ten **TIEŇ** medzi vami o vás všetko vie!

Na tento „vševedúci tieň“ som si okamžite spomenul, keď mi Otokar Březina, Straussov príbuzný duch (v knižočke *Hudba pramenů a jiné eseje* z roku 1989), ponúkol takúto výstižnú charakteristiku Straussovho ducha (medzi nami):

„Neboť kdo překonal smrt tím, že ji mocně, věštecky uviděl, ať ji poznal na loži muk, v hlubokém nahlédnutí do díla rozkoše aneb šťastnou čistotou své bytosti – ale kolik je těchto vyvolených z miliónů lidí? – nabývá svobody, již žádná moc na zemi dáti nemůže. Jako by vystoupil z občanství země a vstoupil v řád vesmírného života duchovního. Nabývá magické moci, a kam vkročí, zakládá víry, stává se knížetem každého dobrého díla na zemi. Otěže událostí padají do jeho rukou, čte v srdcích a jeho jazyk jako po tajemné nemoci, která ranami blesků sežehla celé oblasti vztahů, se změnil; tisíce slov z dětského věku lidstva, slova nenávisti, ironie, posměchu, odsouzení a pýchy, ztratily se z něho navždy; nedovede si na ně vzpomenouti, jako by jich nikdy neslyšel. Zůstala mu jen slova oslnění, soucitu, vděčnosti, pokory a lásky. A neznámí bratří přicházejí k němu nevoláni a zpovídají se mu, chvějíce se bolestnou něhou a štěstím. Je

¹ „Bolestný monológ“, tak nazval Pavol Strauss rozsiahlu esej, ktorá je hlbokou meditáciou nad problémami, ktorých sa dotýkame: *Zobrané... diela VII.*, s. 231 – 247.

sladko a bezpečno jíti s ním; lehký jako tanec je krok jeho milující vůle. Poznání jeho jako slunce o polednách odnímá hrůzu cestám.“

Čo nám zostáva? Prosiť o milosť, aby sme sa z toho davu toľkých chodiacich pasažierov na pochybnej lodi nášho každodenného života mohli vymaniť a zaradiť sa medzi tých neznámych bratov, ktorí „*přicházejí k němu nevoláni a zpovídají se mu, chvějíce se bolestnou něhou a štěstím*“.

Kľúč k problematike, o ktorej hovoríme a ktorej sa nesmelo a nutne povrchno dotykame, nájdeme v slovách Mariny Cvetajevovej (pamätajme, že Strauss patrí do toho radu: Rilke – Strauss, Cvetajevová, Pasternak) v liste otcovi Borisa Pasternaka Leonidovi Osipovičovi o poézii jeho syna (z 5. 2. 1928):

„*А Борис совсем замечательный, и как его мало понимают – даже его любящие. «Работа над словом»... «Слово как самоцель»... «Самостоятельная жизнь слова»... – когда все его творчество, каждая строка – борьба за суть, когда кроме сути (естественно, для поэта высвобождающейся через слово!) ему ни до чего дела нет. «Трудная форма»... **Не трудная форма, а трудная суть**“ (podč. J. R.).*

V Straussovom *Odvrátenom hlase* o tom istom – inými slovami: „*Pri písaní som nikdy nemyslel na niekoho, pre koho by som písal. Preto som nikdy nebol spisovateľ, ale najviac ak píšuci lekár. Možno, že sledovanie toho písania by v niekom niečo vzbudilo alebo pohlo. Vždy šlo o hľadanie presahu na analyzovanú tému.*“ Teda o hľadanie „suti“, podstaty u Cvetajevovej. „*Z toho vyplýva, i možno pozorovaná, deviácia (odchýlka, odklon, odbočenie, vybočenie...) vyjadrovania („trudnaja forma“!). Ale do jemnejších štruktúr treba obmenu brusu nástroja (chirurg o tom vie svoje!) – teda reči, jej komponentov, jej variability, potencovania – zdanlivo nesúrodých pojmov.*“

A na inom mieste: „*Cesta ducha ide pod povrch. Vývoj je v tom, že sa úpenlivo hľadajú, čakajú a vytvárajú tvary duchovného, umeleckého a praktického a vedeckého umu, čo by sprístupnili nové oblasti skutočna. To možno docieľiť len novými formami výrazu umeleckého i vedeckého. – Nový nástroj, či obraz, či novosformovaná hmota reči a myšlienky sú **kus novej hlbšie odhalenej skutočnosti**. Sú tu, kus večnosti. Lebo to je najväčšia skutočnosť.*“²

Niet pochyb, že v Straussovom prípade ide o slovo, inšpirované oným „*ohnivým krom*“, ktorému je Strauss – ako sám o sebe neraz zdôrazňoval, len MÉDIOM; médiom Jeho Slova.

Toto poslanie média nádherne – aj za Pavla Straussa – vyjadril P. O. Hviezdoslav, ktorý sa v závratnej skladbe „*Zájd, slnko, zájd už...*“ obracia k Hospodinovi s naliehavou otázkou:

² Rybák, 2006, s. 20.

Chceš odo mňa
viac? Viac? Tak povýš na činiteľa
ma **svojej vôle**; na proroka pomaz
ma **slova svojho**; za mudrca
ustanov **svojej pravdy**; umenia
mi svojho daj byť šťastným výkonníkom!...

Jak sa ti líbi, **so mnou nakladaj**:

A ja som **tvoj meč**, lúč, tieň, zvuk,
všenaštroj v (Tvojej, Bože) pravici – ač najslabší
Tvoj vyzývateľ...

To sa závratnejšie nedá povedať. To je teda médium: Ten, ktorý je činiteľom **jeho** vôle, pomazaným za proroka **jeho** slova, ustanovený za mudrca **jeho** pravdy, ktorý je výkonníkom **jeho** umenia, je **jeho** mečom, jazykom...

A tento Strauss, čo bol „na proroka slova Božieho pomazaný“, nám v kritickej chvíli dejín vkladá do rúk v desiatich zväzkoch Posolstvo, ktoré mu bol zverené: tie „*horiace tabule radiačného Evanjelia*“, ako ich nazval Jozef Tóth.

Ešte sa jedným citátom zo Straussa pristavme u tohto média, ktoré sa ako tieň pohybuje medzi chodiacimi pasažiermi na lodi nášho každodenného života:

„Nie tí, čo myslia, že idú s dobou (a to sme my! – J. R.) sú v nej **zakotvení**, sú na nej len **nalepení**. Tvárnosť zeme je vždy formovaná myšlienkovým prúdením, ktoré pramení vo vesmírnom tichu trvalej budúcnosti, a z hláv otvorených stálemu tušeniu. Neviditeľné žiarenie zažiha vnútorné svetlá. Ale len málokedy a máloktorých zaplaví nadobro. A tak sa i človek môže stať súhvezdím neznáma.“

K tomu Straussovmu „zakotveniu“ sa mi v ktorúsi noc mihla formula: „**Kotva Večna v búrkach času – to je Strauss!**“

Ak by sa vám k tomu žiadal rým, tu je:

V chaosu tmách – hviezda jasná!

Kotva Večna v toku času –

To je Strauss!

Jasná hviezda – hviezda, čo je Kotva(!) – veď to môže byť len Hviezdoslavova Polárka z jeho prorockej skladby *Oblaky* (spred 135 rokov); tá „istá (= ozajstná) prorokyňa“, čo rozprávať vie „*mnoho, mnoho z minulosti dávnej, ale mnoho už i z budúcnosti*“, a čo prorokovala Slovanstvu závratné poslanie – ovšem s nevyhnutným predpokladom, ktorý (v tom istom čase) v svojom dvojfázovom prorocťve o budúcom osude Slovanstva vyslovil aj Dostojevskij: že Slovanstvo prejde najprv samo tou vertikálnou **konverziou**, ktorej predobrazom je práve Pavol Strauss – a až potom s Božou pomocou prekvásí svet...³

³ Rybák, 2009, s. 4. Len škoda, že mi to redakčne skrátili!

Po tom, čo sme si povedali, je pochopiteľné, že Pavol Strauss si otázku o zrozumiteľnosti svojho (lebo nie svojho!) slova vôbec nekládol.

„Všetko, čo nie je modlitbou, je zbytočné... Všetko, čo nie je vtelením Vôle do slova časného. **Určitý ezoterizmus je nutnosťou.** Nechciet blato inšpirovať. Ducha očistiť od nánosov. Nie mimikry pre pseudoinšpirácie. Je to v každom prípade vždy pokus. Inšpirácie Ducha neladili len z historických príčin vo svojich najväčších formách na latinu. To je božská vrava našich duší a všetko ostatné je malý Babylon.“

Nie je teda Straussov jazyk slovenskou latinou? Božskou vravou slovenských duší? Závratno nad závratno...

Keď sme pred desiatimi rokmi zakladali Spolok Pavla Straussa, pripomenuli sme pritom, že poslaním Spolku (a teda aj spoločenstva vôbec ľudí, ktorých „ožiaril“ Pavol Strauss) je – okrem iného – privyknuť slovenského čitateľa na ten **pevný pokrm** Straussovho slova, o ktorom hovorí sv. Pavol v Liste Hebrejom: „O tom by sme mali veľa čo hovoriť, ale je to ťažké vysvetliť, pretože ste zleniveli počúvať. Lebo hoci by ste po tolkom čase mali byť učiteľmi, znova potrebujete, aby vás niekto učil začiatočným prvkom Božích slov. Stali ste sa takými, čo potrebujú mlieko, a nie pevný pokrm. A nik, kto dostáva mlieko, nechápe slovo spravodlivosti, lebo je ešte dieťa. Pevný pokrm pre dokonalých, pre tých, čo návykom majú vycvičené zmysly na rozlišovanie dobra a zla.“

Samého ma prekvapilo, ako sa nám ten sv. Pavol spojil s Hviezdoslavom, ktorého sme citovali v úvode: veď to Pavlovo „mliečko“ je ten Hviezdoslavov „mňam-mňam demikát“!

Straussovými slovami povedané: „Sú autori, ktorí stav terajšieho sveta zachovávajú (oni nám ponúkajú to „mliečko“ sv. Pavla – J. R.) – a sú autori, ktorých výrazový svet je ako **blýskavica, ktorá čistí priestory budúcich poznaní.**“

Straussovo slovo je ten „pevný pokrm pre dokonalých“, tá „božská vrava duší“ – tých duší, ktoré sú schopné prijať ho ako „blýskavicu, ktorá čistí priestory budúcich poznaní“.

Potom je pochopiteľné, že Strauss môže o tomto svojom slove napísať:

„Najväčším zázrakom nášho bytia je slovo, vo všetkých reláciách pamäti, interferencie zažitého, prežitého, užitého a možného, čo radarovým systémom nášho vnútra vieme premietať do jedinečného prejavu nášho života. V ňom sú zosumované všetky náznaky hodnôt, ako výpuk nášho možného lepšieho ja. Občas sme ako tá slovom naraz oživená vyschnutá ruka, a vždy pred pohľadom farizejských závistníkov a zloduchov všetkých čias. Slovo si v nás vytvorilo záhradu nápadov, predstáv a výplodov, primeraných podmienkam adaptovaných živín, možnosti zloženia pôdy, zatienenia starnúcimi stromami konvencií, oplodnenia láskavosťou slnka poznania, i čiastkového poznania, podľa ročných období milosti.“

I z ústrania slova prichádza prvý aj posledný pozdrav do našich životov. Nech vyhasne, nevyrovná sa tomu ani zánik slnka. Zatiaľ stojíme oboma nohami na pôde slova. V ňom je duch transponovaný do pozemských podmienok.“

Čítaš to a nemôžeš sa zbaviť otázky: Ale je toto o našom slove?!

Je to o našej reči? – čudoval som sa pred dvadsiatimi rokmi (v Zápisníku zo 4. sept. 1993) po prečítaní Straussových slov: „*Reč je najväčší dar človeka. Je to spôsob komunikácie cez všetky relácie bytia a všetkými smermi. Len cez reč si môžeme všetko priblížiť a prisvojiť. – Reč je duchovný cievny systém, s množstvom ešte nepoužitých, ale použiteľných preformovaných ciev (spomeňme si na „blýskavicu, ktorá čistí priestory budúcich poznatí“ – J. R.), až po najjemnejšie kapiláry. Reč je veľký penetračný systém, najmä cez systém medizácie (??).“*

K tomu som si vtedy poznamenal: Najprv sa musíme stať zázrakmi sami, potom sa nám aj reč stane zázrakom. – Nezabúdajme, že človek ak padá, padá nižšie ako zviera. A padá ta aj so svojou rečou.

A pred tridsiatimi rokmi – 15. 2. 1983 – mám v Zápisníku záznam:

Úžasný text, ktorý si treba kresliť husím brkom a vyzdobovať iniciálami, znie takto:

*„Keď sa náhodlosť nakupia ako vrch pred vnútornými nutnosťami, usmieva sa pomíjajúcnosť. Ale za iróniou večnej premeny badať bolestný výraz na tvári možnosti. Ona vie, že je pomenovaním a stvárnením v slove a tvare skutočnejšou a prítomnejšou. Je skoro trvaním. **Lebo len čo sa preletom vpiše do azúru chvíle nikdy neprestane. Byť a trvať sa stávajú jedným.**“*

Vnímam to ako vrchol myslenia, nad ktorý nemožno ísť. To už vlastne nie je ani myslenie, ale *stav ducha*, pre ktorý ešte nemáme pomenovanie.⁴

Vžívam sa (vôbec to nie je ťažké!) do rozpoloženia človeka, ktorý zoberie do rúk nejaký text Pavla Straussa – zväbený aj našou agitáciou – a skôr či neskôr narazí v ňom na niečo, pričom mu zostane rozum stáť. Pritom môže nastať skratová reakcia, o ktorej môj zápisník vydáva svedectvo už pred 30 rokmi (15. 2. 1984) – keď som od Pavla Straussa dostal jeho esej *Nežiť a žiť*, z ktorej som mal urobiť pásmo pre rozhlas. Dajme slovo zápisníku:

*„A teraz k textu. Prvé letmé čítanie – dojem závratna, ktoré až **odpuďzuje**, – tak som pred ním **malý!!!**“*

Nikdy sa tak v dejinách nevolá „*Ukrižuj!*“, ako vo chvíli, keď nám niekto ukazuje, čo by z nás mohlo byť.

A o pár strán ďalej: „*Ako málo bude tých, čo sa budú môcť – slovo za slovom – vydať po Straussových stopách! A nie vedenie či nevedenie im bude pritom hlavnou prekážkou, ale život – neživot!*“

⁴ Rybák, 2006, s. 19 – 20.

Mimochodom. To pridáva celkom iný význam Rúfusovmu „vžiť sa“ z úvodného motta („*spôsob myslenia, do ktorého sa treba vžiť*“); zdalo by sa, že to vyžaduje nejaký sústavný *nácvik*; ale ono to znamená skutočne ŽIŤ v duchu Straussovho života!

Akú radu teda dáme čitateľovi, ktorý zastal v rozpakoch nad Straussom – aby sa mu ho náhodou nezažiadalo „*šmarit' do kúta*“, ako robil Strauss s aktovkou, keď prišiel domov zo školy – a vrhol sa ku klavíru.

Zájdem si po radu do obdobia spred 166 rokov k Nikolajovi Vasilievičovi Gogolovi, ktorému vtedy vyšla kniha *Vybrannyye mesta iz perepiski s družiami*, ktorá sa stretla s takým prudkým odporom a s takým zvráteným pochopením autorovho zámeru, že sa Gogol' ozaj ocitol ako ten Straussov *Človek pre nikoho*.

Gogol' vtedy úpenlivo (!) prosil svojich čitateľov nedať sa odradiť miestami, ktoré sú zatiaľ pre mnohých alebo možno aj pre všetkých záhadné (Strauss by nám tu pripomenul svoje slová: „*Človek rezonuje len na to, na čo je vnútorne us pôsobený*“) a sústrediť sa na miesta, ktoré sú im dostupné. Pokračovanie si ponechám v origináli:

„Я очень не даром молил всех прочесть мою книгу несколько раз, предугадывая вперед все эти недоразумения. Поверьте, что нелегко судить о такой книге, где замешалась собственная душевная история человека, непохожего на других, и притом еще человека скрытного, долго жившего в себе самом, и страдавшего неумением выразиться.“

Strauss vedel – zhodne s Gogolom – o svojom duševnom svete, že jeho „*skutočný zmysel nebude tak skoro pochopený*“ – ináč by sa nebol nazval *Človekom pre nikoho*.

A preto by sa iste pripojil ku Gogolovej prosbe prečítať svoju knihu opakovane, a pritom v rôznych fázach svojho duševného rozpoloženia, vo chvíľach, keď sme viac naladení na **svoju** vnútornú spoveď, lebo iba v takých chvíľach je duša schopná chápať inú dušu – „*a v knihe mojej delo duš'*“ – ide o dušu!

Bojím sa, že táto naša „*rozprava*“ o Straussovej nezrozumiteľnosti vyznela pre potenciálneho čitateľa Straussa skôr odpudzujúco, ako príťažlivo, ale veď žijeme vôbec nie vo veľmi vábnej dobe, ktorú nám Strauss tak drasticky vykreslil viac ako pred polstoročím, keď sa to ešte mohlo zdať ako zlý sen.

Lenže Strauss nám nechal (alebo tlmočil ako médiúm!) aj optimistickú víziu, ktorá sa práve v týchto našich dňoch (len si spomeňme na Františka na Petrovom stolci!) začína nástojčivo presadzovať:

„Táto éra, ktorá hrozí, môže ovšem skončiť v netušenom debakli, keď duchovné hodnoty prevýšia schopnosti svetového parku živých strojov a zničia ho. A starý svet myšlienok, citov a ľudskosti zastaví tento šialený nový svet novej reči.“

*V apokalypse možno vyčítať koniec sveta ohňom, no môže to byť oheň ducha (Horiace tabule radiačného Evanjelia!), ktorý sa prevalí cez neduchovný svet. A tým, že ho zničí, zachráni ho!*⁶

Literatúra

- BŘEZINA, Otokar, 1989. *Hudba pramenů a jiné eseje*. Praha: Odeon. 244 s.
- RYBÁK, Július, 2006. *V dotyku s Pavlom Straussom*. Košice: CompuGraph. 87 s.
- RYBÁK, Július, 2009. Dvojfázové proroctvo Fiodora Michajloviča Dostojevského. *Literárny týždenník*, 22 (19 – 20), s. 4.
- STRAUSS, Pavol, 1994. *Odvrátený hlas*. Bratislava: Slovenský spisovateľ. 177 s.
- STRAUSS, Pavol, 2000. *Človek pre nikoho*. Bratislava: DAKA. 192 s. ISBN 80-967378-6-4.

Summary

Notes to Strauss's Incomprehensibility. The contribution – in terms of specifying its name – is not about Strauss's inability to clearly „shape seen and identified“ (Rúfus), but about our inability to understand and accept Strauss's text and word. That our „debate“ about Strauss's incomprehensibility be sounded for potential readers abminable rather than appealing, but we all live in a very unattractive time which Strauss dramatically portrayed more than half a century ago, even though it might seem like a bad dream. But Strauss left us (or conveyed as a medium!) an optimistic vision, which in these our days (remember to František and his papal power!) begins insistently assert: *„This era, which threatens, may end up in unsuspected debacle, when spiritual values exceed the ability of the world fleet of live plant and destroy it. And the old world of thoughts, feelings and humanity, stop this crazy new world of new language. In apocalypse end of the world can be revealed with fire, but it can be a fire spirit (burning boards of radiation Gospel!), which roll over unspiritual world. And that destroys him, save him!“*

O autorovi

Prof. PhDr. Július Rybák, CSc. Prekladateľ, pedagóg, jazykovedec a esejista, ktorý pôsobil ako vysokoškolský pedagóg na viacerých slovenských univerzitách (Bratislava, Prešov, Košice). Pracuje najmä v oblasti konfrontačného opisu slovenčiny a ruštiny či metodiky vyučovania. Venuje sa prekladom ruskej krásnej literatúry, teoretickým otázkam prekladu i výskumu slovenskej a ruskej filológie. Jeho životnú i umeleckú dráhu ovplyvnilo stretnutie a osobné priateľstvo s mysliteľom a spisovateľom MUDr. Pavlom Straussom a tiež s akademickou maliarkou Máriou

Medveckou. Vydal viacero publikácií, v ktorých interpretuje tvorbu Pavla Straussa. Na podnet Júliusa Rybáka vznikol *Spolok priateľov Pavla Straussa*, ktorý sa systematicky zaoberá jeho odkazom. Pod jeho vedením vychádza tiež časopis *Listy PS* (*Listy Pavla Straussa*).

Kontakt: salatin@g-comp.sk

TVORBA PAVLA STRAUSSA V STREDOEURÓPSKOM KONTEXTE

Tibor Žilka

Narodil sa 30. augusta 1912 v Liptovskom svätom Mikuláši a zomrel 3. júna 1994 v Nitre. Obidva dni pripadajú na piatok v kalendári – ten prvý bol posledný v mesiaci, ten druhý bol zase prvým piatkom. Prvý piatok bol dňom jeho úmrtia, ale tento dátum je aj inak symbolický – v ten istý deň zomrel aj jeden z najvýznamnejších predstaviteľov literatúry 20. stor. Franz Kafka. Lenže ten skonal o 70 rokov skôr.

MUDr. Pavol Strauss bol telom i dušou Stredoeurópanom. Viazal sa k tomuto teritóriu nielen priestorovo, ale aj časovo. Stred týždňa, čiže streda, formovala jeho biografiiu. Streda bola aj dňom jeho ženby (4. apríla 1945), ale aj dňom pohrebu (8. júna 1994). A deň, keď bola odhalená pamätná tabuľa pri príležitosti jeho nedožitých 88. narodenín, bola opäť streda. Keď sme sa s ním pred devätnástimi rokmi lúčili, väčšina z nás precitovala tú chvíľu tak, že náš priateľ nás síce opúšťa v zmysle pozemského života, ale odchádza do večnosti, kde sa s ním raz opäť stretieme. Pamätná tabuľa bola umiestnená na budove bývalej polikliniky, v ktorej P. Strauss mnohým pacientom vracal nádej do života. A tak sme sa s ním v duchu stretli znovu, zaspomínajúc si na čaro jeho osobnosti, na tú zvláštnu aureolu, preiaknutú nevšedným citovým bohatstvom i duchovným potenciálom. Bol jedným z nás, a predsa bol iný. Bol iný v nazeraní na svet, v odpúšťaní svojim neprajníkom, v uchopení sveta vo svojich dielach, zväčša rozsahom útluckých. Vydal síce v nemčine prvé dve básnické zbierky, ale za primárne pokladal slovenské slovo.

Židovský chlapec nemal ešte ani päť rokov, keď začal chodiť do katolíckeho kostola. Ale kým konvertoval, musel uplynúť ešte dlhý čas. Stalo sa tak totiž až roku 1942. Na katolícku vieru prestúpil ako tridsaťročný. Počas svojho pôsobenia v Ružomberku od roku 1939 sa dostáva do kontaktu s rodinou Munkovcov, ktorí konvertovali zo židovstva na katolicizmus. Boli to rodičia Franz a Gizela a ich nadané deti: starší Tomáš a mladší Juraj (jezuiti.sk/blog/munkovci/zivotopis/).¹

¹ Tomášovi rodičia, František Munk a Gizela Kohnová, pochádzali z dobre situovaných židovských rodín. František (pôvodným menom Filip) ukončil v júni 1912 Vyššiu obchodnú školu v Prešporku (Bratislave). Po absolvovaní vojenskej služby (1915 – 1918), ktorú skončil s vyznamenaním od rakúskeho cisára Karola za zásluhy o vojenský priemysel, žil v Lučenci. Tam spoznal svoju budúcu manželku Gizelu, ktorá bola vydatá za lučeneckého inžiniera Eugena Policzera. V januári 1923, po dohode oboch manželov a po súdnom pojednávaní na sedrii v Banskej Bystrici, sa manželstvo Eugena a Gizely Policzerovcov skončilo rozlúčením ich zväzku. Nato sa Gizela a František Munk zosobášili v Lučenci 2. mája 1923. František mal v tom čase dvadsaťosem a Gizela dvadsaťtri

Prirodzene, vplyv tejto rodiny na jeho ďalší vývoj často spomínal aj v osobnom styku, napokon – ako vieme – všetci sa stali obeťou rasovej diskriminácie: Gizela a Juraj pravdepodobne v koncentračnom tábore, Franza a Tomáša Nemci zastrelili 21. apríla 1945 kdesi pri meste Neuruppin severne od Berlína pri presune väzňov. Ich proces blahorečenia sa začal v roku 2011. Ako na to poukazuje Martin Koleják vo svojej monografii, od rodiny Munkovcov sa vždy vracal radostný, našiel tam prostredie, ktoré potreboval.²

Po skončení gymnaziálnych štúdií sa Pavol Strauss (maturoval roku 1931) zapísal na Lekársku fakultu Viedenskej univerzity, kde aj absolvoval dva semestre. Stadiaľ sa dostal do Prahy na Nemeckú univerzitu a tam roku 1937 získal lekársky diplom. Keďže po nemecky vedel na úrovni materinského jazyka, v tomto jazyku uzreli svetlo sveta jeho prvé dve básnické zbierky. Už aj názvy zbierok sú nezvyčajné: *Die kanone auf dem Ei*³, *Schwarze Verse*⁴. Prvý názov chtiac-nehctiac evokuje surrealistickú poéziu.⁵ Nie náhodou. Vtedy v českom prostredí surrealizmus získal pomerne veľký životný priestor. Ako maku bolo básnikov, ktorí sa stali prívrženca-ami tohto umeleckého smeru. Na začiatku tridsiatych rokov Vítězslav Nezval, jedna z najvýznamnejších osobností českej literatúry 20. storočia, vydal tri surrealistické básnické zbierky.

Keď Strauss publikoval svoje knižky, surrealistická skupina zohrávala významnú úlohu už aj na Slovensku. Jej členmi boli a v nej pôsobili Rudolf Fabry, Štefan Žáry, Pavel Bunčák, ako aj prozaik, neskorší signatár Charty 1977, Dominik Tatarka.⁶ Surrealizmus vplýval dokonca aj na katolíckych básnikov, jeho stopy sú rozoznateľné vo vtedajšej poézii katolíckeho básnika Rudolfa Dilonga. Nemecké básne Pavla Straussa sú predsa len ovplyvnené avantgardnými smermi, napokon v pražskom prostredí sa surrealizmus v tom čase aj udomácnil, najmä básnické zbierky Vítězslava Nezvala reprezentujú tento smer – *Žena v množnom čísle* (1933), *Praha s prsty deště* (1936), *Absolutní hrobář* (1937).⁷

rokov. Dňa 29. januára 1924 v Budapešti sa manželom Munkovcom narodil syn Tomáš. Munkovci zatiaľ žili v Lučenci, až v roku 1926 sa presťahovali do Bratislavy. Otec rodiny František pokračoval v budovaní svojej kariéry. Začiatkom tridsiatych rokov pôsobil ako riaditeľ hospodárskej a priemyselnej akciovej spoločnosti v Mukačeve. Zo služieb spoločnosti vystúpil v marci 1932. Dňa 16. apríla 1930 sa im v Bratislave narodil druhý syn Juraj.

² Koleják, 2013, s. 26 – 29.

³ *Delo na vajci*, 1936.

⁴ *Čierne básne*, 1937.

⁵ Hovorilo sa aj o tom, že tieto básne boli prvé surrealistické básne v nemeckej poézii, čo však Ladislav Šimon popiera, na druhej strane – ako tvrdí – „*sú tieto básne literárne významné i v kontexte celého vtedajšieho písomníctva vznikajúceho v nemeckom jazyku*“ (Šimon, Ladislav, 2001. Pavol Strauss a Rainer Maria Rilke. In Žilka, Tibor (ed.). *Duchovnosť ako princíp tvorby*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa. s. 26 – 27).

⁶ I Mária Bátorová polemizuje s názorom, že by Pavol Strauss inklinoval k surrealizmu (Bátorová, 2006, s. 42 – 44).

⁷ Jelínek, 1961, s. 84 – 89.

Pražská literárna atmosféra teda do značnej miery vymedzila literárne experimenty a orientáciu Pavla Straussa. Tu mal príležitosť stretnúť sa s Vítězslavom Nezvalom, Maxom Brodom, Franzom Werfelom, ale poznal aj Hermanna Brocha, ktorého Milan Kundera v diele pod názvom *Umění románu* takpovediac chválospevmi velebí a pokladá ho za jedného z najlepších spisovateľov 20. storočia⁸. Úprimne povedané, aj Pavol Strauss často spomína meno tohto spisovateľa a vo svojej knižnici veľmi starostlivo opatroval jeho nemecké diela a viaceré z nich čítal zakaždým znova a znova. Ale s kým udržiaval najužšie kontakty, to bol pražský rodák Oskar Baum (1883 – 1941), slepý básnik a prozaik, ktorý mal jedenásť rokov, keď v Plzni stratil zrak. Neskôr pôsobil ako učiteľ hudby a zomrel na následky operácie skôr, než ho mohli fašisti úplne zlikvidovať pod vplyvom rasovej diskriminácie. Jeho manželka a členovia rodiny neskôr zahynuli v Terezíne.

Spomínajúc Prahu, na myseľ nám zide predovšetkým veľká trojka: Franz Kafka, Franz Werfel a prirodzene, Reiner Maria Rilke. Predovšetkým Reiner Maria Rilke je jeho veľkým vzorom, lebo Pavol Strauss sa zakrátko vymanil spod vplyvu surrealizmu, a to tak, že tento básnický velikán postupne zasunul do úzadia všetkých svojich rovesníkov.

Záverennú báseň nasledujúcej, poslednej zachovanej básnickej zbierky, lebo jedna kniha sa stratila, napísal koncom roku 1940, ale ešte aj o dva roky neskôr básne cizeloval. Avšak zväzok v skutočnosti uzrel svetlo sveta iba roku 2001, navyše dvojязыčne – po nemecky a po slovensky. Názov: *Slová z noci – Worte aus der Nacht*⁹. Básne do slovenčiny preložil katolícky básnik Teofil Klas. Ak si zväzok prečítame, zistíme, že tu už silne cítiť vplyv R. M. Rilkeho. Odvtedy pre Straussa stojí Rilke najvyššie na Parnase... Do jeho blízkosti pristupuje iba jeden básnik – Slovák Milan Rúfus. Ten však pristupuje k nemu tak blízko, že univerzitný profesor Lev Bukovský, rektor Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 21. mája 1992 obidvom básnikom naraz udeľuje Čestný doktorát univerzity (doctor honoris causa). Pavol Strauss mi neraz osobne pripomenul, že títo dvaja básnici najväčšmi oslovili jeho vnútro. (Na tretieho sa presne nepamätám, ale pravdepodobne to bol Holan.)

Pravda, sám Milan Rúfus vedel vysloviť nádherné myšlienky o Straussových textoch, esejach, o jeho osobitnom umení. Obaja ponímajú poéziu totožne. Podľa nich sa poézia vyrovná modlitbe, takže poézia môže vyniesť našu obraznosť do takých výšok, kde môže preniknúť iba modlitba. Poézia a modlitba, modlitba a poézia! Tie dva pojmy sú trebárs aj zastupiteľné: Strauss a Rúfus, Rúfus a Strauss. Oni, čo obaja spolu siahajú na výšiny básnického etosu. Oni, čo sa nikdy neznižujú na úroveň všednosti. Poézia obidvoch rozozniera transendentálne sféry.

Keď Pavol Strauss v nitrianskej nemocnici skončil svoju pozemskú púť, Milan Rúfus sa so svojim priateľom rozlúčil básňou. Názov básne: *Rekviem za Pavla*

⁸ Kundera, 2000, s. 72 – 75.

⁹ Bratislava: DAKA 2001.

*Straussa a za nás.*¹⁰ Aj on cítil, ba vedel, že Pavol Strauss nie je všedný zjav v slovenskej literatúre. Avšak to isté platí aj o ňom: ako básnik je osamotená postava, ktorá ešte aj v čase totality bola schopná v jednom básnickom obraze alebo narážke rozkmitať nábožnosť, zachytiť biblické (Božie) slovo vo svojich básňach mäkkého hlasu.

Napriek spriaznenosti s Rúfusom a tvorbou Rilkeho sa Strauss venoval hlavne próze. Nebola to próza príbehová, obsahovala iba dejové útržky, ktoré slúžili na rozvíjanie komentára, úvah, esejistických pasáží. Aj keď všeličo sa dá skúmať v tvorbe P. Straussa, najviac je frekventovaná práve esejстика, okorenená duchovnosťou, čím je na hony vzdialená publicistickej faktografii. Dokumentárnosť, aj keď niekedy nepresná, charakterizuje eseje Vladimíra Mináča. Ani Janko Matúška sa nevyšplhal do takej výšky so svojimi esejami ako P. Strauss. Chýbal u oboch predstaviteľov slovenskej literatúry ten rozmer, ktorý charakterizoval ako mysliteľa práve P. Straussa. Zdá sa, že esejizácia prózy dosahuje v stredoeurópskom regióne najvyšší stupeň, o čom nepriamo svedčí i tento citát:

„*Specifickým jevom 20. stol. je esejizace fikční prózy, projevující se celkovou intelektualizací stylu nebo i prokládáním narace samostatnými esejistickými texty zejména v tvorbě R. Musila (Muž bez vlastností), H. Brocha (románem Náměsíčníci prolíná esej Rozpad hodnot), L. Klímy, M. Kundery a D. Hodrové.*“¹¹

Práve s tvorbou Roberta Musila vykazujú mnohé podobné črty texty P. Straussa, napriek tomu, že zdanlivo nevytvoril diela väčšieho rozsahu. Obyčajne jeho dielam chýba kompozičná ucelenosť, napriek tomu napr. kniha *Človek pre nikoho* aj svojím obsahom i rozsahom značne pripomína románovú stavbu. Toto dielo sa síce vyznačuje autobiografickou faktografiou, ale fakty či drobné anekdoty sú iba východiskom pre úvahy, pre esejistické pasáže, ktoré v celej knihe dominujú. Práve v tejto knihe píše: „*Chvilu som podľahol i tvrdeniu, že román je poézia dvadsiateho storočia. No občas i bol a je. Bo všetko, čo je pravdivé, je poézia. Pravdivé nie je v zmysle plytkého realizmu, ale svojimi tykadlami ako duchovnými radarmi, ktoré prenikajú všetkými smermi a hĺbkovými ponormi všetko, čo je zjavné i tušené.*“¹² V ďalšom odseku vymenúva viacerých významných autorov, ktorých čítal, medzi nimi dominujú práve Rakúšania Broch a Musil: „*Od Döblina po Werfela a Hesseho, od Brocha a Musila po Joyca.*“¹³ Ale aj ďalší autori nemeckej jazykovej oblasti sú mu vzácní a inšpiratívni: pražský rodák Franz Werfel, s ktorým sa aj osobne poznal, Hermann Hesse, autor biografických esejí *Boccaccio* (1904) a *Franz von Assisi* (František z Assisi, 1904), ale spomína aj Karla Krausa, autora

¹⁰ Báseň bola preložená aj do maďarčiny a preložil ju Sándor Tóth i s ďalším básňami M. Rúfusa a P. Straussa. Je to dvojjazyčná publikácia pod názvom: *Liptói lantosok* (Liptovskí pevcí). Báseň Milana Rúfusa a Pavla Straussa v preklade Sándora Tótha.

¹¹ Mocná – Peterka, 2004, s. 178.

¹² Strauss, 2000, s. 52.

¹³ Tamže, s. 52.

knihy *Die letzte Tage der Menschheit* (Posledné dni ľudstva, 1922). Kniha Karla Krausa bola preložená aj do slovenčiny a v roku 1987 vyšla v Tatrane (preložili ju Ján Strasser a Peter Zajac). U rakúskych autorov všade prevláda kritika rakúsko-uhorskej spoločnosti, jej zotrúvania na starých základoch a buď predpovedajú jej zánik (R. Musil), alebo sa vyrovnávajú s jej zánikom (K. Kraus).

P. Strauss sa už nemusel trápiť s rozpadom Rakúsko-Uhorska, narodil sa do inej doby, žil v následníckom štáte – v Československu. Bol však autorom, ktorý bol odchovaný na intelektualizme svojich predchodcov. Bol aristokratom ducha, čím sa približoval k týmto autorom. Čítal autorov, ktorí si zakladali na vzdelaní a boli skutočnými intelektuálmi. Ani jeden z nich netvoril svoje diela pre masu, pre lacný duchovný pokrm, založený výlučne na príbehu a osvedčených efektoch. To, čomu sa dnes hovorí populárna literatúra, bola na hony vzdialená týmto autorom a eo ipso aj pre P. Straussa. Ani často nespomína slovenských predchodcov alebo diela autorov zo stredoeurópskeho regiónu – prirodzene, okrem nemeckých a rakúskych autorov – s tými sa zoznamoval až v neskoršom veku, keď sa usadil na Slovensku. V pražskom období sa stretáva s významnými osobnosťami, o čom svedčí i tento citát: „*Vcelku to boli prchavé a niekedy i nepriame známosti s Brochom (od Brocha mám aj súkromné fotografie, niektoré listy a niekoľko básní), Werfelom, Maxom Brodom a Oskarom Baumom v Prahe. Vo Viedni som sa stretol na prednáške s Béloom Bartókom, ktorý si vďačne spomenul na Bratislavu.*“¹⁴ Zdá sa, že hľadal i nachádzal tieto známosti, napokon P. Strauss bol už vtedy osobnosťou, preto mohol nadviazať kontakt s hociktorým súčasným či budúcim veľikánom kultúry, ale aj politického života. Čo sa týka politikov, stretol sa aj s V. Clementinom, o ktorom sa vyjadroval veľmi pozitívne, v Prahe bol v kontakte aj s L. Novomeským, ale poznal aj V. Nezvala.

Osobitne sa musím zmieniť o dvoch komunistických politikoch s odlišným osudom. Ide o Václava Kopeckého a Otta Šlinga. Obidvoch spomína v autobiografickom románe *Človek pre nikoho*. S nimi sa stýkal v období, keď inklinoval k ľavičiarstvu. Hodno tu jednu pasáž z jeho knihy odcitovať v súvislosti s obdobím, keď sa pohyboval v ľavičiarских kruhoch:

„*Študentské krúžky, schôdzky, manifestácie a eroticko-bohémske avantúry s umelcami boli deformačnými formami tých rokov. Rečenie na Slovanskom ostrove s Vaškom Kopeckým a Sinkulem bolo vyvrcholením, a veľké študentské kravály okolo insígnii, keď som všetko pozoroval zavesený do Otta Šlinga.*“¹⁵

V prvom prípade ide o Václava Kopeckého, ktorý v období Gottwaldovho prezidentovania bol predsedom vlády komunistického Československa a v plnej miere nesie zodpovednosť za vykonštruované procesy a diktatúru.¹⁶ Otto Šling sa zase

¹⁴ Žilková – Žilka, 2009, s. 321.

¹⁵ Strauss, 2000, s. 66.

¹⁶ M. Kolečák vo svojej monografii tiež spomína prejav P. Straussa na študentskej mani-

stal obeťou svojho komunistického presvedčenia, lebo v roku 1952 bol popravený na základe vykonštruovaných obvinení v procese, ktorý poznáme aj pod názvom protištátna sprisahanie. Spolu s Clementisom a ostatnými dvanástimi obvinenými bol odsúdený na trest smrti (z pätnástich iba traja neboli popravení). S týmito neskoršími známymi politikmi sa stýkal P. Strauss v rokoch, keď ešte všetci boli mladí a V. Kopecký ani sám netušil, akým negatívnym smerom sa jeho život bude uberať. Napriek tomu je obdivuhodné, ako sa skoro P. Strauss vysporiadal s ľavičiarstvom. Aj tu mu hodne pomohlo vzdelanie, jeho intelekt a jeho nevšedný talent pre hudbu. Už v ďalšom odseku totiž opisuje svoj obrat, ktorý sa často spomína v súvislosti s jeho prechodom k pravičiarstvu:

„No vtedy došlo k zlomu, po vyjdení prvej knihy básní. Práve som bol narukoval. Dozvedel som sa, že Stalinovi sa nepáčilo predstavenie Šostakovičovej opery. Hneď zakázal jeho verejnú činnosť. Údajne sa vtedy Šostakovič dlhý čas len opíjal. Vtedy som razom prerušil všetky kontakty s komunistickým hnutím, rozhorčený a zhrozený nad takým štýlom kultúrnej politiky.“¹⁷

Pravda, tu treba povedať, že jeho mentalita a osobné danosti vždy viac inklinovali k individualizmu ako ku kolektivismu, ktorý je charakteristickým znakom každého ľavičiarstva. Treba zároveň k tomu dodať, že každý kolektivismus nesie v sebe zárodok diktatúry a teroru, lebo zapojenie ľudu do politiky zákonite vytvára priestor pre jednotlivca, ktorý sa skôr či neskôr ocitne na samom vrchole neobmedzenej moci a diktátorstva. A keďže zväčša ide o človeka vhodného pre pospolitý ľud, ide v musilovskom chápaní o „muža bez vlastností“ a bez mimoriadneho intelektu, ktorý svoje osobnostné nedostatky vyvažuje prenasledovaním intelektuálnej elity. Ani netreba tu spomenúť tie najmarkantnejšie prípady (J. V. Stalin, A. Hitler), ale stačí uviesť znovu V. Kopeckého, ktorý síce začal študovať na vysokej škole, ale nedošťudoval.

P. Strauss sa zákonite musel rozísť s týmito nepodarkami svetových a československých dejín. Obrazne povedané, od tohto rozchodu s komunistickým hnutím, s ktorým – dovoľm si tvrdiť – sa nikdy úplne nestotožnil, zostal do konca života na lavici náhradníkov. Nikdy sa už nepremiestnil do stredu diania, hoci mal na to všetky predpoklady. Aj v literatúre zostal iba – ako sa sám vyjadril – „*píšucím lekárom*“ bez náležitého uznania a ocenenia. Trošku úcty sa mu dostalo až po zmenách v roku 1989, ale to už bolo neskoro, ba boli autori, ktorí sa viac prepracovali na vrchol aj vtedy ako P. Strauss.

Z literárneho hľadiska však jeho esejizmus dosahuje také výšky, na ktoré sa nevyšplhal žiadny autor slovenskej literatúry, a ktorý je kongeniálny s autormi sve-

festácii v Prahe: „*Rečnil na veľkej študentskej manifestácii na slovanskom ostrove v Prahe vedľa Vaška Kopeckého, Sinkuleho a Sama Takáča. Vaška Kopeckého, neskoršieho ministra, a jeho potom zmlátil policajt pod bránou*“ (Koleják, 2013, s. 23).

¹⁷ Strauss, 2000, s. 66 – 67.

tového mena (R. Musil, K. Kraus, H. Broch). A všetci spomenutí autori sú Rakúšania, sú súčasťou rakúskej literatúry. Esezizmus v tom období, keď sa P. Strauss ocitol na spisovateľskej dráhe, prekvtal aj v Nemecku. Z toho čerpal aj maďarský esejista na Slovensku Zoltán Fábry, vzdialený od sveta a tvoriaci v malebnej kúpeľnej dedinke Štós.

Tento esejizmus prerastá celým dielom P. Straussa a je najvýraznejšou črtou jeho prozaickej tvorby. Je založený na uvádzaní faktov, niekedy krátkeho príbehu, na ktorý sa potom viaže filozofická úvaha často takmer na úrovni svetových velikánov a okorenený hlbavým intelektom. V tom je svojský a jedinečný v rámci slovenskej literatúry. Ale táto hĺbka a ponor je daný tým, že sa v mladých rokoch pohyboval medzi nadpriemernými osobnosťami alebo aspoň sa dotkol ich vyžarujúcich lúčov génia. Napokon tomu dopomohol predovšetkým vlastný vklad vo forme nevšedného vzdelania a humanistickej orientácie aj vďaka lekárskemu povolaniu, ktoré mu dávalo námety na úvahu. Svedčí o tom aj knižočka *Zákruty bez ciest* (1993), prvýkrát vydaná v období dubčekovského odmäku.

Medicína, literatúra a hudba determinovali život P. Straussa, ale predovšetkým katolícka viera mu dávala zmysel. Hudba patrila k životnej náplni P. Straussa, čo je sčasti pochopiteľné po zvážení rodinného zázemia, v ktorom vyrastal. „V matkinej rodine bolo veľa muzikantov, dve speváčky, čelista, rodák z Detvy, sama matka bola dobrá klaviristka.“¹⁸ Jeho eseje siahali na zážitky získané počúvaním alebo hraním hudobných majstrov, akými boli J. Brahms, T. Billroth, R. Wagner, F. Liszt. Ešte podnetnejšie sú jeho úvahy o spojení hudby a medicíny, hoci – ako sám tvrdí – ide o dotyky a vzájomné pospájanie zdanlivo nesúvisiacich svetov. Hudba má podľa neho pre lekára osobitnú funkciu. Keď je umorený prácou, otvára mu nádherný svet vnútornej krásy a nových výhľadov.

P. Strauss budoval svoj vnútorný život na princípoch náboženskej viery, ale hudba tomu vôbec neprotirečila. Ako sám tvrdí na viacerých miestach, mystický stav umelca, poetické zvrúsenie sa stali východiskovou tézou viacerých umeleckých smerov. Hudba ľudí zblízuje, vytvára citovú jednotu, stmeluje ich do priateľského zväzku. Spája sa s tým aj vedomé odmietnutie konzumného davu, ale aj prijatie utrpenia a bolesti.

Hudba sa vypína v tvorbe P. Straussa k samým vrcholom jestvovania a nadobúda ontologickú podobu. Je prejavom božských cností, najmä lásky k človeku – aspoň tak to vyznieva z vyznania autora. Hudba je podľa neho všetkým prístupná reč, ktorá má veľkú silu zblížovania.

Cez medicínu sa otvárali autorovi priestory pre zmapovanie filozofie života a smrti, prechodu z jedného stavu do iného. Ale najzaujímavejšie sú tie pasáže, ktoré pojednávajú o lekároch-umelcoch. Aj sám sa pokladal za píšuceho lekára. Ako lekár sa stal autorom neustále pertraktujúcim otázku smrti. Život lekára si

¹⁸ Strauss, 2009, s. 322.

predstavuje ako službu a základom služby je láska k blížnemu. I v tom je kresťanský princíp, dokonca ten najvyšší. Keď analyzuje povinnosti chirurga, nezabudne pripomenúť nádej. Láska, nádej, viera! Aj smrť či skôr blízkosť smrti dokáže opísať v mnohých variáciách a obmenách. Stačí si spomenúť na opis smrti A. P. Čechova:

„Čechov miloval kvety a stromy nadovšetko a posielal často manželku, aby sa šla prejsť po parku. I 14. júla 1904, keď sa vrátila z prechádzky, bol veselý, ba porozprával jej veselú anekdotu. Naraz došlo u neho k ťažkej zádušnosti. Lekár poslal po kyslík. Ale Čechov pokojne namietal: „Netreba už, kým ho donesú, budem mŕtvy.“ Požiadal o pohár šampanského a vyprázdnil ho na zdravie manželky. Potom zaspal a viac sa neprebudil.“¹⁹

Načiera totiž hlboko do tajov medicíny a z hľadiska svojho subjektu analyzuje tvorbu i život spisovateľov, pochádzajúcich spomedzi lekárov. Bolo ich veľa, veď medicína a jej predstavitelia sa najviac vedia priblížiť k ľudskej duši, najviac prenikajú do vnútra človeka.

Kresťanský zmysel pre život sa zračí aj zo Straussovho postoja k pacientom: vždy je láskavý, ľudský, chápaný. Aj v humore. Aj keď ide o smrť, resp. blízkosť smrti, dokáže dať návod na prijatie tohto stavu prirodzeným pokojom, ba aj humorom – nevtieravým, dobromyseľným, upokojujúcim. Pavol Strauss bol aj v medicíne osobnosťou, ktorá akoby bola riadená „zhora“ Božími zákonmi. Pomáhal bez toho, aby vyžadoval uznanie či protihodnotu. Pomáhal, aby liečil telo i dušu.

Za svojho 82 rokov trvajúceho života liečil a vyliečil veľa pacientov a zanechal po sebe vzácne knihy, ktoré majú svoj filozofický rozmer. Čo napísal, pretrváva v slovenskej literatúre. O tom svedčí aj úsilie znovu sprístupniť jeho tvorbu čitateľskej verejnosti.

¹⁹ Strauss, 1991, s. 139.

Literatúra

- BÁTOROVÁ, Mária, 2006. *Paradoxy Pavla Straussa*. Bratislava: Petrus. 215 s. ISBN 80-89233-17-1.
- JELÍNEK, Antonín, 1961. *Vítězslav Nezval*. Praha: Československý spisovatel. 119 s.
- KOLEJÁK, Martin, 2013. *Pavol Strauss, hľadač pravdy*. Gelnica: Vydavateľstvo G-ATELIÉR. 300 s. ISBN 978-80-971153-4-0.
- KUNDERA, Milan, 2000. *A regény művészete*. Budapest: Európa Könyvkiadó. 171 s. ISBN 063-07-6775-9.
- Liptói lantosok. *Milan Rúfus és Pavol Strauss versei Tóth Sándor fordításában. Liptótvörségi énekek*. Bások Milan Rúfusa a Pavla Straussa v preklade Sándora Tótha. Budapest: SIKER Bt. 159 s. ISBN 963-7082-04-2.
- MOCNÁ, Dagmar – PETERKA, Josef (edits.), 2004. *Encyklopédie literárních žánrů*. Praha – Litomyšl: Paseka. 671 s. ISBN 80-7185-669-X.
- STRAUSS, Pavol, 1991. *Rekviem za živých*. Bratislava: Slovenský spisovateľ. 240 s. ISBN 80-220-0219-4.
- STRAUSS, Pavol, 2000. *Človek pre nikoho*. Bratislava: DAKA. 191 s. ISBN 80-967378-6-4.
- STRAUSS, Pavol, 2009. *S výhľadom do nekonečna*. Zv. 1. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška. 347 s. ISBN 978-80-7165-749-1.
- STRAUSS, Pavol, 2009. *Hudba plaší smrť*. Zv. 2. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška. 403 s. ISBN 978-80-7165-754-5.
- ŠIMON, Ladislav, 2001. Pavol Strauss a Rainer Maria Rilke. In: Žilka, Tibor (ed.): *Duchovnosť ako princíp tvorby*, s. 25 – 33. ISBN 80-8050-408-3.
- ŽILKA, Tibor (ed.), 2001. *Duchovnosť ako princíp tvorby*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa. 166 s. ISBN 80-8050-408-3.
- ŽILKA, Tibor – ŽILKOVÁ, Marta: Odmocnina ticha. Hovoríme so spisovateľom Pavlom Straussom. *Literárny týždenník*, 3 (15), s. 1, 6 –7.

Internetové zdroje

- HUDAČEK, Milan. *Tomáš Munk a jeho história v procese blahorečenia. Tomáš Munk a jeho životná obeta*. 15. 12. 2010. Dostupné na: jezuiti.sk/blog/munkovci/zivotopis.

Summary

Pavol Strauss's Literary Creation in the Central European Context. The aim of this paper is to introduce Pavol Strauss as man and writer, who was with his heart and soul the Central Europeans. He bound to this territory spatially and tem-

porally. His poems in German were influenced avant-garde currents, because Prague literary atmosphere defined Pavol Strauss's literary experiments and orientation. When we speaking of Prague, we are thinking of Franz Kafka, Franz Werfel and naturally, Reiner Maria Rilke. Especially Reiner Maria Rilke was his great icon, because Pavol Strauss escaped from impact of surrealism soon and as a poet surpassed their peers. From the literary point of view, however, Pavol Strauss reached with his literary essays highest level along with famous authors (R. Musil, K. Kraus, H. Broch). All this worldwide known authors are Austrians. For his 82 years long life, Pavol Strauss cured many patients and left rare books with a philosophical dimension. This is evidenced by the effort re-make reading his work to the public.

O autorovi

Prof. PhDr. Tibor Žilka, DrSc. V súčasnosti je riaditeľom Ústavu stredoeurópskych jazykov a kultúr FSS UKF v Nitre a patrí k popredným členom Spolku priateľov MUDr. Pavla Straussa. Možno ho pokladať za jedného zo zakladateľov a prvých členom literárnovedného pracoviska, známeho pod názvom *Kabinet literárnej komunikácie* (v súčasnosti *Ústav literárnej a umeleckej komunikácie*). Je uznávaný odborník v oblasti semiotiky, štylistiky, naratológie a poetiky, pričom prednášal na viacerých univerzitách a vo vedeckých inštitúciách doma i v zahraničí (Berlín, Budapešť, Debrecín, Katovice, Varšava, Tallin, Lipeck, Wroclav, Praha, Opava, Ostrava, Segedín, Viedeň). Systematicky publikuje v domácich i zahraničných vedeckých zborníkoch a časopisoch. Jeho štúdie a eseje boli uverejnené vo viacerých európskych štátoch bývalej Juhoslávie, v Poľsku, Maďarsku, Holandsku, Nemecku, Estónsku, Taliansku, Rakúsku a v Českej republike.

Kontakt: tzilka@ukf.sk

KRÍŽOVÁ CESTA PAVLA STRAUSSA

Marta Žilková

Pavol Strauss bol známy tým, že vieru nehlásal hovoreným slovom, ale konkrétnymi činmi a vzťahom k Bohu a ľuďom. K takým činom treba prirátať aj celú jeho literárnu tvorbu, a to nielen filozofické traktáty a eseje, ale aj tzv. úžitkovú literatúru (v prenesenom slova zmysle), za akú možno pokladať publikáciu s názvom *Krížová cesta*.

Tento názov možno chápať dvojako. Jednak ako životnú cestu P. Straussa naplnenú ústrkami, neuznávaním, ba až neúctou, čo hlboko precitoval, dotýkalo sa ho to, ale svoj kríž niesol až do smrti trpezlivo a svoje traumy pretavoval do stoviek strán popísaného papiera. Dnes tvoria desať objemných knižných zväzkov. No názov sa viaže tentokrát na publikáciu *Krížová cesta*, ktorú možno pokladať za metaforu autorovho života.

P. Strauss vydal až dve útle knižočky s námetom krížovej cesty – jednu pod názvom *Krížová cesta pre chorých* (1964) v Ríme a neskôr v roku 1993 v Bratislave *Krížovú cestu* ako mozaiku meditácií. Tej druhej teraz venujeme pozornosť.

Dielo P. Straussa vychádzalo z troch zdrojov:

1. viera v Boha, v transcendentno;
2. veľké vzory vo filozofii, literatúre, hudbe, vo výtvarnom umení atď. (R. M. Rilke, L. Bloy, F. M. Dostojevskij, R. Musil, F. Werfel, T. de Charadin, P. Claudel, P. O. Hviezdoslav, M. Urban, M. Rúfus, R. Wagner, F. Liszt, R. Schumann atď.);
3. povolanie lekára.

Aj v publikácii *Krížová cesta* sa o ne opiera, no po prečítaní oboch variantov krížovej cesty¹ pribudne ešte štvrtý zdroj, a tým je **láska a súcit** k ľuďom, predovšetkým k chorým a postihnutým. O lekároch sa totiž hovorí, že denné stretávanie sa s bolesťou a utrpením otupuje ich chápanie a tolerovanie pocitov chorých, k ľudskému trápeniu sa stavajú ľahostajne a niekedy aj nezodpovedne (česť mnohým výnimkám). Preto je zaujímavé sledovať postoje človeka, ktorý mal právo zanevrieť nielen na spoločnosť, ktorá ublížila jeho profesionálnej povesti a rodinnému životu, ale aj na chorých, ktorí k nemu vo veľkom počte chodili i po pracovnom čase. Napriek všetkým ústrkom a ponížovaniu neprestal pestovať v sebe lásku k Bohu a k ľuďom. Pacientov vždy prijímal s porozumením pre ich bolesti, lebo uznával, že nielen Boží syn absolvoval Golgotu, ale aj ľudia, medzi ktorými žil a tvoril.

¹ *Krížová cesta* s veľkým začiatočným písmenom znamená dielo P. Straussa, s malým písmenom samotný akt.

Krížová cesta, útla, sotva tridsaťstranová knižočka, zaujme na prvý pohľad svojím žánrovým určením ako mozaika meditácií. V podstate tu nejde o nič nového, pretože každá modlitebná knižka, obsahujúca krížovú cestu, pripája ku každému zastaveniu motivačné myšlienky k meditácii. Keď sa však hlbšie ponoríme do Straussových meditácií, s údivom konštatujeme ich hĺbku i šírku, počínajúcu človekom, pokračujúcu Kristom a končiacu kdesi v transcendentne pri samotnom Bohu. Modlitba prepája Boha s človekom, tvorí vertikálnu os komunikácie človeka s Bohom.

Pouvažujme teda nad tým, čo môže Straussova *Krížová cesta*² povedať súčasnému čitateľovi, keď samotná udalosť sa odohrala pred takmer dvoma tisícmi rokov. Ako to, že sa na ňu nezabudlo, že žije a má čo povedať aj dnešnému svetu, že sa stala inšpiráciou pre mnohých umelcov.

Na úvod niekoľko vysvetliviek k forme i obsahu tejto modlitby. Skladá sa z dvanástich hlavných a dvoch doplnkových zastavení, ktoré sa niekedy vynechávajú. Modlitba kopíruje poslednú cestu Ježiša Krista pred smrťou³ a je v cirkevných kru-

² *Krížová cesta* je starobylá a stále používaná modlitba rímskokatolíckej cirkvi, v ktorej veriaci rozjímajú o utrpení Ježiša Krista obvykle konkretizovanom v jednotlivých zastaveniach Jeho krížovej cesty z Pilátovho domu až na horu Golgota po Via Dolorosa. Modlí sa zvyčajne cez pôstne obdobie, ale viacerí svätí sa ju modlili veľmi často. Pôvod krížovej cesty siaha k dávnyim púťami do Jeruzalema. V 15. a 16. storočí františkáni začali budovať zastavenia krížovej cesty aj v Európe (http://sk.wikipedia.org/wiki/Kr%C3%AD%20%C5%BEov%C3%A1_cesta).

³ **Historie krížové cesty**

Krížová cesta je prejavom zbožnosti, ktorá čerpá z františkánskej tradície. Je zde mnohem hlubší a zajímavá historie. Známy apokryf O smrti Mariině (zřejmě z 5. století) vypráví, jak Panna Maria chodívala ke konci života po Jeruzalémské krížové cestě, a tak dala sama základ pro tuto formu modlitby. Putování křesťanů do Svaté země bylo až do roku 1073 bez překážek. Tehdy napadli Palestinu Turci, začali pronásledovat křesťany a zakázali jim navštěvovat posvátná místa. Roku 1342 dovolili Turci řeholi Sv. Františka udržovat a chránit posvátné budovy ve Svaté zemi. Křesťané ale z různých důvodů nenavštěvovali Svatou zemi tak jako dříve. Protože ne každý si tehdy mohl dovolit takovou pouť vykonat, chtěli františkáni umožnit i chudým lidem a těm, kteří se nemohli do Svaté země vydat, alespoň v myšlenkách projít místy spojenými s Kristovým utrpením. Tak se postupně zformovalo 14 zastavení krížové cesty, která má dávat lidem odvahu a vnitřní sílu vítězit nad slabostmi, kterým se na své životní pouti nemohou vyhnout. Františkáni se snažili získat pro věřící křesťany nějakou náhradu, aby alespoň v duchu konali se Spasitelem jeho cestu bolestného utrpení u jeho obrazů nebo soch, které krížovou cestu znázorňují. Proto do všech františkánských kostelů umístili obrazy krížové cesty. Mezi prvními ctiteli krížové cesty vynikal dominikán P. Alvarus. V roce 1405 vystavěl v Córdobě kapli se 14 zastaveními. Františkáni požádali Svatou stolicí, aby udělila krížovým cestám ve františkánských kostelech stejné odpustky, které mohou poutníci v Jeruzalémě získat při každém zastavení. Papež Inocenc XI. žádosti vyhověl a výnosem z 5. září 1686 udělil odpustky jeruzalémské krížové cesty všem františkánským kostelům, řeholníkům a řeholnicím řádu Sv. Františka. Benedikt XIV. výnosem ze dne 30. srpna 1746 dovolil zřízení krížové cesty ve všech kostelech a kaplích, pokud to dovolí diecézní biskup. Také povolil zřízení dvou krížových cest. Jedné v kostele a druhé venku. Tím se krížová cesta rozšířila do celého světa a je téměř v každém kostele. K velkým šířitelům krížové cesty patřil františkánský mnich Svatý Leonard z Porto

hoch vysoko vážená.⁴

Tradičných štrnásť zastavení popisuje tieto pašiové udalosti:

1. Pán Ježiš je odsúdený na smrť
2. Pán Ježiš berie kríž na svoje plecía
3. Pán Ježiš padá prvý raz pod krížom*
4. Pán Ježiš sa stretá so svojou Matkou*
5. Šimon Cyrenejský pomáha Pánu Ježišovi niesť kríž
6. Veronika podáva Pánu Ježišovi ručník*
7. Pán Ježiš padá druhý raz pod krížom*
8. Pán Ježiš napomína plačúce ženy
9. Pán Ježiš padá tretí raz pod krížom*
10. Pánu Ježišovi zvliekajú šaty
11. Pána Ježiša pribíjajú na kríž
12. Pán Ježiš na kríži zomiera
13. Pána Ježiša skladajú z kríža
14. Pána Ježiša pochovávajú

Po obsahovej stránke text klasickej krížovej cesty vyniká **vecnosťou a faktickosťou**, pretože sa pridržiava konkrétnych miest (Golgota, Getsemanská záhrada, dom Pontského Piláta), spoločenských zvykov (Rimania počas veľkonočných sviatkov omilostili jedného vážna odsúdeného na smrť; forma trestu smrti – ukrižovanie – spôsob a čas pochovania) a presného času (v piatok popoludní, teda deň pred židovskými sviatkami). Veľkú úlohu v krížovej ceste zohrávajú **osoby a deje**, ktoré sa **nedajú potvrdiť**, ani neboli zachytené v žiadnych písomnostiach a nevykytujú sa ani v Biblii (sú označené hviezdíčkou). Označené zastavenia dodávajú príbehu **dramatickosť** a sú zdrojom stupňovania deja, čo je zase príznak dramatického diela. Dramatická krivka začína odsúdením Krista, vrcholí ukrižovaním, následnou smrťou a končí pochovaním Ježiša Krista. Prvotná či základná podoba krížovej cesty obsahuje **prvky literatúry faktu, umeleckej literatúry, drámy** a, samozrejme, **kontemplatívnosť**.

Maurizio (1676 – 1751), ktorý postavil 570 krížových cest. Podľa neho je krížová cesta povzbuzením pro chladné lidské srdce. Jeho způsob oslavování křížové cesty se stal nejoblíbenějším a nejrozšířenějším. Krížové cesty se staly veľkou inspirací pro malíře, rezbáre, sochaře a mnohé ďalší umelce. Mnohé z nich patrí medzi vrcholná umelecká diela. Jsou často vytvářeny i v současnosti. *Vyňato z brožurky Kunratická Křížová cesta (rok vydání 2009) (farnost.proit.cz/.../Historie%20křížove%20cesty.doc, 3. 9. 2013).*

⁴ „KRÍŽOVÁ CESTA, čiže rozjímanie a uctenie utrpenia a smrti nášho Spasiteľa, je medzi VŠETKÝMI katolíckymi pobožnosťami podľa JEDNOHLASNÉHO úsudku svätých otcov VŠETKÝM dušiam ŽIJÚCICH i ZOMRELÝCH ľudí NAJPROSPEŠNEJŠIA a na duchovné milosti NAJBOHATŠIA.“ (Dr. Andrej Radlinský, zakladateľ Spolku sv. Vojtecha, Nábožné výlevy, s. 403, Trnava 1945, Imprimatur: Dr. Ambrosius Lazík m. p., vicarius generalis ukrižovananekonecnalaskamilujemta.sk/wordpress/?cat=59, 3. 9. 2013).

Už samotný pôvodný text krížovej cesty je obsahovo i formálne značne bohatý. Možno preto inšpiroval mnohých autorov k ďalšiemu doplneniu a rozšíreniu.⁵ Najčastejšou formou sú meditácie. A to je aj prípad P. Straussa. Pozrieme sa na to, ako využil a o aké dimenzie rozšíril pôvodný text, lepšie povedané, čím sa Straussov text meditácií odlišuje od jemu podobných.⁶

Straussova krížová cesta má nasledovné zastavenia:

1. Posledná večera Pánova
2. Ježiš v Getsemanskej záhrade
3. Ježiš pred súdom
4. Ježiš pred Pilátom
5. Ježiša bičujú a trnám korunujú
6. Ježiš berie na seba kríž
7. Šimon Cyrenejský pomáha Ježišovi niesť kríž
8. Ježiš a nábožné ženy
9. **Ježiša vyzliekajú a pribíjajú na kríž**
10. **Ježiš a kajúci lotor**
11. **Panna Mária a Ján pod krížom**
12. **Ježiš zomiera na kríži**
13. Ježiša pochovávajú
14. Ježiš vstáva z mŕtvych

Pri prvom čítaní sa zdá, ako keby P. Strauss vychádzal z predlohy opravenej Jánom Pavlom II.⁷, čo však časovo nesedí, pretože prvá verzia Krížovej cesty pochádza z roku 1982 a spomenuté úpravy podľa internetovej informácie pochádzajú z roku 1991.

Dramatická krivka v Straussovej krížovej ceste je výsledkom štyroch zoskupení zastavení. Prvé štyri predstavujú tzv. pokojnú fázu, druhé štyri procesúalnu, to znamená cestu k smrti, nasledujúce štyri sú **scénickým zachytením Ježišovej smrti**, kde dôležitú úlohu okrem fyzického utrpenia zohráva práve psychické (pocitové) v podobe rozhovoru s lotrom a obrazu zronenej matky a priateľa. Ježišova veľkorysosť je v tomto prípade zachytená v známej vete: „Žena, hľa, tvoj syn.“⁸ Vcelku je Straussova krížová cesta postavená viac na duchovnosti než na telesnosti.

Záver tvoria dve zastavenia, významovo úplne odlišné. Jedno uvádza človeka, ktorý umiera, a druhé nesmrteľného Boha. Pridaním prvého a posledného zasta-

⁵ V súčasnosti existuje veľa foriem krížovej cesty, napr. pre manželov, rodiny, deti, pre matky, za nenarodené deti, pre mladých atď.

⁶ http://cs.wikipedia.org/wiki/K%C5%99%C3%AD%C5%BEov%C3%A1_cesta.

⁷ Je zaujímavé, že text *Krížovej cesty P. Straussa* sa zachoval aj v rukopisnej verzii z roku 1982 spolu s ilustráciami Márie Malíkovej. Straussova *Krížová cesta* vyšla v samizdate (Bratislava: Vendelín Laca, 1982).

⁸ *Jn* 19, 26; *Katechizmus katolíckej cirkvi*, 1998, s. 251.

venia sa zvyšuje kontrast medzi tzv. pozemským a nadpozemským bytím Ježiša Krista, čo predstavuje akýsi druh vnútorného pnutia.

Nová podoba krížovej cesty vyhovovala P. Straussovi lepšie ako klasická, lebo viac sa mohol sústreďovať na duchovné javy ako na fyziologické. To umožnilo autorovi rozšíriť základné príbehové sekvencie o meditácie, ale hlavne o kladenie otázok čitateľovi, o vníkanie do jeho svedomia. A tak počas celého uvažovania o Ježišovej smrti sa tiahne aktualizačná línia, prepájajúca abstraktné, transcendentálne, večné s dnešným pominuteľným, dočasným, končiacim sa, teda ľudským.

Prv než začneme rozvíjať líniu meditácií, treba si všimnúť zvláštnu kompozíciu každého zastavenia. Okrem bábovej vety, kde je zachytená príbehová sekvencia krížovej cesty, sú oddelené dva až tri celky, kde autor uvažuje a rozvíja základnú myšlienku. Na protilahlej strane sa nachádza litanický prvok, invocácia oslovujúca Ježiša a žiadajúca od neho – v súzvuku s obsahom meditácie – dar, pomoc, ktorú potrebuje každý jednotlivec v bežnom živote. Citujem⁹: „*Ježišu, stoj pri nás pri zrade a zbabelosti nášho okolia; Ježišu, stoj pri nás vo chvíľach neistoty, opustenosti a v úzkostiach; Ježišu, stoj pri nás pri súde nevďačnosti a zabúdania; Ježišu, stoj pri nás v zrade a zbabelosti nášho okolia; Ježišu, stoj pri nás pri bolestiach a chorobách a posilni nás; Pane, vlož do nás silu lásky k Ježišovmu krížu; Pane Ježišu, daj nám silu znieť úprimný i neúprimný súcit; Pane Ježišu, daj nám silu znieť každú hanbu a krutosť sveta; Ježišu, oživuj vždy znovu túžbu po vykúpení; Pane Ježišu, daj nám silu vždy precítiť, že sme Boží cez Tvoju Matku; Pane Ježišu, stoj pri nás pri našom umieraní; Pane Ježišu, pomôž z biedy nášho života i nášho umierania.*“ Krížová cesta sa klenie od Vtelenia cez Narodenie až po Zmŕtvychvstanie. A nadobúda večnú platnosť ako púť Boha medzi nami.

Ak sledujeme zdôraznené časti citátu, ľahko prideme na to, že ide o viac-menej *súkromné prosby*, ktoré sa svojou univerzálnosťou dotýkajú každého človeka. Veď kto sa nebojí chorôb, bolesti, umierania, zrady, krutosti sveta, opustenosti, neistoty, úzkosti atď. Hlavným rysom tejto časti je **subjektívnosť, obradnosť, reliгиозnosť a výrazná obraznosť**, teda prostriedky, ktorými dostal do modlitebného textu aktuálnu prítomnosť.

Meditácie sú náročným čítaním, tvoriacim hlavnú časť textu. Na rozdiel od litanickej sú štylizované menej obradne a viac **konkrétne a adresne**. Ale najvzácnejšie je umelecké vyjadrovanie, lyrickosť, používanie umeleckých obrazov, pripomínajúcich lyrizovanú prózu: „*Kde rozvoniava sila krásy? Kde košatí sa nevinnosť? Kde zmiera úhrn čistoty? Pred majestátom temných vlád, pred nerozhodnou strmiňnou ich vlastného pádu.*“ Vecnosť a konkrétnosť i priame pomenovanie doby vedie k silnému akcentu aktuálnosti, hoci primárne ide o dobu Kristovu. Vtedy, za čias Pontského Piláta, „*Ježiš sa priznal, že je syn Boží. Tým sa rúhal Bohu, a preto bol hoden smrti. Konečnosť sa vzoprela Nekonečnosti.*“ A následne pomenúva dobu

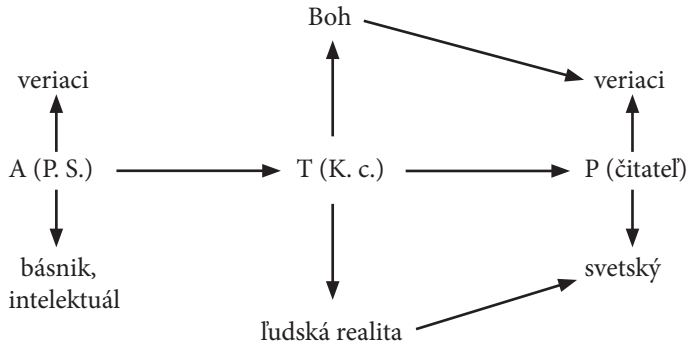
⁹ Strauss, 1993, s. 1 – 30.

súčasnú i nedávno minulú: „Žijeme vo svete, v ktorom je v každej chvíli niekto súdený a odsúdený, väznený, týraný a popravený. Životy zhášajú ako zle vyrobené zápalky, ako vesmírne lahostajnosti. Popravuje a zabíja sa i bez súdov, bez žaloby, bez obhajoby. Smrť sa premenila na bezhlavého molocha, požierača životov. Životy sa stali epizódami, ktoré možno nadobro anulovať.“ Diagnóza súčasnosti sa prepleta s Kristovou dobou i vlastnou životnou skúsenosťou. Obzvlášť pôsobivé je zastavenie v Getsemanskej záhrade, kde Ježiš vopred prežíva hrôzy, ktoré ho čakajú: „To je vari najhroznejšia chvíľa dejín spásy. Boží Syn zavalený hriechmi celého ľudstva všetkých čias. Bezhriešny premenený na inkarnáciu hriechu.“ A Strauss pokračuje: „Tu je prvý úsek poprav, opustenosť v sieti zrady Judáša, zbabelosti apoštolov a masovej psychózy, nenávisť vyvoleného národa.“ Ak si odmyslíme slová Judáš, apoštol, vyvolený národ, vynára sa obraz doby, v ktorej autor žil, ktorá jemu a mnohým ďalším ublížila a prinútila kráčať na vlastnú Golgotu.

A čo Pilát? „Pilát **sa nebojí**... presvedčenia o Ježišovej nevine. **Straší ho** hroziace mračno pobúreného ľudu. Zhrčilo sa nenávisťné škripanie veľrady a lacný odpor ľudovej nálady...“ Nie je to smelá prognóza revolúcie v roku 1989? Aj komunisti sa báli pobúreného ľudu a často si ako Pilát umývali ruky, aby mu vyhovel. Ale Strauss sa ďalej pýta, vstupuje do ľudského svedomia: „V akých hĺbkach ľudských duší sa dá vydolovať **temno, násilie, surovosť a bezcitnosť**. Do akých zákutí ľudskej a nadľudskej úzkosti sa dostáva touto scénou (bičovanie Ježiša, p. a.) svet **skorumpovanej zvrhlosti**.“ Nie sú nám podčiarknuté vlastnosti povedomé? Nedávame si podobné otázky po každom vysielaní televíznych novín, po prečítaní denníkov? Nie sú dostatočne aktuálne? Veď bičovanie v obraznom chápaní sú aj vojny v Afrike, teroristické vyčiniť a pod.

Pavol Strauss neobchádza ani takú dôležitú kategóriu ľudského správania, akou je súcitiť. V danom prípade súcitiť a slzy jeruzalemských žien. Ale nepristupuje k nim so sentimentálnosťou: „Aj súcitiť uráža trpiaceho“ (konštatovanie je nasmerované na Kristovo utrpenie). A vzápätí autor nezabúda na súčasnosť: „Ale že sa ešte nájde súcitiť vo svete.“ A tvrdo pokračuje: „Slzy jeruzalemských žien ho dojímajú (Ježiša). Ale sú to slepé slzy, bez úžitku, bez pomoci. Jeho bolesť sa umenší, keď zmenšia záťaž hriechov vlastných a ich detí. A preto ich upozorňuje na ich nepredstaviteľnú zodpovednosť.“ Koľko pravdy a výziev je v týchto vetách. Len si ich treba všimnúť, identifikovať, odkryť a zamyslieť sa nad nimi. A tak by sa dalo pokračovať pri každom zastavení, prinášajúcom nové a nové prekvapenia.

Pozorovania a závery možno názorne zhrnúť do komunikačného vzorca, lebo stále ide o komunikáciu medzi človekom a Bohom:

Vysvetlivky: A – autor, T – text, P – príjemca, (P. S.) – Pavol Strauss, (K. c.) – Krížová cesta.

Na záver ešte niekoľko slov o ilustrácii tejto knihy. Vydanie z roku 1993 ilustroval Miroslav Cipár. Ide vlastne o dve kresby, ktoré sa opakujú až do konca knihy. Svojou statickosťou sa dostávajú do kontrastu s dramatickosťou textu krížovej cesty a následných meditácií (hoci meditáciám obyčajne tento rys chýba). A naopak – takmer insitné kresby neznámej výtvarníčky (spomína sa Mária Malíková) – sú plné dramatickosti a pochmúrnej tragickosti, teda lepšie zapadajú do Straussových tvorivých zámerov (názor autorky príspevku).

ŠIMON CYRENEJSKÝ POMÁHA JEŽIŠOVI NIEŠŤ KRÍŽ

Postoj pomoci zhára vo svete v predposledných zákmitoch. Do psychologického postoja sa vychýlila k užitočnosti pre vlastné ja. I Šimona museli rímski vojaci prinútiť, aby vyčerpanému Ježišovi pomohol niesť kríž, aby svoju vykrvácanú obeť mohli priviesť živú na miesto popravy.

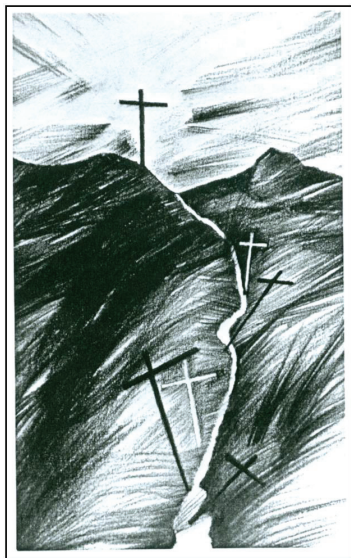
Aj tam každému išlo o seba. Ale dotyk kríža dá milosť obety z lásky.

V každom živote, i v úspešnom, dochádza k stretnutiu s krížom. Kdeže pomoc, veď si neporadíme s vlastným, niečo ešte s cudzím. Ale kto si neporadí s problémom kríža, prepadá sa, cez vlastnú bezmocnosť, do seba.

A stadiaľ sa neraz ťažko vyškriabe.

*Prichloštený k vlastnému dnu, nevypláva na povrch. Len identifikovať sa so Šimonom a ujať sa i božskej farchy odvrátni sa z nás malost a úbohosť a vynoríme sa do sveta spásy.

Dovolím si ešte jednu poznámku na margo osobnosti autora a osudu jeho diela. Pavol Strauss bol človek ušľachtilý v zmysle všetkých významov tohto slova.¹⁰ Bol šľachetný, mravne a esteticky hodnotný, disponujúci dokonalými vlastnosťami. A s tým úzko súvisí výrok Ladislava Hanusa z roku 1943, že „... ušľachtilosť sa nám nijako nevie zjaviť ako ideál.“¹¹ Aj tu možno hľadať príčinu ignorantského vzťahu súčasného slovenského čitateľa k dielu Pavla Straussa.

P. Strauss v interpretovanom texte – modlitbe krížovej cesty – komunikuje s človekom i Bohom, je prostriedkom (spôsobom) ich mystického kontaktu.¹² Stáva sa sprostredkovateľom, vyzývateľom, radcom, ale dokáže aj varovne dvihnúť prst. Pre veriaceho čitateľa znamená *Krížová cesta* emblematické čítanie, svetskému príjemcovi poskytuje predovšetkým estetický zážitok. V oboch prípadoch ide o čitateľa, ktorý s ním dokáže nielen komunikovať, ale mu aj porozumieť.

¹⁰ *Krátky slovník slovenského jazyka*, 1987, s. 485.

¹¹ Hanus, 2003, s. 222.

¹² Labuda – Labudová, 2001, s. 108.

Literatúra

- HANUS, Ladislav, 2003. *O kultúre a kultúrnosti*. Bratislava: LÚČ. 302 s. ISBN 80-7114-443-6.
- Kolektív autorov, 1998. *Katechizmus katolíckej cirkvi*. Trnava: Spolok svätého Vojtecha. 918 s. ISBN 80-7162-253-2.
- Kolektív autorov, 1987. *Krátky slovník slovenského jazyka*. Bratislava: VEDA. 587 s.
- LABUDA, Pavol – LABUDOVÁ, Katarína, 2001. Metodologické poznámky k fenoménu modlitby z kresťanského aspektu. In: *Modlitba v teologickom a etnologickom kontexte*. Banská Bystrica: Inštitút sociálnych a kultúrnych štúdií – Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela, s. 103 – 109. ISBN 80-8055-560-5.
- STRAUSS, Pavol, 1964. *Křížová cesta pre chorých : nič nemá zmysel, iba Boh, keď je smrť vo svete*. Rím: Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda. 55 s.
- STRAUSS, Pavol, 1993. *Křížová cesta (Mozaika meditácií)*. Bratislava: Vydavateľ DAKA. 30 s.
- ŽILKOVÁ, Marta, 2006. Stopy modlitby v rozhlasovej hre. Súbor štúdií. In: *Modlitba v umení*. Banská Bystrica: Ústav vedy a výskumu Univerzity Mateja Bela, s. 217 – 223. ISBN 80-8083-179-3.

Internetové zdroje

- http://sk.wikipedia.org/wiki/Kr%C3%AD%C5%BEov%C3%A1_cesta, 3. 9. 2013.
- farnost.proit.cz/.../Historie%20kruzove%20cesty.doc, 3. 9. 2013.
- ukrizovanekonecnalaskamilujemta.sk/wordpress/?cat=59, 3. 9. 2013.
- http://cs.wikipedia.org/wiki/K%C5%99%C3%AD%C5%BEov%C3%A1_cesta, 3. 9. 2013.

Summary

The Way of the Cross of Pavel Strauss. The author writes about the interpretation of the book *Way of the Cross* (1993) by **Pavel Strauss**. She finds that Strauss's version of this theme is different from the classical one, it has 14 stations, out of which five are new and all in all it is more spiritual than physical. The author focuses on the expressive means and investigates the possible connection to today's social and personal life of a person. The paper also focuses on the function of the illustration in the book. At the end, the author of the article explains the role of the book as a mediator between men and God.

O autorke

Prof. PhDr. Marta Žilková, PhD. Vo svojich mnohých publikáciách, vedeckých štúdiách a recenziách reflektuje mediálne umenie (rozhlasové a televízne), najmä umenie pre deti s dôrazom na mediálnu kultúru a metodiku estetickej výchovy, pričom sa snaží apelovať najmä na úctu k tradíciám a k morálnym hodnotám, ktoré závratnou rýchlosťou miznú z oblasti súčasnej mediálnej kultúry (nielen) pre deti a mládež. Ako renomovaná odborníčka v oblasti médií a literatúry vydala najnovšie významnú publikáciu *Intertextuálne a intermediálne interpretácie* (2012). Je zakladateľkou divadla VYDI a jej domovským pracoviskom bol dlhé roky *Ústav literárnej a umeleckej komunikácie* FF UKF v Nitre.

Kontakt: mzilkova@ukf.sk

PAVOL STRAUSS AND CATHOLIC MODERNISM

Summary

The conference proceedings **Pavol Strauss and Catholic Modernism** consists of works presented at the scholarly seminar of the same name. The conference was prepared by the Institute of Languages and Cultures of Central Europe of the Faculty of Central European Studies at Constantine the Philosopher University in Nitra. It took place on 11. – 12. September 2013. The participants were scholars, literary historians, linguists, translators, writers, educators and theologians from Slovakia, Poland and Czech Republic. Scholarly works deal with life and creation of Pavol Strauss from different viewpoints and perspectives. Therefore gives a comprehensive picture of Pavol Strauss as a man, doctor, philosopher, essayist and writer.

Bogusław Bakula analyzes two essays by Pavol Strauss – *The Life of Dilettante* and *There is Only One Life*. The author focuses on the question of creativity, the place of experiment in human life, life and death, the meaning of music for human beings and others. The literary works of Pavol Strauss is shown in a new, deeper context of philosophy, art, modernism, music and faith.

The aim of Maria Batorová's article is to find and highlight the chronological axis, also in the depth semantic dimension, developmental differences and parallels between creation of the group of poets – Catholic priests of modern spiritual poetry, so-called Catholic Modernism and the creation of Pavol Strauss.

Małgorzata Dambek deals with the philosophical reflection, existing in the essays of Pavol Strauss, focuses on the issue of Jewish identity and Jewish question. This issue became one of most important themes of writing in the works of M. Blanchot, E. Jabes, I. Kertész.

The aim of Ján Gallik's article is to highlight creative and philosophical parallels chosen works by Pavol Strauss and Jozef Tóth. Both can be considered as authors closely related to a group of poets of Slovak Catholic modernism.

Jozef Jarab shows the life and production by Slovak Philosopher and Culturologist Ladislav Hanus, by poet and priest Janko Silan (one of the members of literary community of young Seminarians in Spišská Kapitula titled Pirates of beauty). The study gives all this in semantic context with the life and work by Pavol Strauss.

Martin Koleják presents the impact of music on intellectual and spiritual development of Paul Strauss from his childhood to death, but also offers an analysis of his thinking about music. According to Strauss, good music enhances cognitive abilities and brings man to happiness. For Strauss, a doctor who devoted most

of his time to patients, music was not only relax, but the area that enhanced his relationship with God and men.

Enzo Passerini 's article includes some reflections about the origin and the development of the idea of translating a book from Pavol Strauss, *Tesná brána* from Slovak into Italian.

Ivo Pospíšil maps the Czech and Czech-German and international background of Pavol Strauss' creation, especially focuses on thought and poetological streams of modern Czech literature, e. g. poetism, surrealism and expressionism, manifests the contradictority a complementarity od modernism, avantgarde and Catholic impulses in the 20th-century thought and art.

Július Rybák 's article is not about Strauss 's inability to clearly „*shape seen and identified*“ (Rúfus), but about our inability to understand and accept Strauss 's text and word.

Tibor Žilka introduces Pavol Strauss as man and writer, who was with his heart and soul the Central Europeans. He bound to this territory spatially and temporally.

Marta Žilková writes about the interpretation of the book *Way of the Cross* (1993) by Pavel Strauss. She finds that Strauss's version of this theme is different from the classical one, it has 14 stations, out of which five are new and all in all it is more spiritual than physical. The author focuses on the expressive means and investigates the possible connection to today's social and personal life of a person. The paper also focuses on the function of the illustration in the book. At the end, the author of the article explains the role of the book as a mediator between men and God.

PRÍLOHY

V úvode do prílohy zborníka uvádzame odborný prejav Mgr. Ivety Blažekovej, historičky a kurátorky z Múzea Janka Kráľa v Liptovskom Mikuláši, ktorá je i zostavovateľkou výstavy *Pavol Strauss Človek pre nikoho – človek pre všetkých*, ktorú si mohli návštevníci nitrianskej Synagógy pozrieť od vernisáže, ktorá sa uskutočnila 11. septembra 2013 do 30. októbra 2013.

Vážené dámy a páni,

som veľmi rada, že v priestoroch vašej krásnej synagógy môžeme dnes otvoriť výstavu o človeku – osobnosti, ktorá spája obe naše mestá. Lekár a spisovateľ MUDr. Pavol Strauss sa v Liptovskom Mikuláši narodil, vyrastal, študoval, dospel a vykročil do sveta. V Nitre prežil veľkú časť svojho života, bezmála štyridsať rokov, je tu pochovaný. Na jeho počesť vznikla na pôde tunajšej filozofickej fakulty Cena Pavla Straussa, aj Pastoračné centrum univerzity nesie jeho meno. Mnohí z vás ho poznali osobne ako lekára, možno aj ako priateľa, spolubesedníka. Výstava vznikla k storočnici Pavla Straussa, ktorú sme si v Liptovskom Mikuláši pripomenuli v novembri minulého roka. Nielen touto inštaláciou, ale aj veľkým scénickým programom. Iniciátormi reprízy výstavy tu v Nitre sú manželka Marta a Tibor Žilkovci, organizátori vedeckej konferencie *Pavol Strauss a katolícka moderna*, ktorá prebieha po tieto dva dni na Fakulte stredoeurópskych štúdií.

Najprv dovoľte, aby som krátko predstavila naše múzeum. Múzeum Janka Kráľa v Liptovskom Mikuláši existuje už 58 rokov v zriaďovateľskej pôsobnosti mesta Liptovský Mikuláš. Je zamerané na históriu a etnografiu mesta a mestských častí, ktoré boli pôvodne samostatnými sídlami. Návštevníkom ponúkame štyri stále expozície, medzi nimi evanjelickú faru, kde 37 rokov pôsobil Michal Miloslav Hodža a rodný dom literátov – súrodencov Martina Rázusa a Márie Rázusovej-Martákovej. V lete sprístupňujeme ako výstavný priestor aj mikulášsku synagógu vo vlastníctve Ústredného zväzu ŽNO, ktorá však stále čaká na rekonštrukciu. V našej výstavnej sieni prezentujeme významných mikulášskych rodákov, jednotlivé osobnosti i celé rodiny. Tak tomu bolo aj v prípade MUDr. Pavla Straussa, ktorý zhodou okolností vyrástol v dome, kde je dnes naše múzeum. Navyše, od roku 2003 tu sídli aj Spolok priateľov MUDr. Pavla Straussa. V jeho rámci sa pravidelne stretávame s pánom doktorom Jozefom Straussom, jeho pani manželkou Zuzanou, profesorom Júliusom Rybákom, znalcom a neúnavným propagátorom Straussovho diela, manželmi Žilkovcami a ďalšími oddanými širitelmi myšlienok Pavla Straussa. Im patrí poďakovanie za spoluprácu, bez ich vkladu by výstava nevznikla, resp. nemala by svoju podobu. Straussovci zapožičali pre výstavu 180 rodinných fotografií a ďalšie predmety, ktoré sme digitalizovali, nielen pre potreby výstavy, ale aj pre zbierkový a archívny fond múzea. Už od r. 2007 opatrujeme nábytok a rozsiahlu knižnicu z pozostalosti Pavla Straussa, ktoré sme na výstave inštalovali. Budú súčasťou novej historickej expozície, ktorú koncipujeme.

A teraz už k samotnej výstave. Jej názov je parafrázou Straussovej autobiografie. Hoci on sám sa cítil dlhé roky ako človek pre nikoho, nádejame sa, že nastal čas, aby sa Pavol Strauss mohol stať človekom pre všetkých. Jeho príkladný kresťanský život, literárne dielo a inšpiratívne poslanstvo si to istotne zaslúžia. Výstava sprostredkúva dramatický životný príbeh všestranne vzdelaného, hlbavého človeka, vynikajúceho lekára a originálneho kresťanského spisovateľa a mysliteľa. Pavol Strauss stál na strane pravdy, spravodlivosti a lásky, aj keď mu jeho pevný postoj priniesol veľa príkoria, nepochopenia, nedôvery a prenasledovania. Straussov svetonázor sa formoval prostredníctvom literatúry, filozofie a hudby, hľadaním sociálnej spravodlivosti, dobra, krásy a dokonalosti. V čase štúdií ho oslovilo ľavicové hnutie, v ktorom videl recept na problémy sveta, neskôr sa orientoval na rôzne filozofické smery. Svoju duchovnú cestu zavŕšil ako konvertita – katolík. Neustratil pri tom pocit spolupatričnosti so svojimi predkami, neprestával hľadať paralely kresťanstva a židovstva. O živote a tvorbe Pavla Straussa vypovedajú texty, čiernobiele i farebné fotografie a tiež predmety vo vitrínach. Každý z trinástich panelov dokumentuje istú životnú etapu – židovské rodinné korene a detstvo, študentské roky na mikulášskom gymnáziu, univerzitné štúdiá vo Viedni a Prahe, blízke vzťahy s krstnými rodičmi Munkovcami, konverziu a vojnové utrpenie, lekársku prax a literárnu tvorbu v Ružomberku, Mikuláši, Bratislave, Skalici a Nitre. Ľudia si Pavla Straussa pamätajú predovšetkým ako vynikajúceho a obetavého lekára s úprimným a láskavým vzťahom k pacientom. Ako sám hovorieval, hlavným poslaním lekára je konať dobro. Úctu si získal ako výborný operatér s novátorskými prístupmi, o ktorých písal aj v odbornej tlači. Neliečil len ľudské telo, ale i dušu. Preto bol tak obľúbený – najprv ako primár a riaditeľ nemocnice v Skalici, potom ambulatný lekár v Nitre. Pavla Straussa predstavujeme aj v kruhu rodiny – ako manžela, otca a starého otca, tiež výborného klaviristu a v neposlednom rade medzi dobrými priateľmi, s ktorými sa rád stretával. Roky socializmu prežil ako degradovaný lekár a umlčaný literát. Jeho zásuvky boli plné rukopisov. Dvere vydavateľstiev nemal otvorené, hoci, krédom jeho života bola pokora, добрota a rešpekt voči iným – alebo práve preto? Straussova tvorba predstavuje široký diapazón literárnych žánrov – básne, denníkové záznamy, aforizmy, meditácie, reflexie, eseje, preklady. Na ich počiatku bol nemecky písaný denník dvanásťročného gymnazistu, ktorý sa vyrovnával so smrťou milovaného starého otca. V nemčine vydal aj prvé dve básnické zbierky. Od roku 1947 písal len po slovensky. Básnik, spisovateľ, prekladateľ a esejista Pavol Strauss sa do literatúry vrátil až v roku 1990. Vďaka priateľom vydal viacero titulov. Na sklonku života sa dožil zaslúženej pozornosti a získal viacero ocenení. V roku 2010 udelil prezident republiky Pavlovi Straussovi in memoriam vysoké štátne vyznamenanie Rad Ľudovíta Štúra I. triedy za mimoriadne zásluhy o rozvoj v oblasti kultúry. Dnes literárne dedičstvo Pavla Straussa propaguje a naliehavé etické poslanstvo rozvíja už spomínaný SPOLOK PRIATEĽOV MUDR. PAVLA

STRAUSSA. Jeho členovia vydávajú časopis *Listy PS*, editujú webovú stránku, organizujú podujatia na celom Slovensku. Iniciovali aj súborné vydanie rozsiahleho diela Pavla Straussa, za výdatnej podpory pána Františka Mikloška. V spolupráci editora Júliusa Pašteku s Vydavateľstvom Michala Vaška v Prešove vzniklo desať zväzkov s názvom *Zobrané literárne a mysliteľské diela Pavla Straussa*. Vydanie sa podarilo zavíšiť práve v roku Straussovej storočnice a je k dispozícii čitateľom. Ako povedal básnik Milan Rúfus: Straussov spôsob videnia, myslenia i tvarovanie videného a poznaného je u nás ojedinelý a kladie i na čitateľa vysoké nároky. Je to oriešok, ktorý treba lúskať, spôsob myslenia, do ktorého sa treba vžiť. Ale vynaložená námaha stojí za to.

Na záver sa chcem ešte raz poďakovať za pozvanie do Nitry manželom Žilkovcom, rovnako tak za organizačnú spoluprácu Jánovi Gallikovi a vedúcej Odboru kultúry Mestského úradu v Nitre pani Dagmar Bojdovej a pánovi Pavlovi Hrivňákovi.

Mgr. Iveta Blažeková

*Konferencia **Pavol Strauss a katolícka moderna** začala sv. omšou, ktorá sa uskutočnila v kaplnke Univerzitného pastoračného centra, nesúcej práve meno Pavla Straussa.*

Jeden z hlavných organizátorov medzinárodnej vedeckej konferencie profesor Tibor Žilka odpovedá na otázky redaktora rádia Lumen a TV LUX.

Stretnutie účastníkov konferencie v miestnosti s pripravenou recepciou pred začiatkom konferencie.

Úvodná prednáška konferencie v podaní Jozefa Straussa, syna Pavla Straussa.

Prednáška profesora Júliusa Rybáka – jedného z najvýznamnejších odborníkov na Straussovu tvorbu.

Konferencie sa zúčastnilo množstvo významných osobností (vedeckých pracovníkov, prekladateľov i vydavateľov) zo Slovenska i zo zahraničia.

*Príhovor profesora Libora Vozára, rektora Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, na začiatku vernisáže výstavy s názvom **Pavol Strauss Človek pre nikoho – človek pre všetkých**, ktorá sa konala v Synagóge mesta Nitry.*

Vernisáž výstavy si prišlo pozrieť viacero priaznivcov tvorby Pavla Straussa – na fotografii v prvom rade zľava Ján Gallik (organizačný garant konferencie), Tibor Žilka (vedecký garant konferencie), Teodor Križka (básnik a šéfredaktor dvojtyždenníka Kultúra), Ján Vančo (viceprimátor mesta Nitry) a v druhom rade Dagmar Bojďová (vedúca Odboru kultúry Mestského úradu v Nitre).

V súčasnosti poverený rektor Katolíckej univerzity v Ružomberku, profesor Jozef Jarab, sa zúčastnil konferencie i výstavy.

Výstavu s názvom Pavol Strauss Človek pre nikoho – človek pre všetkých, ktorá bola sprístupnená v Synagóge mesta Nitry od 11. 9. 2013 do 30. 10. 2013, si prišlo pozrieť množstvo ľudí.

Fotografie z 1. medzinárodnej vedeckej konferencie, ktorá sa konala 13. a 14. novembra 1996 na Filozofickej fakulte Katolíckej univerzity Petra Pázmánya v Pílišskej Čabe v Maďarsku aj za účasti Mons. Rudolfa Baláža, vtedajšieho predsedu Konferencie biskupov Slovenska:

Zľava László G. Kovács (tlmočník) a Miklós Mároth (dekan Filozofickej fakulty Katolíckej univerzity Petra Pázmánya v Pílišskej Čabe) počas úvodného príhovoru v prvý deň medzinárodnej konferencie.

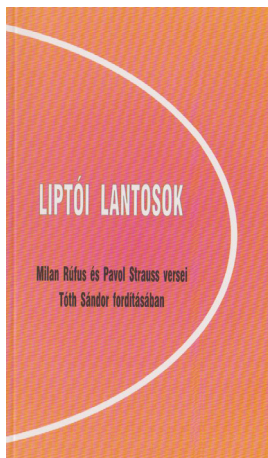
Z vedeckého rokovania: zľava Mária Fazekasová, Tibor Žilka, Halina Janaszek-Ivaničková, Jozef Melicher.

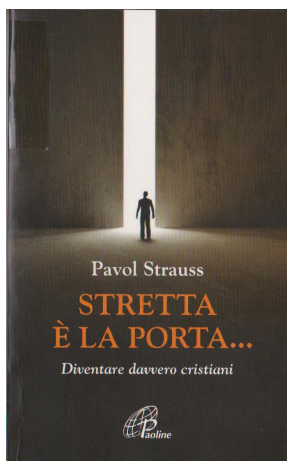
Z vedeckého rokovania: zľava Barna Ábrahám, Jozef Strauss, Marta Kerulová, Michal A. Kováč, Karol Wlachovský.

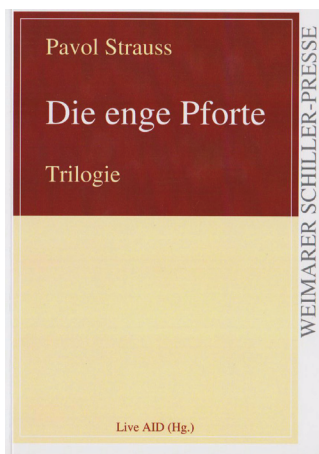
Zľava Tibor Žilka, Rudolf Baláž, Jozef Strauss, Michal A. Kováč.

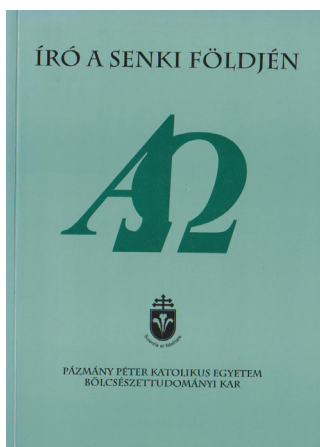
V preklade Sándora Tótha vyšli knižne vybrané básne Milana Rúfusa a Pavla Straussa pod názvom **Liptovskí pevci** s doslovom Tibora Žilku.

Straussovo dielo **Tesná brána** (1992) bolo preložené do taliančiny a vyšlo pod názvom **Stretta è la porta** v roku 2013 v Miláne (knihu preložil Enzo Passerini).

Straussovo dielo *Tesná brána* (1992) bolo preložené aj do nemčiny a vyšlo pod názvom *Die enge Pforte* v roku 2013 s úvodom Tibora Žilku ako prvý diel trilógie.

Príspevky z 1. medzinárodnej konferencie o Pavlovi Straussovi, ktorá sa konala v roku 1996 na Filozofickej fakulte Katolíckej univerzity Petra Pázmánya v Pilišskej Čabe v Maďarsku, vyšli knižne v dvoch zborníkoch: jeden je známy pod názvom *Duchovnosť ako princíp tvorby* (2001), druhý je už menej známy, lebo bol vydaný v maďarčine a má názov *Író a senki földjén* (2002, *Spisovateľ na území nikoho*).

MENNÝ REGISTER

A

Ábrahám, Barna 156
Adenauer, Konrad 87
Agripp, J. C. 76
Alighieri, Dante 88
Alvarus, P. 134
Andrejev, L. 97
Antonycz, Bohdan Ihor 46
Aragon, Louis 25
Arnima von Achima 102
Artza 10
Augustín, Jozef. *Pozri* Strauss, Pavol
Avelín, Ondrej 43

B

Babler, František Otto 97, 105
Bacon, Francis 23
Bačvarov, Janko 95
Bagar, Andrej 5
Bagnasco, Angelo 87
Bachneva, Kalina 95
Bach Sebastian, Johann 69, 73, 78
Bakuła, Bogusław 3, 6, 15, 21, 143
Baláž, Rudolf 5, 155, 156
Balzac de Honoré 78
Bartók, Béla 11, 127
Bátorová, Mária 3, 6, 23, 26, 31, 32, 52,
53, 55, 56, 66, 93, 94, 105, 124,
131, 143
Baumfreund 10
Baum, Jiří 94
Baum, Oskar 10, 94, 125, 127
Bea, Augustin 58
Bednář, Kamil 103, 104
Beethoven van Ludwig 71, 73, 78

Bellow, Hilaire 102
Bendlová 69
Benedikt XIV. 55, 75, 76, 80, 134
Beneš, Edvard 100
Benn, Gottfried 25, 27, 28
Bernanos, Georges 102
Biebl, Konstantin 91, 101
Billinger, Richard 103
Billroth, T. 129
Binar, Vladimír 97, 105
Biolčev, Bojan 95
Blaho, Janko 12
Blahynka, Milan 101
Blanchot, Maurice 41, 45, 143
Blatný, Ivan 91, 104
Blatný, Lev 98
Blažeková, Iveta 147, 149
Blondel, Maurice 24
Bloy, Léon 78, 85, 94, 97, 98, 105, 133
Boccaccio 126
Bojčdová, Dagmar 149, 153
Bouška Sigismund, Ludvík 102
Boy-Želeński, Tadeusz 17
Bradbrook, Bohuslava R. 105, 106
Brahms, Johannes 73, 129
Brandstaetter, Roman 36
Brecht, Bertolt 25, 27, 31
Bremond, Henri 24
Breton, André 25, 93
Brežný 11, 12
Brod, Max 125, 127
Broch, Hermann 10, 125, 126, 127,
129, 132
Bronštejn-Trockij Davidovič Lev 92
Brotherhood, Pre-Raphaelite 102
Brtnáň, Rudo 23
Bruckner 11

Brunner, Emil 12
Březina, Otokar 95, 99, 103, 114, 120
Bucharin Iwanowicz, Nikolaj 25
Bukovský, Lev 125
Bunčák, Pavel 124
Burian, Václav 101

C

Canossa, Hans 103
Catteau, Jacques 106
Cesaira, Aimé 102
Cipár, Miroslav 139
Claudel, Paul 102, 133
Clementis, Vladimír 11, 127, 128
Cvetajevoová Ivanovna, Marina 115
Cygielska, E. 45
Cyrenejský, Šimon 135, 136

Č

Čapek, Karel 95, 98, 100, 104, 105,
106, 107, 108
Čechov Pavlovič, Anton 130
Čep, Jan 102, 103, 104, 109
Červeňák, Andrej 5, 56, 66, 106
Čulík, Jan 103

D

Dambek, Małgorzata 3, 6, 33, 46, 143
Daniel prorok 52
Dávid 76
Debeljak, Aleš 106, 107
De Gasperi, Alcide Amedeo Francesco
87
Demel 10
Deml, Jakub 17, 64, 91, 93, 94, 95, 96,
97, 98, 99, 103, 105, 106, 107,
108, 109
Denk 10
Derrida, Jacques 39, 40, 45

Descartes, René 23
Dilong, Rudolf 23, 24, 55, 61, 91, 124
Döblin 126
Dolgan, Marijan 106, 107
Don Quijote 32
Dostojevskij Michajlovič Fiodor 10,
78, 94, 95, 96, 97, 98, 106, 107,
116, 120, 133
Drda, Jan 103, 104, 109
Dürer, Albrecht 106
Đurka, Ján. *Pozri* Silan, Janko
Đurka, Jozef 63
Đurková, Helena 61, 62
Durych, Jaroslav 98, 99, 100, 102, 103,
106, 107, 109
Dvorský, Peter 14
Dvořák, Miloš 97, 106
Dyk, Vojtěch 99

E

Einstein, Albert 72
Eliot, T. S. 104
Éluard, Paul 25
Engels, Friedrich 25
Erikson, Erik H. 34

F

Fabry, Rudolf 124
Fábry, Zoltán 129
Faggioni Maurizio, Pietro 81
Fazekašová, Mária 155
Fejérpatáky-Belopotocký, Gašpar 53
Ferdinand 92
Feuermannová 70
Fialová, Zuzana 98
Fidermák, Peter 59
Fiebig, Martin 10
Fichte, Johan Gottlieb 106
Filip, O. 95
Fischer Ludvík, Josef 93

Flesch 26
 Fort, von le Gertruda 102
 František 88, 119, 120, 126
 Frejka, Ludvík 91
 Furth 10

G

Gallik, Ján 3, 47, 54, 59, 66, 143, 149,
 153
 Gardavský, Vítězslav 101
 Gido 71
 Giesecking Wilhelm Walter 11
 Gigli, Benjamin 11
 Giordana, Mario 86
 Godál 12
 Goethe Wolfgang, Johann 10
 Gogoľ Vasilievič, Nikolaj 119
 Gombala, Eduard 56
 Gottwald, Klement 127
 Greene, Graham 78, 100, 102, 103
 Guardini, Romano 25, 58

H

Halas, František 25, 91, 104, 105, 109
 Halík, Miroslav 106
 Hamada, Milan 23
 Hanus, Ladislav 3, 55, 56, 57, 58, 59,
 61, 66, 67, 140, 141, 143
 Haranta, Ján 23, 24, 49, 50, 53, 54, 55,
 63
 Havel, Václav 17, 101
 Havlíček, Jaroslav 98, 103, 104, 109
 Heidegger, Martin 17
 Hertz, Aleksander 39, 44, 45
 Hesse, Hermann 126
 Heym, Georg 27
 Hitler, Adolf 37, 71, 128
 Hlaváček, Karel 99
 Hlbina Gašparovič, Pavol 24, 47, 55,
 91

Hlinka, Andrej 57
 Hodrová, Daniela 126
 Hodža, Miloslav Michal 10, 70, 147
 Hofmann, Wilhelm 30
 Holan, Vladimír 93, 94, 125
 Holub, Miroslav 17
 Holý, Jiří 101
 Honzl, Jindřich 91
 Horowitz, Anthony 11
 Horyna, Břetislav 106
 Hostovský, Egon 103, 104, 109
 Hrivňák, Pavol 149
 Hubermann 11
 Hudaček, Milan 131
 Hudeček, František 104
 Hughes, Langston 104
 Hus, J. 99
 Hviezdoslav Országh, Pavol 111, 115,
 116, 117, 133
 Hvišč, Jozef 23, 31

Ch

Chalupecký, Jindřich 30, 104
 Chardin Teilhard de Pierre 133
 Chesterton Keith, Gilbert 37, 38, 52,
 56, 102
 Chiaravalle, di Bernard 75, 76
 Chopin 9, 69
 Chuda, Michal 61, 66

I

Iccavera 11
 Ilečko, Jozef 12
 Inocenc XI. 134
 Ivaničková-Janaszek, Halina 5, 6, 96,
 155
 Izaiáš 75

J

Jabes, Edmond 45, 143
Jakobson, Roman 92
Jalovecký, Ján 62
James, Francis 102
Ján apoštol 136
Jančuška, Martin 6
Janeček, Tomáš 103
Janega, Štefan 64
Ján Pavol I. 65
Ján Pavol II. 13, 65, 81, 88, 136
Jarab, Jozef 3, 55, 67, 143, 154
Jeffers, Robinson 104
Jelínek, Antonín 124, 131
Jeritza, Maria 11
Jeřábek, Čestmír 98
Jesenin, Sergej Alexandrovič 62
Jirásek, Alois 99
Jób 14, 48, 50, 51
Joyce, James 126
Judáš 50, 51, 138
Juříčková, Miluše 103, 106

K

Kafka, Franz 19, 26, 123, 125, 132
Kainar, Josef 104
Kant, Immanuel 101, 108
Kappeler 12
Karagjozov, Panajot 95
Karol 92, 123
Kaun, A. 108
Kautman, František 95, 104, 107
Kazales 11
Kertész, Imre 33, 34, 38, 45, 46, 143
Kerulová, Marta 56, 156
Klas, Teofil 14, 25, 125
Klemperer, Victor 36, 39, 45
Klíma, Ladislav 126
Klimka, Michal 11

Kocian 11
Kohnová, Gizela. *Pozri* Munková,
Gizela
Kolár, Jozef 12
Kolář, Jiří 91, 104
Koleják, Martin 3, 6, 69, 81, 124, 127,
128, 131, 143
Komárek, Karel 106
Komenský, J. A. 99
Konečný, Robert 102
Konštantín Filozof 5, 56, 67, 124, 131,
153
Kopecký, Milan 107
Kopecký, Václav 127, 128
Koraušová, Elena 57
Korec Chryzostom, Ján 14, 52
Koreszk, Július 12
Koros 10
Kostohryz, Josef 102
Kovács, László G. 155
Kováč, Ján 59, 61
Kováč, Michal A. 156
Kráľ, Janko 9, 147
Kramerová, Alžbeta 10
Krammerová, Ersza 71
Kratochvíl 12
Kraus, Cyril 66
Kraus, K. 126, 127, 129, 132
Kristus, Ježiš 28, 33, 37, 48, 50, 51, 75,
78, 84, 85, 88, 89, 113, 134, 135,
136, 137, 138
Križka, Teodor 48, 153
Křelina, František 102
Kubelík, Ján 11
Kuběna, Jiří 101
Kudrnáč, Jiří 106
Kundera, Ludvík 91, 104
Kundera, Milan 125, 126, 131
Kuntscher 12
Kupaly, Janki 95, 107
Kušíková, Ivana 90

Kušnír, Ján 62
 Kúttník Šmálov, Jozef 3, 55, 56, 57, 58,
 59, 66, 67
 Kux, Bartolomej 9, 33, 35
 Kýtlicová, Pavla 96, 97

L

Labáš 13
 Labuda, Pavol 140, 141
 Labudová, Katarína 140, 141
 Laca, Vendelín 136
 Langer, František 94
 Lang, Peter 108
 Lanza, Sergio 76, 80
 Laskar-Schülerová, Else 25, 27
 Lazár 50
 Lazarová, Markéta 103
 Lazík, Ambrosius 135
 Lehmannová 11
 Leikert, Jozef 5, 56
 Lem, Stanisław 17
 Lenin Iljič, Vladimír 25, 92
 Leonard z Porto Maurizio 134
 Lhoták, Kamil 104
 Liba, Peter 26, 48, 49, 53, 56
 Lippert, Peter 14, 25
 Liszt, Franz 129, 133
 Lorenc, Zdeněk 104
 Lustiger, Jean-Marie 52
 Lutinov-Dostál, Karel 102

M

Macudziński, Rudolf 71
 Madame Butterfly 69
 Maga, Janko 56, 57, 59, 64, 65
 Mahler 11
 Mach, Alexander 106
 Machar, Svatopluk Josef 98
 Majakovský, V. 97
 Malíková, Mária 136, 139

Mann, Thomas 10
 Marcel Honoré, Gabriel 69
 Marčok, Viliam 23, 31
 Marek, Pavel 106
 Maritain, Jacques 24, 102
 Mároth, Miklós 155
 Martáková-Rázusová, Mária 147
 Marx, Karl 24, 25, 101, 105
 Masák, Emanuel 102
 Masaryk Garrigue, Tomáš 6, 92, 96,
 98, 99, 100, 106, 107
 Matuška, Alexander 66
 Matúška, Janko 126
 Mauriac, François 102
 Mečiar, Stanislav 62
 Med, Jaroslav 98
 Medvecká, Mária 121
 Mehring, Franz 25
 Melicher, Jozef 48, 53, 56, 60, 65, 66,
 155
 Mendelsohn, Ezra 42, 45
 Merhaut, Luboš 107
 Mérimée, Prosper 99
 Meyer, E. Oberndorf 34
 Mickiewicz, Adam 6, 46
 Michl, Josef B. 94
 Mikloško, František 6, 149
 Milstein 11
 Mináč, Vladimír 66, 126
 Mňačko, Ladislav 6
 Mocná, Dagmar 126, 131
 Mojžesz, Majmonides 35
 Motulka, Ján 63
 Mourková, Jarmila 97, 107
 Munk, František 7, 11, 25, 71, 72, 123,
 124, 148
 Munk, Juraj 7, 71, 123, 124
 Munková, Gizela 11, 25, 71, 72, 123,
 124, 148
 Munk, Tomáš 71, 123, 124, 131
 Munzur, Jiří 102

Muschg, Walter 27, 31
Musil, Robert 10, 19, 126, 127, 128,
129, 132, 133
Mysliviček, Boris 106
Mytkowska, J. 45

N

Nemeš, Jaroslav 10
Nevan, Eugen 10, 25, 70
Nezval, Vítězslav 25, 29, 91, 93, 98,
101, 102, 109, 124, 125, 127, 131
Nietzsche, Friedrich 19, 27
Nobel 94
Novák, Ladislav 102, 104
Novalis 106
Novomeský, Ladislav 11, 29, 93, 127

O

Ochridski, Kliment 96
Oistrach 11
Orwell, George 91, 92
Osipovič, Leonid 115

P

Pačnár, Miško 59
Panna Mária 62, 134, 135, 136, 137
Papini, Giovanni 49, 52, 53, 103
Parsch, Pius 58
Pascal, Blaise 69
Passerini, Enzo 3, 6, 83, 90, 144, 157
Pasternak Leonidovič, Boris 115
Paštka, Július 6, 26, 56, 65, 66, 149
Paukert, Jiří. *Pozri* Kuběna, Jiří
Paul, de Vincent 88
Pavlov, Ivan 95
Pázmány, Peter 5, 14, 107, 155, 158
Pažitný, Anton 66
Peroutka, Ferdinand 100
Peterka, Josef 126, 131

Petrík, Vladimír 23, 31
Pilát 134, 135, 136, 137, 138
Plachanov, Georgij Valentinovič 25
Polanský, Ivan 52
Policzer, Eugen 123
Policzerová, Gizela. *Pozri* Munková,
Gizela
Pollockov, Jackson 102
Pólnocnã, Amerykë 34
Pospíšil, Ivo 3, 6, 91, 92, 93, 101, 103,
107, 109, 144
Pound, Ezra 104
Prévert, Jacques 25
Putna, Martin 108
Pynsent, Robert B. 108

R

Rádl, Emanuel 100
Radlinský, Andrej 135
Rahner, Karl 58
Rázus, Martin 147
Réder 10
Renč, Václav 102
Ricci 11
Rilke Rainer, Maria 10, 25, 26, 27, 28,
29, 62, 102, 115, 124, 125, 126,
131, 132, 133
Ripellino Angelo Maria 97, 108
Rohoňová, Ludmila 48, 53
Rothe, Wolfgang 27, 31
Rotrekl, Zdeněk 102
Rozanova Vasilievna, Maria 97
Rúfus, Milan 6, 13, 14, 25, 49, 94, 111,
119, 120, 125, 126, 131, 133,
144, 149, 157
Ruskin, François Mauriac John 102
Rusnáková, Lúbia 61, 62, 66
Rybák, Július 3, 5, 14, 26, 47, 53, 56, 69,
76, 77, 79, 80, 84, 86, 111, 115,
116, 118, 120, 121, 144, 147, 152

Ř

Řezáč, Václav 103, 104, 109

S

Sandburg, Carl 104
 Sandtner, Štefan 52
 Seifert, Jaroslav 94
 Schelling, Štefan 61
 Schlegel, August Wilhelm 106
 Schneider, Reinhold 103
 Schubert Franz Peter 73
 Schumann, Robert 87, 133
 Silan, Janko 24, 31, 55, 56, 59, 60, 61,
 62, 63, 64, 65, 66, 67, 91, 143
 Simmons, E. J. 108
 Sinkula 127, 128
 Skyčák, František 57, 58, 61
 Smatek, Ervin 10, 70
 Smrek, Ján 49
 Sobolewska, E. 45
 Solomon, Norman 34, 45
 Spielmann, Petr 101
 Srholec, Anton 90
 Stalin, Vissarionovič, Josif 11, 25, 71,
 91, 92, 128
 Stasiuk, Andrzej 46
 Stefanov, Valeri 95
 Sterne, Laurence 97
 Strasser, Ján 127
 Strauss, Izidor 35
 Strauss, Jozef 9, 72, 80, 86, 87, 147,
 151, 156
 Strauss, Juraj 9, 71, 80, 86
 Strauss, Katka Nikitin 80
 Strauss ml., Pavol 87
 Straussová, Vilma 11, 35, 69, 129
 Straussová, Zuzana 14, 73, 80, 147
 Strauss, Pavol 3, 5, 6, 7, 9, 13, 14, 15,
 16, 17, 18, 19, 20, 23, 24, 25, 26,

27, 28, 29, 30, 31, 33, 34, 35, 36,
 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45,
 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54,
 55, 56, 57, 59, 60, 66, 67, 69, 70,
 71, 72, 73, 74, 76, 77, 78, 79, 80,
 81, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90,
 91, 92, 93, 94, 96, 97, 100, 103,
 104, 105, 109, 111, 113, 114,
 115, 116, 117, 118, 119, 120,
 121, 123, 124, 125, 126, 127,
 128, 129, 130, 131, 132, 133,
 134, 136, 137, 138, 139, 140,
 141, 143, 144, 147, 148, 149,
 150, 151, 152, 153, 154, 156,
 157, 158, 168
 Strauss, Tomáš 26
 Stravinskij, Igor Fiodorovič 78
 Strmeň, Karol 62
 Suchý, Jiří 102
 Suchý, Josef 103, 107
 Suk, Jozef 11
 Sulík, Ivan 56
 Svätopluk 62
 Sv. Augustín 24, 30, 36, 55, 69, 74, 75,
 80
 Sv. František 61, 126, 134
 Sv. Ján z Kríža 63
 Sv. Pavol 38, 117
 Sv. Serafín zo Sarova 73
 Sv. Václav 98, 99
 Sv. Vojtech 13, 26, 53, 60, 80, 135, 141
 Š
 Šabík, Vincent 56
 Šafárik, Jozef Pavol 13, 56, 125
 Šalda, František Xaver 98, 107, 108
 Šaljapin 11
 Šaul 76
 Šavol 72
 Šimončič, Jozef 56, 67

Šimon, Ladislav 56, 124, 131
Šling, Otto 127
Šostakovič Dmitrijevič, Dmitrij 11, 25,
71, 128
Špidlík, Tomáš 73, 80
Špirko, Jozef 61
Šprinc, Mikuláš 55, 59, 61, 62
Štrbák, Martin 62, 67
Štúr, Eudovít 148

T

Takáč, Samuel 128
Talich, Václav 11
Tandler 10
Ďapák, Marek 90
Tatarka, Dominik 17, 32, 124
Teige, Karel 29
Tichák, Tomáš 101
Tiso, Jozef 42
Tóth, Jozef 3, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53,
86, 90, 113, 116, 143
Tóth, Sándor 5, 94, 126, 131, 157
Totti dal Monte 11
Trakl, Georg 27, 31
Trávníček, Mojmir 102
Tučná, Eva 53
Tyflos. *Pozri* Silan, Janko

U

Uhdeová, Jitková 106
Uhle, Dorothea 108
Undsetová, Sigrid 103, 106
Urban, Milo 133
Ušák Oliva, Pavol 55, 59, 61, 91

V

Valach, Gustáv 12, 59
Valluš, Martin 63
Vančo, Ján 153

Vančura, Vladislav 103
Varsonofij 79
Vášáryová, Emília 5, 14
Vaško, Michal 16, 20, 26, 56, 80, 131,
149
Veigl, Svetoslav 24, 55
Velký, Gregor 62
Veronika 135
Viewegh, Michal 94, 95, 96, 97, 107,
108
Vilinskij, Sergij 102
Vladyková, Věra 106
Voda, David 101
Voisine-Jechová, Hana 108
Vojtaššák, Ján 61, 63, 66, 67
Vojtko, Stanislav 64, 67
Vozár, Libor 153
Vrablec, Štefan 87

W

Wagner, Richard 70, 129, 133
Walter, Bruno 11
Watzka, Jozef 67
Waugh, Ewelyn 102
Weag, Gerhard 6, 83
Weibl 10
Weil, Jiří 91, 92
Weinfurter 70
Weinheim, Vch. 31
Wellek, René 93, 101, 107, 108
Welsch, Wolfgang 23, 31
Werfel, Franz 10, 25, 26, 29, 30, 88,
125, 126, 127, 132, 133
Whitman, W. 104
Wiliński, W. 97
Wlachovský, Karol 156
Wolfgang, Johann 10
Wyzsinski 65

Z

Zahradníček, Alois Jan 102, 109

Zajac, Peter 127

Zambor, Ján 55, 63, 65, 67

Závada, Vilém 105

Zavarský, Jozef. *Pozri* Klas, Teofil

Ze'ev Mordechaj 94

Zelenka, Miloš 93, 101, 107

Zeyer, Julius 61, 108

Zogata, J. 95, 107

Zykmund, Václav 91, 104

Ž

Žáry, Štefan 124

Žilka, Tibor 3, 6, 7, 16, 26, 56, 67, 74,
81, 94, 105, 108, 123, 124, 127,
131, 132, 144, 147, 149, 150,
153, 155, 156, 157, 158

Žilková, Marta 3, 26, 53, 56, 94, 108,
127, 131, 133, 141, 142, 144,
147, 149

Žuch 11

Editor: PhDr. Ján Gallik, PhD.

Pavol Strauss a katolícka moderna

Edícia Europica varietas č. 16

Vydavateľ: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Fakulta stredoeurópskych štúdií
Ústav stredoeurópskych jazykov a kultúr

Vedecký redaktor: prof. PhDr. Tibor Žilka, DrSc.

Jazykový redaktor: PhDr. Ján Gallik, PhD.

PhDr. Agnieszka Janiec-Nyitrai, PhD.

Technický redaktor: Mgr. Patrik Petráš

Obálka: PhDr. Dušan Teplan, PhD.

Preklad summary: Mgr. Irena Lehocká, PhD.

Menný register: Mgr. Dana Galliková

Mgr. Patrik Petráš

Náklad: 150 ks

Rozsah: 168 strán

Formát: A5

Vydanie: prvé

Tlač: EQUILIBRIA, s. r. o., Košice

ISBN 978-80-558-0592-4

Pavol Strauss – lekár, filozof, básnik, prozaik, esejista a prekladateľ je stredo európsky fenomén. Už dávno prekračuje svojim významom hranice Slovenska. Ako mysliteľ sa vymyká z rámca domácich tvorcov, lebo vie osloviť čitateľov aj v zahraničí. V tomto duchu bola usporiadaná aj konferencia s názvom *Pavol Strauss a katolícka moderna* o jeho celoživotnej tvorbe na Fakulte stredo európskych štúdií Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre v dňoch 11. a 12. septembra 2013, spojená aj s výstavou o jeho živote a tvorbe v priestoroch nitrianskej synagógy. Konferencia sa teda uskutočnila na fakulte, ktorá svojim poslaním stmeluje kultúrne a duchovné dianie strednej Európy a synagóga je miestom, symbolicky spätým s jeho pôvodom i pohnutým životom. Predkladaný zborník tak môžeme považovať za ďalší významný príspevok, slúžiaci na odhalenie bohatej a mnohoznačnej výpovednej hodnoty literárnych diel Pavla Straussa. Napokon ide o autora, ktorý si po smrti získava viac obdivovateľov, čitateľov i sympatizantov ako počas svojho života.

Prof. PhDr. Tibor Žilka, DrSc.

Každý príspevok, ktorý sa nachádza v predkladanom zborníku, je pôvodný svojou tematikou i spracovaným materiálom, pričom prináša nové poznatky v rámci rozličných prístupov k Straussovým textom, či už na základe interpretácie, komparácie, analogického hľadania súvislostí i osobného prekladateľského záujmu. Zborník vedeckých štúdií má svoj významný prínos najmä pre literárnu históriu a treba dodať, že nielen slovenskú, ale i (stredo)európsku, keďže viaceré príspevky začleňujú Straussovu tvorbu do kontextu (stredo)európskej literatúry.

Prof. PhDr. Peter Liba, DrSc.

Zborník štúdií z medzinárodnej vedeckej konferencie *Pavol Strauss a katolícka moderna* je už tradičným zavŕšením odborných aktivít FSS UKF v Nitre, ktoré smerujú k propagácii literárneho, filozofického a umeleckého profilu MUDr. Pavla Straussa. Originalitu prístupov k spracúvaniu tejto problematiky garantujú slovenské, ale aj zahraničné osobnosti literárnej vedy, teológie či filozofie. Ich aktivity zďaleka nekončia napísaním odborného príspevku v zborníku, ale spočívajú v mnohorakom odkrývaní odkazu Pavla Straussa na poli vedeckom, umeleckom, filozofickom i kultúrnom. A keďže si práve v roku 2014 pripomíname 20. výročie úmrtia tejto všestrannej výnimočnej osobnosti, tak predkladaný zborník nie je iba vzácnym materiálom originálnych štúdií, ale aj dôstojným počínom literárnej obce. Zborník zviditeľňuje mnohostrannú osobnosť Pavla Straussa, ktorý obohacuje našu filozoficko-literárnu esejistiku o meditatívne tóny hlboko veriaceho človeka, konvertitu, lekára s umeleckými ambíciami. Literárna obec vydávaním umeleckých a aj odborných prác chápe tieto aktivity ako splácanie dlhu umelcovi, filozofovi a človekovi, ktorého predchádzajúci režim nevedel vtesnať do rámca svojej vládnucej materialistickej ideológie.

Doc. PhDr. Gabriela Magalová, PhD.

ISBN 978-80-558-0592-4
EAN 9788055805924